

Β Ο Υ Λ Η Τ Ω Ν Ε Λ Λ Η Ν Ω Ν

Διονύσιος Σολωμός

ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ
ΤΗΣ
ΣΟΛΩΜΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΣΧΟΛΙΑ
Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος

ΑΝΘΟΛΟΓΗΣΗ
Ε.Γ. Καψωμένος
Κωνσταντίνα Χαλιάσου
Αθανάσιος Ζήσης

ΑΘΗΝΑ 1998

ISBN 960-560-015-3

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 9

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Τα Θεωρητικά Κριτήρια 11

II. Η Οργάνωση της Ύλης 16

Α Ν Θ Ο Λ Ο Γ Ι Ο Θ Ε Μ Α Τ Ω Ν

A. ΦΥΣΗ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ 23

1. Η Φύση Ενδοκοσμικός Παράδεισος 25

1.1. Φύση: Κάλεσμα στη Χαρά της Ζωής 29

1.2. Φύση: Χώρος Ευδαιμονίας και Πληρότητας των Όντων 36

1.3. Φύση: Πηγγή Πολιτισμικών Αξιών
(Ομορφιάς - Χαράς - Καλοσύνης) 49

2. Η Ενότητα του Μυθικού Σύμπαντος 53

2.1. Συμπάθεια, Επικοινωνία - Ενότητα των Κοσμικών
Στοιχείων 55

2.2. Το Ομοούσιο Ανθρώπου - Φύσης - Θείου,
ως προς τις Κοινές Κατηγορίες
του Κάλους και του Αγαθού 65

2.3. Η Μυστηριακή Διάσταση της Φύσης
και η Θεία Επιφάνεια 78

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Β. ΑΤΟΜΟ - ΚΟΙΝΩΝΙΑ	87
3. Ελευθερία και Γλώσσα	89
3.1. Η Μορφή της Ελευθερίας	93
3.2. Η Γλώσσα του Λαού	111
4. Το Θέμα της Δοκιμασίας	129
5. Θάνατος - Ανάσταση	149
5.1. Οι Νεκρικές Ωδές	153
5.2. Το Θέμα της Ανάστασης	158
6. Το Φρικώδες και το Δαιμονικό	165
7. Προσωπική και Κοινωνική Σάτιρα	177
ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	199

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΔΟΣΗ ΕΝΤΑΣΣΕΤΑΙ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ εκδηλώσεων που οργάνωσε η Βουλή των Ελλήνων προκειμένου να τιμήσει τη διακοσιοστή επέτειο από το μαρτυρικό θάνατο του Ρήγα Φεραίου-Βελεστινλή και τη γέννηση του εθνικού μας ποιητή Διονυσίου Σολωμού.

Το Ανθολόγιο των Θεμάτων της Σολωμικής Ποίησης, που επιμελήθηκε ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κύριος Ερατοσθένης Καψωμένος και απευθύνεται σε όλο τον ελληνικό λαό και κυρίως στη νεολαία μας, επιχειρεί να αναδείξει τις αντιπροσωπευτικότερες ποιητικές εικόνες, ιδέες και θέματα του σολωμικού έργου, στοιχεία που θεμελιώνουν τη μοναδικότητα της ποιητικής τέχνης του Διονυσίου Σολωμού. Πρόκειται, όπως είναι γνωστό, για μια τέχνη που, κατά τη γνώμη έγκριτων νεοελληνιστών, προοικονομεί σύγχρονες αισθητικές αντιλήψεις, συναρμόζοντας την ελληνική παράδοση με τη γερμανική ιδεαλιστική φιλοσοφία και τη ρομαντική ποίηση του 19ου αιώνα.

Το έργο του Διονυσίου Σολωμού δεν καταυγάζει μόνο την ελληνική εθνική συνείδηση και τα διαχρονικά στοιχεία της ελληνικής παράδοσης, αλλά έχει οικουμενικό χαρακτήρα, λειτουργώντας ως πανανθρώπινο προ-

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ: ΠΡΟΛΟΓΟΣ

σκλητήριο για την πραγμάτωση των ιδεωδών της αυτο-τελείωσης, της ατομικής αυτονομίας, του δικαίου και της ελευθερίας.

Σεπτέμβριος 1998

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΧΡ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

1. ΤΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ

|| ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΔΟΣΗ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ. Φιλοδοξεί να συγκεντρώσει και να αναδείξει τα πιο συχνά, κι επομένως πιο χαρακτηριστικά, θέματα της σολωμικής ποίησης. Είναι, λοιπόν, μια ανθολογία θεμάτων και όχι ποιημάτων. Η επιλογή αυτή μοιάζει να έχει ένα αρνητικό: δεν περιλαμβάνει κατ' ανάγκη απαρτισμένα ποιήματα: τα ποιητικά θέματα αντιπροσωπεύουν συνήθως μικρότερες, σε σχέση με το ποίημα, ενότητες και φαίνεται να εισάγουν ένα κριτήριο αποσπασματικότητας. Από την άλλη, έχει σίγουρα ένα θετικό: δε βασίζεται στην προσωπική αισθητική του ανθολόγου αλλά σε ποσοτικά και επαληθεύσιμα δεδομένα. Έτσι, περιορίζει τα υποκειμενικά κριτήρια. Η συχνότητα με την οποία επανέρχονται ορισμένα θέματα μέσα στο έργο του Σολωμού επιβάλλει την προτεραιότητά τους απέναντι σε άλλα, και κατά συνέπεια την αντιπροσωπευτικότητά τους. Όπως θα δούμε παρακάτω, το ποσοτικό κριτήριο δεν είναι κατ' ανάγκη και μηχανιστικό.

Γιατί όμως αυτή η επιλογή; Τι αξία έχει σε σύγκριση με μια ανθολογία ποιημάτων; Ανταποκρίνεται σε κάποιο ουσιαστικότερο κριτήριο, πέρα από την όποια πρωτοτυπία του εγχειρήματος;

Ας το ξεκαθαρίσουμε εξ αρχής: το θεματικό ανθολόγιο δεν ανταγωνίζεται ούτε βέβαια επιδιώκει να υποκαταστήσει τις προγενέστερες εκδόσεις του σολωμικού έργου, εξαντλητικές ή μη. Ίπαγορεύεται από ορισμένες θεωρητικές αρχές, που στην περίπτωσή μας ενισχύονται και δικαιώνονται από τις ιδιομορφίες του σολωμικού έργου και της εκδοτικής του παράδοσης.

Και πρώτα απ' όλα, βασίζεται σε μια γενική αρχή η οποία ορίζει τα γνωρίσματα που διακρίνουν τον ποιητικό από τον αφηγηματικό λόγο. Σύμφωνα με τη θεωρία της λογοτεχνίας, ο ποιητικός λόγος προσδιορίζεται από την προτεραιότητα της παραδειγματικής οργάνωσης, ενώ ο αφηγηματικός λόγος από την προτεραιότητα της συνταγματικής οργάνωσης. Αυτό σημαίνει ότι στην ποίηση οι μηχανισμοί παραγωγής της σημασίας διαμορφώνονται κυρίως από τις σχέσεις αναλογίας και αντίθεσης μεταξύ των σημείων, και όχι τόσο από τις σχέσεις ακολουθίας, όπως συμβαίνει στα αφηγηματικά κείμενα. Στοιχείο συστατικό της παραδειγματικής οργάνωσης των περιεχομένων είναι η αρχή της περισσότητας. Σύμφωνα μ' αυτή την αρχή, οι ποιητικές ιδέες, εικόνες, θέματα, που κυριαρχούν στη συνείδηση του δημιουργού και αποτελούν τους φορείς του ποιητικού μηνύματος, εκδηλώνονται με περίσσεια

μέσα στη θεματική περιοχή, δηλαδή παίρνουν πολλές ισότιμες, ανάλογες, συνώνυμες ή ταυτόσημες εκφράσεις, που σχηματίζουν ευδιάκριτες παραδειγματικές σειρές και αναδείχνουν την προτεραιότητα ορισμένων εννοιολογικών πεδίων στην παραγωγή της σημασίας.

Ένα θεματικό ανθολόγιο ακριβώς αυτή την αρχή της περιστότητας αξιοποιεί, αφού συγκεντρώνει τα θέματα που αντιστοιχούν στις συχνότερα επανερχόμενες εικόνες, ιδέες, έννοιες, δηλαδή στις στατιστικά ισχυρότερες θεματικές μονάδες. Οι θεματικές αυτές μονάδες, με την επαναληπτικότητά τους, αναδείχνουν τις δεσπόζουσες ισοτοπίες του κειμένου, μ' άλλα λόγια, τις εννοιολογικές περιοχές όπου αναπτύσσονται οι παραδειγματικές σχέσεις (σχέσεις αναλογίας και αντίθεσης) που ορίζουν τους σημασιοδοτικούς μηχανισμούς του κειμένου. Ένα θεματικό ανθολόγιο λοιπόν, που βασίζεται στην παραδειγματική οργάνωση των περιεχομένων, συνιστά ένα είδος «αξονικής τομογραφίας», καθώς βγάζει στην επιφάνεια τις αφανείς εσωτερικές αρθρώσεις που συνθέτουν τη σημασιακή ενότητα του έργου και τους κώδικες ανάγνωσής του.

Οι κώδικες αυτοί αφορούν το σύνολο του έργου και μας δίνουν μια μακροσκοπική εικόνα των σημασιακών περιεχομένων, που συναρτάται με το ποιητικό σύμπαν του συγγραφέα, την κοσμοθεωρία του και τα αξιακά του πρότυπα· διαστάσεις που δεν είναι εξίσου εύκολο να διακρίνουμε μέσα από τη στενότερη οπτική που μας παρέχει η ανάγνωση καθενός ποιήματος χωριστά.

Η προοπτική που προσφέρει στον αναγνώστη ένα ανθολόγιο θεμάτων είναι ιδιαίτερα πρόσφορη για την ερμηνεία και κατανόηση μιας ποιητικής παραγωγής, όταν αυτή απορρέει, στο σύνολό της, από μια ενιαία και συγκροτημένη κοσμοαντίληψη και συνθέτει μια συνολική και εσωτερικά συνεπή ποιητική μυθολογία. Κι αυτό ισχύει συνήθως για συγγραφείς και έργα μεγάλου βεληνεκούς. Τέτοια είναι η περίπτωση του Σολωμού.

Αλλά στην περίπτωση μας ισχύει και μια άλλη, καθαρά σολωμική ιδιομορφία, που καθιστά ιδιαίτερα λειτουργική —αν όχι αναγκαία— μια θεματική ανθολογία. Η ιδιομορφία αυτή αφορά το καλλιτεχνικό «εργαστήρι» του Σολωμού, δηλαδή τον τρόπο που ο ποιητής δουλεύει τα έργα του και, σε τελευταία ανάλυση, την ποιητική του.

Είναι γνωστό ότι ο Σολωμός, μολονότι αφιερώθηκε ολοκληρωτικά στην ποιητική δημιουργία —σ' όλη του τη ζωή τίποτ' άλλο δεν έκανε από το να γράφει ποίηση—, ωστόσο δεν δημοσίευε, έξω από ελάχιστες εξαιρέσεις, τα έργα του. Ιδιαίτερα στην περίοδο της ωριμότητάς του (1833 και εξής), δοκιμάζοντας να δημιουργήσει ένα νέο ποιητικό είδος, «είδος μικτό αλλά νόμιμο», όπως το λέει, πέρα από τα κυρίαρχα και ανταγωνιστικά ρεύματα του κλασικισμού και του ρομαντισμού της εποχής, δεν έδινε σε κανένα έργο του μια οριστική και τελική μορφή. Οι μεγάλες και φιλόδοξες συνθέσεις αυτής της περιόδου, *Ο Κρητικός*, *Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*, *Ο Πόρφυρας*, είναι

«ημιτελή σχεδιάσματα», μια ατέλειωτη σειρά επεξεργασιών και παραλλαγών πάνω σε ορισμένες θεματικές μονάδες, οι οποίες δουλεύονται προς ομόλογες –ή και αποκλίνουσες κάποτε– κατευθύνσεις και οι οποίες κάποια στιγμή εγκαταλείπονται, για να δώσουν τη θέση τους σ' ένα επόμενο σχεδιάσμα, που κι αυτό θα μείνει αναλοκλήρωτο και αδημοσίευτο, κ.ο.κ. Η πρακτική που εφαρμόζει ο Σολωμός δείχνει ότι τα έργα που εγκαταλείπει δεν τα θεωρεί δημοσιεύσιμα. Έτσι τουλάχιστον εξηγείται το γεγονός ότι παίρνει την ελευθερία να μεταφέρει σε επόμενα έργα του θεματικές μονάδες, ποιητικές εικόνες, ακόμα και στίχους αυτούσιους, που επεξεργάζεται εκ νέου μέσα σε καινούργια συμφραζόμενα και ποικίλους συνδυασμούς. Από την πρακτική αυτή προκύπτουν μια σειρά εκφραστικές μονάδες αυτοδύναμες, στις οποίες αποκρυσταλλώνονται, σε εντελείς μορφές, οι πυρηνικές ιδέες της ώριμης σολωμικής ποίησης. Τις ποιητικές αυτές ιδέες ο Σολωμός τις χρησιμοποιεί ως μονάδες επεξεργασίας, ως ψηφίδες, σε διάφορους συνδυασμούς, που βασίζονται όχι τόσο στη συνταγματική συνάφεια (σχέσεις χρονικής ή λογικής ακολουθίας) όσο στις παραδειγματικές συναρτήσεις (σχέσεις αναλογίας - ομοιότητας - ταυτότητας ή διαφοράς - αντίθεσης - αντίφασης). Έτσι δημιουργείται μια συνεχής διαλεκτική ανάμεσα σ' ένα λόγο τελειωμένο, που είναι οι αποκρυσταλλωμένες θεματικές μονάδες ή συστοιχίες, και σ' ένα λόγο υπό διαμόρφωση, που είναι οι διαδοχικές παραλλαγές θεμάτων και οι συνεχείς δοκιμές για εναλλακτικές δυνατότητες ύφανσης

μορφών, κωδίκων, σημαινόντων, σημαινομένων. Ωστε, η ποιητική δημιουργία του Σολωμού, σ' αυτή τη φάση της ωριμότητας, δεν είναι, στην κυριολεξία, ένα «έργο» με παγιωμένη μορφή και αυστηρά καθορισμένο σημασιακό αντίκρισμα, αλλά ένα «πεδίο» όπου ασκείται μια ανεξάντλητη ποιητική πρακτική, όχι κανονιστική αλλά «κυλιόμενη», από τη μια συνθετική επεξεργασία στην άλλη, από τη μια εκφραστική ή συνδυαστική δυνατότητα στην άλλη.

Αυτή είναι η μέθοδος γραφής και η νέα ποιητική που εισήγαγε ο Σολωμός και η οποία ξεπερνά σαφώς τα ρομαντικά πρότυπα της εποχής του και έρχεται να συναντήσει τα πρωτοποριακά καλλιτεχνικά ρεύματα του 20ού αιώνα, υλοποιώντας προδρομικά αυτό που οι σύγχρονοι θεωρητικοί ονόμασαν «σημαίνουσα πρακτική», δηλαδή αναδημιουργία χωρίς τέλος.

II. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΥΛΗΣ

ΤΕΤΟΙΑ είναι η εικόνα που μας δίνουν τα Αυτόγραφα του Σολωμού¹ τούτη την περίοδο. Ανάμεσα σ' αυτή την εικόνα και τις εκδόσεις του σολωμικού έργου, παλαιές και σύγχρονες, υπάρχει πάντα μια μεγάλη απόσταση.

1. Διονύσιου Σολωμού Αυτόγραφα Έργα, επιμ. Α. Πολίτη, Α' Φωτοτυπίες, Β' Τυπογραφική Μεταγραφή, Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, 1964 (συντομογρ.: ΑΕ).

Οι εκδόσεις μάς παρουσιάζουν μια παγιωμένη μορφή για κάθε έργο, επιλέγοντας, μεταξύ των πολλαπλών δυνατοτήτων συνδυασμού που προσφέρουν τα Αυτόγραφα, το συνδυασμό που θεωρούν πληρέστερο θεματικά ή αισθητικά εντελέστερο. Έτσι, οριοθετείται, λιγότερο ή περισσότερο αυστηρά, η θεματική και τα σημασιολογικά περιεχόμενα κάθε έργου και εξαφανίζεται ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό της σολωμικής ποιητικής: η ρευστότητα των ορίων μεταξύ των έργων και η ρευστότητα του κειμένου μέσα σε καθεμιά από τις συνθέσεις της ωριμότητας.

Τι θα μπορούσε να είναι —σε σχέση με το παραπάνω πρόβλημα— μια ανθολογία ποιημάτων; Στην καλύτερη περίπτωση, μία ακόμη υποκειμενική επιλογή «οριστικού» κειμένου, μέσα στην απειρία των δυνατοτήτων που προσφέρουν τα Αυτόγραφα του Σολωμού.

Αντίθετα, μια θεματική ανθολογία δεν δεσμεύεται από τα (συμβατικά) όρια μεταξύ των ποιητικών έργων: δεν οφείλει να καταγράψει μία «οριστική» μορφή για κάθε θέμα. Στο μέτρο που εφαρμόζει την παραδειγματική μέθοδο και την αρχή της περισσότητας, επιδιώκει να καταγράψει όχι μόνο όλες τις θεματικές μονάδες που επανέρχονται συχνότερα, ανεξάρτητα από τη σπουδαιότητα των έργων στα οποία συναντώνται, αλλά και περισσότερες από μία παραλλαγές των θεμάτων που ο Σολωμός επιμένει να δουλεύει και να ξαναδουλεύει μέσα στην ίδια ή σε διαδοχικές συνθέσεις.

Έτσι, η θεματική ανθολογία, αν και δεν αναπαριστά

με ακρίβεια τη δημιουργική πρακτική του Σολωμού,² ανταποκρίνεται ωστόσο πληρέστερα απ' ό,τι μια ανθολογία ποιημάτων στην ιδιαιτερότητα της σολωμικής ποιητικής και στην εικόνα που μας δίνουν τα Αυτόγραφα. Και αναδείχνει πιο αποτελεσματικά τους θεματικούς άξονες, τους σημασιολογικούς κώδικες, τα αξιακά συστήματα, τις κοσμοθεωρητικές διαστάσεις και τη μοντέρνα αισθητική του Σολωμού.

Τα κριτήρια αυτά επιβάλλουν μια αυξημένη αξιοποίηση των Αυτόγραφων, απαραίτητη για ν' αναδείξει τις άγνωστες διαστάσεις της σολωμικής δημιουργίας, χωρίς ωστόσο να υποβαθμίζεται η εκδοτική παράδοση, που αντιπροσωπεύει τη μορφή με την οποία είναι γνωστή στο ευρύ κοινό η ποίηση του Σολωμού. Έτσι, σε κάθε θέμα, καταγράφονται τόσο η μορφή που έχει καθιερώσει η παράδοση Πολυλά (όπως εκπροσωπείται από τη «χρηστική» έκδοση Πολίτη³) όσο και οι κυριότερες από

2. Ούτε έχει αυτή την πρόθεση. Κάτι τέτοιο απαιτεί άλλα μέσα, πιο ευέλικτα, όπως αυτά που μας προσφέρει σήμερα η ηλεκτρονική τεχνολογία. Με παραγγελία της Βουλής των Ελλήνων, ετοιμάζεται ήδη ένας δίσκος CD-ROM, που θα επιχειρήσει να αναπαραγάγει, με αξιοποίηση των πολυμέσων (κείμενο-εικόνα-λόγος-μουσική), τη διαδικασία δημιουργίας που ακολουθούσε ο ποιητής, στην ώριμη φάση της δημιουργίας του, και τις «χιλιές μορφές» των μεγάλων του συνθέσεων, όπως αποτυπώνονται στα χειρόγραφα του.

3. Διονύσιου Σολωμού Άπαντα, επιμ. Α. Πολίτη, Αθήνα, «Γκαρς». Τόμος Πρώτος: Ποιήματα (1948, 6' έκδ. 1961). Τόμος

τις «αποκλίνουσες» επεξεργασίες που διασώζονται στα Αυτόγραφα του ποιητή.³

Η οργάνωση της ύλης μέσα στην έκδοση γίνεται με τρόπο που να επιτρέπει μια συνολική εποπτεία των θεματικών περιοχών που συνθέτουν την ποιητική μυθολογία του Σολωμού. Ακολουθείται μια διαδικασία αναγωγής από το ειδικό και συγκεκριμένο στο γενικό και αφηρημένο. Τα επιμέρους θέματα ομαδοποιούνται με το κριτήριο της θεματικής τους συγγένειας (τα κοινά «ταξήματα», όπως λέμε) σε ευρύτερες —«παραδειγματικά» συγγενείς— ενότητες. Οι ενότητες αυτές, με γνώμονα τις συναρτήσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους, ταξινομούνται σε ευρύτερες θεματικές περιοχές, που συνθέτουν τις δεσπόζουσες «ισοτοπίες» της σολωμικής ποίησης. Οι ισοτοπίες, με τη σειρά τους, οργανώνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: αυτές που έχουν έναν κοσμολογικό προσανατολισμό, αναφέρονται δηλαδή στις σχέσεις αν-

Δεύτερος: *Πεζά και Ιταλικά* (1955, 6' έκδ. 1968). Τόμος Δεύτερος - Παράρτημα: *Ιταλικά (Ποήματα και Πεζά)*, μτφρ. Λίνου Πολίτη (1960, 6' έκδ. 1969) (συντομογρ.: Άπ. 1, Άπ. 2, Άπ. 2π, αντίστοιχα).

4. Συνήθως οι αποκλίνουσες μορφές ενός θέματος υφίστανται πολλές διαδοχικές επεξεργασίες, που η εξαντλητική παράθεσή τους θα παραβίαζε τις αρχές μιας ανθολογίας. Ανάμεσα στις παραλλαγές κάθε αποκλίνουσας (από την έκδοση Πολυλά) επεξεργασίας επιλέγονται αυτές που αντιπροσωπεύουν τις μεγαλύτερες αποκλίσεις, σε συνδυασμό με το κριτήριο της αναγνωσιμότητας.

θρώπου-φύσης-κόσμου-θείου (κατηγορία: Φύση-Πολιτισμός)· και σ' αυτές που έχουν έναν ηθικοκοινωνικό προσανατολισμό, αναφέρονται δηλαδή στις σχέσεις ατόμου-κοινωνίας-έθνους-ανθρωπότητας (κατηγορία: Άτομο-Κοινωνία). Οι πρώτες εκφράζουν στο μυθικό επίπεδο την κοσμολογία της σολωμικής ποίησης· στο φιλοσοφικό επίπεδο, την κοσμοθεωρία που της αντιστοιχεί. Οι δεύτερες εκφράζουν στο κοινωνικό επίπεδο την ιδεολογία και στο ηθικό επίπεδο την αξιολογία, δηλαδή τα συστήματα αξιών του σολωμικού έργου.

Και οι δύο μαζί συνθέτουν το μυθικό και το σημασιολογικό Σύμπαν της σολωμικής ποίησης, τα συστατικά στοιχεία των οποίων καθίστανται ευανάγνωστα και προσλήψιμα μέσα από την οργάνωση των περιεχομένων του Ανθολογίου.

Καταλήγοντας, επισημαίνουμε ότι κάθε απόπειρα ταξινόμησης, ιδιαίτερα στο πεδίο της ποιητικής δημιουργίας, εμπεριέχει μια ερμηνευτική άποψη. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, η παρούσα ανθολόγηση δεν διεκδικεί την απόλυτη αντικειμενικότητα. Θεωρούμε ωστόσο ότι το ποσοστό της υποκειμενικής ερμηνείας ελέγχεται ή εξισορροπείται από τη συχνότητα των θεμάτων και τον πλούτο των παραθεμάτων, που τεκμηριώνουν πειστικά την εγκυρότητα των ταξινομικών κριτηρίων.

ΑΝΘΡΩΠΟΓΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ

Στην προετοιμασία του Ανθολογίου συνέβαλαν σημαντικά οι Παναγιώτα Γκότση και Άκης Μάντζιος για τα ελληνικά κείμενα· οι Ανδρέας Γ. Καψωμένος και η Antonietta Varvaro για τη μετάφραση των ιταλικών σημειώσεων του Ποιητή. Τους ευχαριστούμε θερμά απ' αυτή τη θέση, καθώς και τον Καθηγητή Massimo Peri για τη θεώρηση των μεταφράσεων.

SIGLA

- †...† : αμφίβολη ανάγνωση
- [...] : γραφή του Σολωμού που διέγραψε για να την αντικαταστήσει
- <...> : αποκατάσταση ημιτελούς στίχου με βάση προηγούμενη καταγραφή
- (± 1821) : χρονολόγηση έργου κατά προσέγγιση
- (1844-) : αφετηριακή χρονολογία γραφής
- (1847-54) : χρονικά όρια περιόδου στην οποία ανήκει το έργο

Α. Φ Ύ Σ Η - Π Ο Λ Ι Τ Ι Σ Μ Ο Σ

ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΠΟΥ ΤΡΟΦΟΔΟΤΟΥΝ ΤΗ θεματική και την εικονοπλασία της ποίησης του Σολωμού είναι η φύση. Η φύση βρίσκεται παντού, μέσα σε κάθε ποίημα, από τα πρώτα απλά σχεδιάσματα (1818-22) ώς τις μεγάλες φιλοσοφικές συνθέσεις της ωριμότητάς του (1833-54). Όμως ποτέ δεν αποτελεί αυτόνομο ποιητικό θέμα· εμφανίζεται πάντα σε συνάρτηση με τον άνθρωπο και τον πολιτισμό. Η ποίηση του Σολωμού είναι ανθρωποκεντρική, όπως το δημοτικό τραγούδι, αλλά –όπως κι εκεί– η αντίληψη για τον άνθρωπο, η «ανθρωπολογία» του Σολωμού, ορίζεται μέσα από τη σχέση του ανθρώπου (και του πολιτισμού του) με τη φύση.

Τι ακριβώς σημαίνει αυτό, θα το αποκαλύψει ο αναγνώστης σιγά-σιγά, μελετώντας τα θέματα του ανθολογίου. Για την ώρα εδώ είναι αρκετό να διαπιστώσουμε ότι η σχέση φύσης-ανθρώπου αποτελεί έναν από τους μεγάλους άξονες της σολωμικής ποίησης, μια από τις κυρίαρχες «ισοτοπίες», όπως λέμε, όπου διαμορφώνονται οι «κώδικες» και τα σημασιακά περιεχόμενα του έργου. Ειδικότερα, τα θέματα που εντάσσονται σ' αυτό το εννοιολογικό πεδίο συνθέτουν –όπως το 'παμε κιόλας στην Εισαγωγή μας– τα συστατικά στοιχεία της κοσμοαντίληψης του Σολωμού, ως ποιητικού μύθου («κοσμολογίας» και «ανθρωπολογίας»)

και ως φιλοσοφικής θεωρίας. Προκειμένου να αναδείξουμε αυτά τα συστατικά στοιχεία, ταξινομούμε τα αντίστοιχα παραθέματα στις ακόλουθες θεματικές κατηγορίες:

1. Η φύση ενδοκοσμικός παράδεισος, που απαρτίζεται από τις εξής ενότητες:
 11. Φύση: κάλεσμα στη χαρά της ζωής.
 12. Φύση: χώρος ευδαιμονίας και πληρότητας των όντων.
 13. Φύση: πηγή πολιτισμικών αξιών (ομορφιάς-χαράς-καλοσύνης).
2. Η ενότητα του μυθικού Σύμπαντος, που αντιπροσωπεύει τις εξής ειδικότερες θεματικές ενότητες:
 21. Συμπάθεια, επικοινωνία, ενότητα των Κοσμικών στοιχείων.
 22. Το ομοούσιο ανθρώπου-φύσης-θείου, ως προς τις κοινές κατηγορίες του κάλλους και του αγαθού.
 23. Η μυστηριακή διάσταση της φύσης και η Θεία Επιφάνεια.

1. Η ΦΥΣΗ ΕΝΔΟΚΟΣΜΙΚΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ στα πιο συχνά θέματα της σολωμικής ποίησης είναι εικόνες που παρουσιάζουν τη φύση ως έναν επίγειο παράδεισο, που εξασφαλίζει τις ιδεώδεις συνθήκες για την ανάπτυξη της ζωής, για την ευδαιμονία και πληρότητα των όντων. Τα θέματα αυτά, σε μια πρώιμη περίοδο, συνδέονται με ορισμένους κοινούς ποιητικούς τύπους, της κλασικιστικής προπάντων παράδοσης. Σταδιακά όμως μορφοποιούνται σε πρωτότυπες –χαρακτηριστικά σολωμικές– φόρμουλες μεγάλης ευστοχίας, που συμπυκνώνουν, με εκφραστική λιτότητα, νοηματική πληρότητα και αισθητική εντέλεια, βασικά συστατικά της ποιητικής μυθολογίας του Σολωμού. Οι φόρμουλες αυτές, επειδή ακριβώς είναι νοηματικά και αισθητικά αυτοδύναμες, επιδέχονται ποικίλους συνδυασμούς, με διαφορετικά συμφραζόμενα. Εξελίσσονται λοιπόν σε «θεματικές μονάδες επεξεργασίας», που μεταφέρονται, αυτούσιες ή σε παραλλαγές σημασιακά ισοδύναμες, από ένα ποίημα σε άλλο, και συνθέτουν την κοσμοθεωρητική ενότητα της σολωμικής ποίησης.

Η ιδέα που συνοψίζεται στην έκφραση «η παράδεισο της γης» αναπτύσσεται σε τρεις κυρίως αλληλένδετους σημασιακούς άξονες:

1. Ο πρώτος άξονας αντιστοιχεί σε εικόνες που προβάλλουν το ύλαρό πρόσωπο της φύσης, που καλεί τον άνθρωπο στη χαρά της ζωής. Ένα όραμα ομορφιάς, ισορροπίας, αρμονίας, που εμπνέει την πίστη στο αγαθό της ζωής και τη θέληση του ανθρώπου να ζήσει και να χαρεί τον κόσμο και τις ζωικές αξίες. Η χαρακτηριστική φόρμουλα είναι: «γλυκιά η ζωή και ο θάνατος μαυρίλα», από το συνθετικό ποίημα *Ο Λάμπρος*. Το θέμα αυτό εμφανίζεται αρκετά πρόωμα (1822) και έχει μια σταθερή παρουσία, σ' όλη τη σολωμική δημιουργία: τόσο στη διάρκεια της μεγάλης δημιουργικής δεκαετίας (1823-33) όσο και στην περίοδο της ωριμότητας (1833-1847), αλλά και στην ύστερη φάση, στα ιταλικά ποιήματα και πεζά της τελευταίας δεκαετίας (1847-57). Συνδέεται, θεματικά και διαλεκτικά, με το θάνατο, όπως στο δημοτικό τραγούδι (μοιρολόγια, τραγούδια του Χάρου), και παίρνει αρκετά νωρίς, από τις πρώτες επεξεργασίες του Λάμπρου (1824), τις κοσμοθεωρητικές διαστάσεις που έχει στα ώριμα έργα του Σολωμού: πίστη στην αντικειμενική ύπαρξη του κόσμου, προσήλωση στο αγαθό της ζωής, απουσία θεωρίας θανάτου. Μ' αυτή τη σημασιακή φόρτιση θ' αποτελέσει συστατικό στοιχείο του «υψηλού» (τραγικού).

2. Ο δεύτερος άξονας, που παρουσιάζει στενή συνάρτηση και μερική επικάλυψη με τον πρώτο, απαρτίζεται από εικόνες που εκφράζουν την ευδαιμονία και την πληρότητα των όντων μέσα στη φύση, έναν καθολικό «ευτυχισμό» κατά τη σολωμική έκφραση. Διακρίνουμε δύο ομόλογες θεματικές ομάδες: η μία ζωγραφίζει το μικρόκοσμο της φύσης (το πουλάκι, την πεταλούδα, τη μέλισσα, το σκουληκάκι) σ' έναν χαρούμενο ζωικό οργασμό, που στην ώριμη περίοδο (1833

κ.ε.) εκφράζεται, εναλλακτικά, με μια κλασικιστική μυθική εικόνα, το χορό του Απρίλη με τον Έρωτα. Την άλλη ομάδα συνιστούν εικόνες ανθρώπινης ευδαιμονίας, χαράς, μακαριότητας μέσα στην αγκαλιά της φύσης (λ.χ. ο νιος κολυμπιστής στον Πόρφυρα: «Φύση, χαμόγελ' άστραψες κι εγίνηκες δική του») ή στην έξαρση του ομαδικού χορού (όπως «ο παλικαράς» των Ελεύθερων Πολιορκημένων: «το στραβό φέσι στο χορό, τ' άνθια στ' αντί στολίζει / τα μάτια δείχνουν έρωτα για τον απάνου κόσμο»). Οι εικόνες αυτές υποδηλώνουν, η πρώτη ότι η φύση, ο επίγειος κόσμος, προσφέρει όλες τις προϋποθέσεις για την ολοκλήρωση του ανθρώπου, η δεύτερη ότι μέσα σ' αυτό τον εγκόσμιο παράδεισο η κατάσταση της πληρότητας, της αυτάρκειας, της ευδαιμονίας (και όχι της δυστυχίας και της στέρησης) είναι η φυσιολογική κατάσταση του όντος. Έτσι, τροφοδοτεί την πρόκληση στη χαρά της ζωής (θέμα 1.1.), που κάποτε φτάνει –κατ' αντιστοιχία προς το δημοτικό τραγούδι– ως την αξίωση μιας επίγειας αθανασίας.

3. Ο τρίτος άξονας, που συνδέει και ενοποιεί τις τρεις διαστάσεις του θέματος, συντίθεται από εικόνες που εμφανίζουν τη φύση ως πηγή πολιτισμικών αξιών. Στην ώριμη σολωμική ποίηση, το θέμα που μας ενδιαφέρει ολοκληρώνεται σ' ένα καθολικότερο όραμα, αποκρυσταλλωμένο σε εικόνες που παρουσιάζουν τη φύση ως περιοχή του κάλλους και του αγαθού (της ομορφιάς, της χαράς και της καλοσύνης). Έτσι, με την ποιότητα των αξιών της, η φύση εξασφαλίζει την ευδαιμονία του ανθρώπου και του εμπνέει την πίστη στη ζωή, ως πρώτη και μεγάλη αξία («δεν το 'λιζα να 'ν' η ζωή μέγα καλό και πρώτο»).

Δ. ΣΟΛΩΜΟΣ: 1. Η ΦΥΣΗ ΕΝΔΟΚΟΣΜΙΚΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ

Μέσα από μια τέτοια διαδικασία, οι φυσικές αξίες παρουσιάζονται ως πρότυπο των ανθρώπινων αξιών, και η αντίληψη για τη σχέση φύσης-ανθρώπου ολοκληρώνεται σε συνεπές κοσμοθεωρητικό σχήμα. Αυτό σημαίνει ότι ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό δεν υπάρχει σχέση αντίθεσης αλλά ταυτότητας. Η ταυτότητα αυτή (Φύση = Πολιτισμός) αντιπροσωπεύει ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της εγχώριας πολιτισμικής παράδοσης.

1.1. ΦΥΣΗ: ΚΑΛΕΣΜΑ ΣΤΗ ΧΑΡΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

1.1.1. ΝΕΚΡΙΚΗ ΩΔΗ, I (1822)

*Τον Μαγιού ροδοφαίνεται η μέρα
που ωραιότερη η φύση ξυπνάει
και την κάνουν λαμπρά και γελάει
πρασινάδες, αχτίνες, νερά.
Άνθη κι άνθη βαστούν εις το χέρι
παιδιά κι άντρες, γυναίκες και γέρον
ασπροεντύματα, γέλια και κρότοι,
όλοι οι δρόμοι γεμάτοι χαρά.
Ναι, χαρείτε τον χρόνον τη νιότη,
άντρες, γέροι, γυναίκες, παιδιά.*

(ΑΕ 62.19-23.61.1-6 = Απ. 1, 142. 11-20)

1.1.2. IN MORTE DI UN GIOVINE POETA (1823-24)

[Στο Θάνατο ενός Νέου Ποιητή]

*Η λαχτάρα της ζωής κάνει τα μάτια
να λαγγεύουνε στον ήλιο που τα φεύγει.
Την πρώτη μέρα που ανοίγει το ρόδο
την πρώτη μέρα που πέφτει το χιόνι.*

(ΑΕ 95 Α11-14)

11.3. Ο ΛΑΜΠΡΟΣ (1824-1826)

*Καθαρότατον ήλιο επρομηνούσε
της αυγής το δροσάτο ύστερο αστέρι,
σύγνεφο, καταχνιά, δεν απερνούσε
τ' ουρανού σε κανένα από τα μέρη.
Και από κει κινημένο αργοφυσούσε
τόσο γλυκό στο πρόσωπο τ' αέρι,
που λες και λέει μες στην καρδιάς τα φύλλα:
Γλυκιά η ζωή και ο θάνατος μανρίλα.*

(ΑΕ 15 Α2-9, 20 Α9-16 = Άπ. 1, 185.21. 1-8)

*Είναι νύχτα βαθιά και το φεγγάρι
δε βγαίνει να θαμπώσει άστρο κανένα,
αλλά περίσσια εις όλη τους τη χάρη
λάμπουν άλλα μονάχα, άλλα δεμένα
κι είναι με τόσα κάλλη ανταμωμένα
οπού λένε του ανθρώπου: έλα μ' εμένα.*

(ΑΕ 17Α 28-31 / 36-39)

*Χρωματισμένη επρόβαλεν η μέρα,
και δροσιά και γαλήνη εις τον αέρα.*

*Φυσάει γλυκός ο Ζέφυρος άρου
και λες και λέει τον κάθε ανθρώπου: χάρου.*

(ΑΕ 11 Α10-13)

*... και οι αχτίνες του ήλιου, οπού ανατέλλοντας εκαλούσε
τους θνητούς να χαρούν τη ζωή, αναγάλλιαζαν μέσα εις όλα
τα ησυχότατα νερά της ερημίας*

(ΑΕ 24 Α29-31, Άπ. 1, 193.27.4-7
μτφρ. Ιάκ. Πολυλάς)

1.14. Η ΦΑΡΜΑΚΩΜΕΝΗ ΣΤΟΝ ΑΔΗ (1833)

*Άδη μαύρε χαιρετώ σε· δεν εκάρηκε ποτέ
μάτι ανθρώπου για τον ήλιο, ως καθώς εγώ για σε·*

(ΑΕ 386 Α1-2 = Β23-24)

*Σκότος του Άδη χαιρετώ σε! Ως εγώ γυρεύω εσέ
δεν εγύρεψε τον ήλιο μάτι ανθρώπινο ποτέ.*

(ΑΕ 387 Α14-15, 387 Β25-26)

1.15. Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ (1833-1834)

*Ίεν είν' αφδόνι κρητικό που σέρνει τη λαλιά του
στους ψηλούς βράχους κι άγριους όπ' έχει τη φωλιά του
και πελαγίσιοι, στεργιανοί ακούνε τη γλυκάδα
όσο που σέρνει η ανατολή τη ροδοκοκκινάδα·
δεν είναι το λαλούμενο το θαμαστό φιαμπόλι
όταν <φυσά μέσα> πνοή με τη γλυκάδα όλη
ως καθώς τ' άκουγα συχνά στον Ψηλορίτη μόνος
οπού μ' ετράβουνε απελπισιά και πόνος
κι έβλεπα τ' άστρο τ' Ουρανού μεσουρανίς να λάμπει
και του γελούσαν τα βουνά, τα πέλαγα κι οι κάμποι
μ' άδραχνε ξάφνου την ψυχή ελευτεριάς ελπίδα
για τη όμορφη και δύστηχη πατρίδα·
κι εκοίτασ, κι έκλαια κι άπλωνα τα χέρια με καμάρι
η μαύρη πέτρα της καλή και το ξερό χορτάρι.*

(ΑΕ 368 Β19-32)

1.16. ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Β' (1834-44)

*Η ζωή που ανασταίνεται με όλες της τες χαρές, αναβρύζο-
ντας ολούθε, νέα, λαχταριστή, περιχυνόμενη εις όλα τα ό-*

ντα: η ζωή ακέραιη, απ' όλα της φύσης τα μέρη, θέλει ν
καταβάλει την ανθρώπινη ψυχή: θάλασσα, γη, ουρανός, συγ
χωνευμένα, επιφάνεια και βάθος συγχωνευμένα, τα οποί
πάλι πολιορκούν την ανθρώπινη φύση στην επιφάνεια και ει
το βάθος της.

*Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε,
κι όσ' άνθια βγαίνουν και καρποί τόσ' άρματα σε κλειούνε.*

*Λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
και μες στη θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι,
κι ολόλευκο εσύμιξε με τ' ουρανού τα κάλλη.
Και μες στης λίμνης τα νερά, όπ' έφθασε μ' ασπούδα,
έπαιξε με τον ίσκιο της γαλάζια πεταλούδα,
που ευώδιασε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο·
το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο.
Μάγεμα η φύση κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη,
η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι.
Με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κραίνει·
όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.*

(Απ. 1, 216-217.2.1-1;
μτφρ. ιταλ. πεζού: Ιάκ. Πολυλά;

*σε χίλιες χύνεται πηγές, σε χίλιες γλώσσες κραίνει·
όποιος πεθάνει σήμερα, χίλιες φορές πεθαίνει.
Μάγεμα η κτίση κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη.
Η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι.*

(ΑΕ 413 Α1^α-4, 406 Β1-;

*με χίλιες βρύσες χύνεται με χίλια μάγια δένει
όποιος πεθάνει <σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει>*

(ΑΕ 418 Α1-;

*[Η γονιμοποιούσα ζωή – η δημιουργούσα φύση –
που ξεχειλίζει στην ψυχή του ανθρώπου]*

— με χίλιες βρούσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κραίνει
όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.
Μάγεμα η φύση κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη
η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι.

(AE 418 E5-9)

Σε δύο μέρη η περιγραφή της άνοιξης. Η πρώτη, των στοι-
χείων ύστερα από τα οποία μια δυνατή φωνή ξυπνά πολιορ-
κούμενους και πολιορκισμένους. Δώσετε προσοχή στο χορό
του Απρίλη με τον Έρωτα. Πιέτε μεγάλες ρουφηξίες στο κύ-
πελλο της ζωής, ξαναπιείτε χωρίς σταματημό, ακούραστα.
<όποιος πεθάνει σή>μερα χίλιες φορές πεθαίνει.

(AE 422 A33-42)

Μάγεμα η Φύση κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη
χρυσή 'ν' η μαύρη πέτρα της και το ξερό χορτάρι.
Με χίλιες βρούσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κραίνει.
Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

(AE 427.25-28)

Και η φύση (αυτή η δύναμη χτυπάει στις ψυχές τις τελευ-
ταίες στιγμές) πηγάζει από πολλές πηγές με όλα της τα μάγια.
Ο ουρανός και η γη (με πάρα πολλά δεσμά) και η θάλασσα· εδώ
η πεταλουδίτσα έπαιξε με τη σκιά της πετώντας για πολλή ώρα
με τα φτερά της φορτωμένα με τα αρώματα του κρίνου, μέσα
στον οποίο είχε ξενυχτήσει. Όλη η πληρότητα και η βαθύτητα της
υλικής ζωής (στην ουσία).

Τρέμ' η ψυχή και ξαστοχά γλυκά τον εαυτό της

(AE 419 B8-19/24-26)

tutte le gioje [όλες οι χαρές]

κι όλες ανθίζαν στην ψυχή τ' ανθρώπου 'φτυχισμένη.
Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

*Μάγεμα η φύση κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη
η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι.*

(ΑΕ 474 Α18-22)

[Μετά την εικόνα του λευκού λοφίσκου που κινείται και βε-
λάζει – και πριν από την ομορφιά των άστρων, κλπ. και της
πεταλούδας – τελospάντων, στοιχείων μεγάλων και μικρών,
που αντανακλώνται στον καθρέφτη της θάλασσας, ως συνέ-
πεια του Χορού ανάμεσα στον Απρίλη και τον Έρωτα–]

*Κι όμοια στ' ανθρώπου την ψυχή η χτίση κατεβαίνει
όποιος πεθάνει σήμερα, χίλιες <φορές πεθαίνει>*

(ΑΕ 474 Α23-29)

1.1.7. ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Γ' (1844-)

*Σε χίλιες βρύσες χύνεται, μιλεί με χίλιες γλώσσες
όποιος πεθάνει σήμερα, χίλιες φορές πεθαίνει.*

(ΑΕ 462 1-2)

*Αγαπημένα σε καλεί, δροσάτα σε χαϊδεύει
γλυκός αέρας καθαρός, μοσχοβολιές χορτάτος
κι ανάκουστους κιλαϊδισμούς και λιποθυμισμένους.*

(ΑΕ 464.3-5)

*Γλυκά χαϊδεύει δροσερός της ευωδιάς αέρας
μ' ανάκουστους κιλαϊδισμούς και λιποθυμισμένους.*

(ΑΕ 464.7-8)

Καλείς χρυσέ της ευωδιάς, της ομορφιάς αέρα.

Μη με χαϊδεύεις δροσερέ της ομορφιάς αέρα.

(ΑΕ 464 9-10)

1.1.8. ΠΟΡΦΥΡΑΣ (1847-1849)

*Της φύσης από τς όμορφες και δυνατές αγκάλες
οπού τον εγλυκόσφιγγε και του γλυκομιλούσε*

(ΑΕ 502 Α10-11)

*Κι η φύσις όλη τού γελά και γένεται δική του.
Ελπίδα τον αγκάλιασες και του κρυφομιλούσες
και τον σφιχτόδεσες το νου μ' όλα τα μάγια πόχεις.
Νιος κόσμος δόξας και χαράς ανθίζει στην ψυχή του.*

(ΑΕ 502 Α15-18)

Δεν το 'λπίζα να 'ν' η ζωή μέγα καλό και πρώτο!

(ΑΕ 502 Β13)

1.1.9. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (1847-)
(233: «Dalle larghe terre»)

γιατί ο Άδης είναι το μόνο πράγμα που δε βλέπουνε τα μάτια τους.

(ΑΕ 558.1-24 = Άπ. 2π, 117.1.11-12'
μτφρ. Λ. Πολίτης)

1.2. ΦΥΣΗ: ΧΩΡΟΣ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΟΝΤΩΝ

1.2.1. ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ (1818)

.....
*Σ' ένα ωραίο περιβολάκι
περπατούσαμε μαζί
όλα ελάμπανε τ' αστέρια
και τα κοίταζες εσύ.*

.....
*εσύ έκαμες ετότες
γέλιο τόσο αγγελικό,
που μου φάνηκε πως είδα
ανοιχτό τον ουρανό.*

*Και παράμερα σε πήρα
εισέ μία τριανταφυλλιά
κι έπεσά σου αγάλι αγάλι
στην ολόλευκη αγκαλιά.*

*Κάθε φίλημα, ψυχή μου,
οπού μόδινες γλυκά,
εξεφύτρωνε άλλο ρόδο
από την τριανταφυλλιά.*

(Απ. 1, 51.5-8/52.13-24)

122. Η ΤΡΕΛΗ ΜΑΝΑ (1821)

Αύριο θα κόψουμε
κάτι λουλούδια,
αύριο θα ψάλλουμε
κάτι τραγούδια
εις την πολύανθη
πρωτομαγιά.

(Απ. 1, 181.28.1-6)

Νά που δροσόβολη
αύρα ξυπνάει
και ψιθυρίζοντας
μοσκοβολάει
από τ' αρώματα
τ' ανγερινά.

Στα φύλλα επέρναι
†και† της καρδιάς
σαν τα κινήματα
της φαντασίας
που ζωγραφίζουνε
την ευτυχιά.

(ΛΕ 128 Α2-14)

123. ΤΟ ΚΟΠΑΔΙ (1821-22)

Στέκουν τα προβατάκια οπού το μάτι
για δαυδάλεα τα παίρνει από μακρσία
κι αγκαλά και κανένα επεριπάτει
έλεγεσ ότι σφάλλει η φαντασία·
έως οπού στην κοιλάδα, άνθια γεμάτη,
τρέχουνε δύο με δύο και τρία με τρία

*και όλα της κοιλάδος τα περάσματα
λαλούν κονδούνια αντιλαλούν βελάσματα.*

(ΑΕ 54.9-16 = Απ. 1, 68.1-8)

1.24. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (1823)

*Στη σκιά χεροπιασμένες,
στη σκιά βλέπω κι εγώ
κρηνοδάκτυλες παρθένες
οπού κάνουνε χορό.*

*Στο χορό γλυκογυρίζουν
ωραία μάτια ερωτικά,
και εις την αύρα κυματίζουν
μαύρα, ολόχρυσα μαλλιά.*

(Απ. 1, 85.83-84)

1.25. IN MORTE DI UN GIOVINE POETA (1823-24)

[Στο Θάνατο ενός Νέου Ποιητή]

*Ξάφνου χορδή γλυκύφωνη που κόβει
τη λευκή της νυκτός βαθιά γαλήνη.
Η γυναίκα πιασμένη από τον έρω
μονάχη την ακούει και λαχταρίζει.*

(ΑΕ 95 Α3-6)

1.26. ΔΙΑΛΟΓΟΣ (1823-24)

ΦΙΛΟΣ – Γλυκιά η μυρωδιά του πελάγου, γλυκός ο αέρας
και ο ουρανός ασυγνέφιαστος.

ΠΟΙΗΤΗΣ – Το πέλαγο είναι όλο στρωτό και ο αέρας λε-
πτότατος...

(Απ. 2, 11.7-9)

1.2.7. ΕΙΣ ΜΑΡΚΟΝ ΜΠΟΤΣΑΡΗ (1823-24)

*Τραγούδι προβαίνει κιθάρα
προβαίνει και κάνει λαχτάρα
και λόγια και γέλια και κρότοι,
στον ίσκιον αργά
οι κόρες ντυμένες λευκά.*

*Και φέγγει στην όψιν της γης,
το φως το γλυκό της αυγής.*

(ΑΕ 72 Α23-27, 72 Β21-22)

1.2.8. Ο ΛΑΜΠΡΟΣ (1824-1826)

*τ' αστέρια — μόν' εις τον ουρανού τα φέγγη
ο αυγερινός περιπατεί και φέγγει*

*έχουν μονάχο τον ουρανού οι κάμποι
τ' άστρο τς αυγής που περπατεί, και λάμπει. Και
ξημερώνει το Πάσχα.*

(ΑΕ 29.12-16)

*έχουν οι ουράνιοι κάμποι
γαλάζιο χρώμα οπού γελά και λάμπει.*

(ΑΕ 31.30-31)

1.2.9. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ ΖΑΚΥΘΟΣ (1826-29)

*Εσταμάτησα σε ένα από τα τρία πηγάδια, και απιθώνοντας
τα χέρια μου στο φιλιατρό του πηγαδιού έσκυφα να ιδώ αν
ήταν πολύ νερό.*

*Και το είδα ώς τη μέση γιομάτο και είπα: «Δόξα σοι ο
Θεός!»*

Γλυκιά η δροσιά που στέρνει για τα σπλάγχνα του ανθρώπου

το καλοκαίρι, μεγάλα τα έργα Του και μεγάλη η αυχαριστία
του ανθρώπου.

(ΑΕ 259 Α18-30, 260Α1-2)

Και είδα πως ελάμπανε από πάνου μου όλα τα άστρα και
εξάνοιξα την αλετροπόδα, οπού με ευφραίνει πολύ.

(ΑΕ 262 Α21-23)

Έτσι εγώ έφθασα στο κελί του αγίου Λύπιου παρηγορημέ-
νος από τες μυρωδιές του κάμπου, από τα γλυκότερχα νερά,
κι από τον αστρόβολον ουρανό ο οποίος εφαινότουνα από πά-
νου από το κεφάλι μου μία Ανάσταση.

(ΑΕ 263.26-31)

12.10. Η ΦΑΡΜΑΚΩΜΕΝΗ ΣΤΟΝ ΑΔΗ (1833)

*Χωρίς †.....† τ' όμορφ' άστρο της αυγής
άδεια κι άφωνη και μαύρη η παράδεισο της γης.*

(ΑΕ 395.5-6)

12.11. ΤΟ ΣΑΤΙΡΙΚΟ ΤΟΥ 1833 (Η ΤΡΙΧΑ)

*<σαν του νερού γαλ>ήνη
που ανθρώπους, δέντρα και νερά στο<ν> κόρφο του αναδίνει
και το λαμπρό τον ουρανό και το γλυκόν αέρα
και το πουλί το πλουμιστό οπ' έρχεται από πέρα
και πάει να δροσολοϊστεί κάτω στον καλαμιώνα
και τα τραγούδια οπού λαλεί μέσ' από τον κρυψιώνα
κι ευφραίνει με κιλαϊδισμούς όσους το αγρικούνε*

(ΑΕ 347 Α5-11)

1.2.12. Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ (1833-1834)

Ήταν εντύπωση ανεκδιήγητη, ποίαν κανείς ίσως δεν εδοκίμασε, εμμή ο πρώτος άνθρωπος όταν επρωτοανάπνευσε, και ο ουρανός, η γη και η θάλασσα, πλασμένα γι' αυτόν, ακόμη εις όλη τους την τελειότητα, αναγαλλιάζανε μέσα εις την ψυχή του –

(ΑΕ 361 Β6-10'

μετρ. Ιάκ. Πολυλάς, Άπ. 1, 205, υποσημ. στ. 44)

*Γλυκιά ζωή, που το πουλί μισοπλασμένο ακόμα
είχε πρωτότερα αιστανθεί με τον κλαιδισμό του
και τον αέρα εχτύπουνε με το ζεστό φτερό του.
Ο αέρας ο αμόλυντος, το δέντρο που 'χε ανθίσει,
και τ' ακαρτέρειε ν' ανεβεί να πρωτοκλαιδήσει.*

(Άπ. 1, 205-206.44π = ΑΕ 361 Β6-10/361

Β14-15/48-49/362 Α38-45/Β27-33)

*Δεν είναι κορασιάς φωνή στα δάση που φουντώνουν,
και βγαίνει τ' άστρο του βραδιού και τα νερά θολώνουν,
και τον κρυφό της έρωτα της φύσης τραγουδάει,
του δέντρον και του λουλουδιού που ανοίγει και λυγάει
δεν είν' αηδόνι κρητικό που παίρνει τη λαλιά του
σε ψηλούς βράχους κι άγριους όπ' έχει τη φωλιά του
κι αντιβουίζει οληνυχτίς από πολλή γλυκάδα
η θάλασσα πολύ μακριά, πολύ μακριά η πεδιάδα,
ώστε που πρόβαλε η αυγή και έλιωσαν τ' αστέρια,
κι ακούει κι αυτή και πέφτουν της τα ρόδα από τα χέρια
δεν είν' φιαμπόλι το γλυκό οπού τ' αγρίκαα μόνος
στον Ψηλορίτη όπου συχνά μ' ετράβουνεν ο πόνος.*

(Άπ. 1, 204.25-36 = ΑΕ 379 Α27-40)

*Δεν είναι αηδόνι κρητικό με τη γλυκιά λαλιά του
στους ψηλούς βράχους κι άγριους που σταιίνει τη φωλιά του
και βγάνει ωραίους κλαιδισμούς, οληνυχτίς αράδα
κι ευφραίνεται πολύ μακριά το πέλαγο, η πεδιάδα.*

(ΑΕ 371 Α26-27/Β23-24, 367 Α26-31)

*Δεν είναι το λαλούμενο, το θαυμαστό φιαμπόλι,
όταν φυσά μέσα πνοή με τη γλυκάδα του όλη
ως καθώς τ' άκουγα συχνά στον Ψηλορίτη μόνος*

(ΑΕ 371 Α32-34, 375 Α12-15)

1.2.13. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Α' (1827-29)

*Ο Έρωσ χορεύει
μαζί με το Μάη
ερος
τον ηλ<ι>ού που γελάει*

(ΑΕ 253.1-4)

1.2.14. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Β' (1834-44)

Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε
.....

*Και μες στις λίμνης τα νερά, όπ' έφθασε μ' ασπούδα,
έπαιξε με τον ίσκιο της γαλάζια πεταλούδα,
που ενώδισε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο·
το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο.*

(Απ. 1, 217.2.1/6-9 = ΑΕ 408 Β8-9,
409 Α11-12, 427 Α29-32)

Στο νιο χορτάρι εχόρεψε ο Έρωσ με το Μάη

(ΑΕ 407.20)

*Και μες στις λίμνης τα νερά όπ' έφτασε μ' ασπούδα
έπαιξε με τον ίσκιο της μοσχάτη πεταλούδα
οπού εξενύχτησε όμορφα μέσα στον άγριο κρίνο.
Το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο.*

(ΑΕ 427.21-24)

Και το τριφύλλι εχόρτασε και το περιπλοκάδι
κι εχόρευε κι εβέλαζε στο φουντωτό λιβάδι.

(ΑΕ 434 Β16-17)

Χθες πρωτοχάρηκε το φως και το γλυκόν αέρα

(ΑΕ 413 Γ7)

κι ιδού μου ξίπασε τ' αυτί γλυκιάς φωνής αγέρας
κι έπλασε τ' άστρο της νυχτός και τ' άστρο της ημέρας.

(ΑΕ 413 Β11-12)

Κι άνθιζε μέσα μου η ζωή μ' όλα τα πλούτια πόχει
μ' όλες τες χάρες πόχει

(ΑΕ 427.33/33^α, 430 Α5, 474 Α19)

1.2.15. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Γ' (1844-)

Έστησε ο Έρωτας χορό με τον ξανθόν Απρίλη,
κι η φύσις ηύρε την καλή και τη γλυκιά της ώρα,
και μες στη σκιά που φούντωσε και κλει δροσιές και μόσχους
ανάκουστος κιλαϊδισμός και λιποθυμισμένος.
Νερά καθάρια και γλυκά, νερά χαριτωμένα,
χύνονται μες στην άβυσσο τη μοσχοβολισμένη,
και παίρνουνε το μόσχο της, κι αφήνουν τη δροσιά τους,
κι ούλα στον ήλιο δείχνοντας τα πλούτια της πηγής τους,
τρέχουν εδώ, τρέχουν εκεί, και κάνουν σαν αηδόνια.
Έξ' αναβρύζει κι η ζωή σ' γη, σ' ουρανό, σε κύμα.

(Απ. 1, 243.1-4, 244.5-13)

Ο Έρωτας εχόρευε με τον ξανθόν Απρίλη
κι η φύσις όλη βρίσκεται μες στη γλυκιά της ώρα
και στ' ουρανού τη<ν> πλατωσιά και στα κρυφά τον βάτου
ανάκουστοι κιλαϊδισμοί και λιποθυμισμένοι.

Νερά καθάρια και γλυκά, νερά χαριτωμένα
χύνονται μες στην άβυσσο τη μοσκοβολισμένη
και χαίρονται το μόσκο της και δίνουν τη δροσιά τους,
κι απλώνοντας εδώ κι εκεί τα πλούτια της πηγής τους
τρέχουν εδώ τρέχουν εκεί και κάνουν σαν αηδόνια.

(ΑΕ 462.16-24)

Γρικώ στ' αέρα τ' ανοιχτά και στα κρυφά του βάτου
ανάκουστους κιλαϊδισμούς και λιποθυμισμένους
και τα νερά σπουνδάζουνε και κάνουν σαν αηδόνια.

(ΑΕ 468 Β1-3)

Νεράκι π' αηδονολαλείς, αηδόνι 'σαι και ψάλλεις;

(ΑΕ 457 Β1, 457 Γ1)

Σε γη, σε κύμα, σ' ουρανό
με ρόδο, με γιοφύλλι,
(πόδι, κρη Έρωτα, χρυσό)
τώρα που έστησε χορό
με τον ξανθόν Απρίλη.

Στη φράχτη μες στη φουντωτή
χαριτωμένη τώρα,
<όπον> δροσιές και μόσχους κλει
κι η φύσις ήρε την καλή
και τη γλυκιά της ώρα.

Δροσιές και μόσχους κλει κι αυτός
ο βάτος φουντωμένος,
και μέσ' ακούστηκε γλυκός
ανάκουστος κιλαϊδισμός
και λιποθυμισμένος.

(ΑΕ 456.Β1-5.10-18 = Απ. 1, 243.6, παραλλ.)

Κι ευφραίνονται τα μάτια τους, κι ευτύχησαν κοιτώντας
τες κορασιές να τραγουδούν και τα <παιδιά να παίζουν>

(ΑΕ 449.16/18, 446.15)

Δεν τους βαραίν' ο πόλεμος, αλλ' έγινε πνοή τους
κι εμπόδισμα δεν είναι
στες κορασιές να τραγουδούν και στα παιδιά να παίζουν.

(ΑΕ 447.23-25)

Το στραβό φέσι στο χορό τ' άνθη στ' αντί στολίζει,
τα μάτια δείχνουν έρωτα για τον απάνου κόσμο,
και στη θωριά του είν' όμορφο το φως και μαγεμένο.

(Απ. 1, 248.8.11-13 = ΑΕ 454.11-13'
παραλλ.: 382.13-15, 453.1, 468 Α4, 508 Β2)

1.2.16. Ο ΠΟΡΦΥΡΑΣ (1847-49)

Κοντά 'ναι το χρυσόφτερο και κατά 'δώ γυρμένο
π' άφησε ξάφνου το κλαδί για τον γιαλού την πέτρα,
και κει γρικά της θάλασσας και τ' Ουρανού τα κάλλη,
και κει τραβά τον ήχο του μ' όλα τα μάγια πόχει.
Γλυκά 'δεσε τη θάλασσα και την ερμιά του βράχον,
κι α δεν είν' ώρα για τ' αστρί θενά συρθεί και νά 'βγει.
Πουλί πουλάκι που σκορπάς το θαύμα της φωνής σου,
ευτυχισμός α δέν είναι το θαύμα της φωνής σου,
καλό στη γη δεν άνθισε στον Ουρανό κανένα.

(ΑΕ 504.1-9)

Πουλί πουλάκι που λαλείς μ' όλα τα μάγια πόχεις
ευτυχισμός α δέν είναι το θαύμα της φωνής σου,
καλό στη γη δεν άνθισε στον ουρανό κανένα
καλό δεν άνθισε στη γη στον ουρανό κανένα.

(ΑΕ 506.1-4, 508 Α20-22)

*Πώς κάνει τ' όμορφο πουλί που 'ν' κατά 'δώ γυρμένο,
κι άφησε ξάφνου το κλαδί για του γιαλού την πέτρα.
Πουλί μη δέν είναι τση γης τα μάγια τση φωνής σου;*

(ΑΕ 507.12-14)

*Κι η φύσις όλη τού γελά και γένεται δική του.
Ελπίδα τον αγκάλιασες και τον κρυφομιλούσες,
και τον σφιχτόδεσες το νου μ' όλα τα μάγια πόχεις.
Νιος κόσμος δόξας και χαράς ανθίζει στην ψυχή του.*

(ΑΕ 502 Α15-18)

*Τα χέρια μου γλυκοφιλώ και το σφιχταγκαλιάζω
– Φιλώ τα χέρια μ' και γλυκά το στήθος μ' αγκαλιάζω.*

(ΑΕ 508 Α15-16 = Απ. 1, 253.6.1.)

*Πριν πάψ' η μεγαλόψυχη πνοή χαροποιείται
άστραψε φως κι εγνώρισε γοργά τον εαυτό του.*

*Η μεγαλόψυχη πνοή ευτύχησε πριν πάψει.
Άστραψε φως κι εγνώρισε γοργά τον εαυτό του.*

(Απ. 1, 255.8.1-2 = ΑΕ 501.19-20'
παρ. 511.1-2)

Παράδεισο χαράς τού ήτανε φυλαγμένη πριν πεθάνει

(ΑΕ 560.1' μτφρ. Λ. Πολίτης:
Απ. 2π, 118.2.1' παρ. 118.3.8)

1.2.17. ΕΙΣ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΑΙΜΙΛΙΑΣ ΡΟΔΟΣΤΑΜΟ (1847)

*με την ψυχή τρεμάμενη μες στη χαρά του πόθου,
αχ! σ' έσταινα βασίλισσα σης γης τες ευτυχίες,
ενώ όλες τες δοκίμαζα γλυκά στην αγκαλιά σου*

(ΑΕ 513.2-4)

1.2.18. CARMEN SECULARE (1849)

Ίυγή 'ναι κι άστραφτε γλυκά σα στην αρχή της πλάσης
κι εκράτουνε τα κάτωσπρα ποδάρια στη δροσιά της.

(Απ. 1, 262.1.3)

1.2.19. ORFEO (1847) [Ορφέας]

Ένα πουλάκι, μισοκρυμμένο, αναγελούσε τη σιωπή του, ξε-
χύνοντας πάνω από έναν βράχο το αστέρευτο πλούτος του
κελαϊδισμού του.

(ΑΕ 557.8-10' μτφρ. Α. Πολίτης; Απ. 2π. 115.9-10)

1.2.20. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (1847-) (233: «Dalle larghe terre»)

Από τα πλατώματα κι από τις στενοποριές μαδήσανε τις
μυρτιές και τις δάφνες. Κοίτα τες που τις πλέξανε στεφάνι
στα κεφάλια των ανθρώπων, κι η χαρά τούς έκαμε όλους
βασιλιάδες της γης. Με αργό βήμα περπατούν οι Ημίθεοι, κι
η ψυχή νιώθει πως είναι η πρώτη δύναμη του κόσμου. Ε-
τοιμάζεται να ξεχύσει πάνω του το εσώτερο αστέρευτο
πλούτος της, κι όσες είναι να γεννηθούν παιγνιδίζουνε, πριν
αγγίξουν το χώμα, με τις αχτίδες της αυγής, και τούτη με
τα πιθέματά τους, γιατί είναι και τα δυο από φως. [. . .]
Όμοια ευτυχία στο κουπί, στο αλέτρι, στο σπίτι, στο μνήμα.
Όμως τ' όνομα του ευτυχισμένου τόπου; Δεχτείτε καλό-
γνωμα εκείνο που η Μούσα τ' ωρίμασε τώρα, πριν από την
ώρα του, και τ' όνομα του τόπου είναι Ελλάδα.

(ΑΕ 558.1-8.11-14' μτφρ. Α. Πολίτης; Απ. 2π. 116-117.1-7.12-15)

1.2.21. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (1847-)
(237: «L'Inferno t'è teso intorno»)

Οι ζωντανοί κι οι πεθαμένοι αδερφώνονται στη χαρά, και μαζί της ανθίζει η Παράδεισο, που ξεπετά τα πιο χαριτωμένα λουλούδια της Παράδεισος – που κάνει ν' ανθίζουν τα πιο όμορφα λουλούδια της Παράδεισος στην Παράδεισο.

(AE 566 B2-4
μτφρ. Α. Πολίτης: Άπ. 2π, 121.26-29

1.3. ΦΥΣΗ: ΠΗΓΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΞΙΩΝ (ΟΜΟΡΦΙΑΣ - ΧΑΡΑΣ - ΚΑΛΟΣΥΝΗΣ)

1.3.1. Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ (1833-34)

*Κι έβλεπα τ' άστρο τ' ουρανού μεσουρανίς να λάμπει
και τον γελούσαν τα βουνά, τα πέλαγα κι οι κάμποι
κι ετάραζε τα σπλάχνα μου ελευθεριάς ελπίδα
κι εφώναζα: Ω θεϊκιά κι όλη αίματα Πατρίδα!
Κι άπλωνα κλαίοντας κατ' αυτή τα χέρια με καμάρι
καλή 'ν' η μαύρη πέτρα της και το ξερό χορτάρι.*

(Απ. 1, 204-205.37-42)

*Και μου 'ρθε ξάφνου στην ψυχή ελευτεριάς ελπίδα
για τη φτώχη, τη δύστηνη κι αιματωτή πατρίδα,
κι εκοίταα κι έκλαια κι άπλωνα τα χέρια με καμάρι
η μαύρη πέτρα της καλή και το ξερό χορτάρι.*

(ΑΕ 368 Α4-7)

*κι ο ήλιος μεσουρανίς ανάβρουζε λαμπράδες
και τον γελούσαν τα βουνά, τα πέλαγα, οι πεδιάδες.
Ξάφνου μου 'ρχότουνα στο νου ελευτεριάς ελπίδα·
«ω αγαπημένη, ω θεϊκιά κι όλη αίματα πατρίδα!»*

(ΑΕ 375 Α16-19)

1.3.2. ΤΟ ΣΑΤΙΡΙΚΟ ΤΟΥ 1833
(Η ΤΡΙΧΑ)

*Και το πουλί το πλουμιστό όπ' έρχεται από πέρα
και χαιρετάει τον ουρανό και το γλυκόν αέρα
και πάει να δροσολοϊστεί στα χόρτα, στα λουλούδια
κι εκεί ολομόναχο αρχινά τς αγάπης τα τραγούδια
και κάνει εις όσους τ' αγρικούν αγάπη να αιστανθούνε*

(ΑΕ 339 Β25 - 28/349 Α7-10)

1.3.3. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Β' (1834-44)

*Όνειρο με τα μάγια του, παντού ομορφιά και χάρη
η μαύρη πέτρα ολόχρυση, και το ξερό χορτάρι.*

*Η Φύσις μάγια κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη
η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι.*

(ΑΕ 404 Α10-13)

*Χιλιάδες ήχοι αμέτρητοι πολύ βαθιά στη χτίση
η ανατολή τ' αρχίναγε κι ετέλειωνέ το η δύση.
Κάποι από την ανατολή κι από τη δύση κάποι
καθ' ήχος είχε και χαρά, κάθε χαρά κι αγάπη*

(ΑΕ 422 Β5-8)

Κάθε φωνή 'χε και χαρά, κάθε χαρά κι αγάπη

(ΑΕ 437Α5/Α6/Β1)

Νιος κόσμος άστραφτε παντού, κόσμος χαράς και δόξας.

(ΑΕ 480 Α26)

13.4. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Γ' (1844-)

καθ' ἦχος ἔχει και χαρά, κάθε χαρά κι αγάπη

παντού ζωή και κίνημα, παντού χαρά κι αγάπη

(ΑΕ 461.27-28)

στις όμορφες κι ελεύθερες κι ευτυχισμένες αύρες

(ΑΕ 447.14-15)

13.5. ΠΟΡΦΥΡΑΣ (1847-49)

*Κι ανάμεσα στις θάλασσας και στ' ουρανού τα κάλλη
που 'ναι στο φως δεμένα στην αγάπη,
είσαι κι εσύ κατζάβραχο σα νύφη στολισμένο*

- γελάς κι εσύ στα λούλουδα, χάσμα του βράχου μαύρο

- στ' άνθη γελάς κι είσ' όμορφο, χάσμα του βράχου μαύρο.

(ΑΕ 530.12-17)

Νιος κόσμος με τριγύρισε χαράς και καλοσύνης

(ΑΕ 507.17)

Παντού νιος κόσμος ομορφιάς, χαράς και καλοσύνης

(ΑΕ 508 Α3)

13.6. LA NAVICELLA GRECA (1851)

[Το Ελληνικό Καράβι]

*Αν το στελέχι όθε βλασταίνει χρυσό το ρόδο,
το θωρούσαμε κάθε τόσο να ξεπετάει*

διαφορετικά ολοένα πλούτια κι ομορφιές,
καινούργιο θα 'τανε το θάμασμα στο μάτι,
καινούργια κι η αγάπη στη μαγεμένη ψυχή.

(Απ. 2π. 99
μτφρ. Α. Πολίτης)

1.3.7. L'USIGNOLO E LO SPARVIERE (1853-54)
[Το Αηδόνι και το Γεράκι]

*Η ομορφιά όλων όσα ήταν γύρω μου άγγιζε
την καρδιά μου και γινόταν αρμονία.*

(Απ. 2π. 114.6-7
μτφρ. Α. Πολίτης)

1.3.8. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (1847-)
(233: «Dalle larghe terre»)

*Ποτέ τόσο καλό δεν έδωσε ούτε η μαγεία ούτε τ' όνειρο.
Παντού είναι ο Νόμος...*

(Απ. 2π. 117.2.3-4
μτφρ. Α. Πολίτης)

1.3.9. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (1847-)
(237: «L'Inferno t'è teso intorno»)

... το χώμα το γεμάτο καλοσύνη κι ομορφιά

(Απ. 2π. 120.8-9
μτφρ. Α. Πολίτης)

*Μην είναι πλάνημα; Όχι, δεν μπορεί να είναι πλάνημα:
εδώ η άψυχη πέτρα, εδώ το άμωμο χώμα καλά είναι.*

(Απ. 2π. 121.15-16' μτφρ. Α. Πολίτης)

2. Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΜΥΘΙΚΟΥ ΣΥΜΠΑΝΤΟΣ

Η ΕΝΟΤΗΤΑ όλων των στοιχείων που συνθέτουν το μυθικό Σύμπαν αποτελεί ένα από τα διακριτικά γνωρίσματα της σολωμικής κοσμολογίας και ανθρωπολογίας. Μέσα στο έργο του Σολωμού, η ενότητα αυτή παίρνει πολλαπλές εκφράσεις, που αντιστοιχούν σε μια μεγάλη ποικιλία θεμάτων και εκφραστικών μοτίβων. Τα θέματα αυτά θα μπορούσαν να αναχθούν, από την άποψη της βασικής ιδέας που πραγματώνουν, σε τρεις γενικές κατηγορίες:

1. Θέματα που εκφράζουν ρητά μια μορφή επικοινωνίας, σύνδεσης ή ενότητας ανάμεσα στα φυσικά στοιχεία (χαρακτηριστική η χρήση του ρήματος «δένω»: «γλυκά 'δεσε τη θάλασσα και την ερμιά του βράχου»), σύνδεσης συμβολικής, όπως το καθρέφτισμα πολλών στοιχείων στη γαλήνια επιφάνεια της λίμνης ή της θάλασσας, ή σύνδεσης πραγματικής, όπως ο ύπνος της μέλισσας μέσα στον άγριο κρίνο. Στην ώριμη περίοδο (1833 κ.ε.) η σύνδεση αυτή εκδηλώνεται μέσ' από μια ισχυρή αμφίσημη ροπή «συμπάθειας», που αφενός συνιστά ανεξάντλητη πηγή ευδαιμονίας, αφετέρου αντιμάχεται την ηθική ελευθερία του ήρωα («μόλις είν' έτσι δυνατός ο Έρωτας κι ο Χάρος»).

2. Θέματα όπου η ενότητα ανθρώπου-φύσης-θείου εμφανίζεται ως έκφραση μιας βαθύτερης ποιοτικής συγγένειας ανάμεσά τους, πάνω στη βάση των κοινών κατηγοριών του κάλλους και του αγαθού, που η αναγκαστική τους συνάρτηση (κάλλος = αγαθό) αποτελεί ένα από τα διακριτικά γνώρισμα του ελληνικού ανθρωπισμού.

Μέσα σ' αυτή τη θεματική ενότητα έχουν αναπτυχθεί στερεότυπα μεταφορικά σχήματα, λόγια προέλευσης, όπως αυτά που βασίζονται στην ταυτότητα κάλλος = αγαθό = φώς (φεγγαροντυμένες μορφές) ή σχήματα δημοτικής έμπνευσης (όπως «να το πατήσει παρακαλεί», «στην κεφαλή σου κρέμεται ο ήλιος μαγεμένος», «οι αγγέλοι την εγύρευαν ν' ακούσουν τη μιλά της»), που δηλώνουν υπερθετική έκφραση τιμής από τη φύση ή το θείο σε ιδανικές ανθρώπινες μορφές.

3. Θέματα που εκφράζουν τη μυστηριακή διάσταση της φύσης (συχνά μέσα από χαρακτηριστικές εκφράσεις όπως «μυστήριο», «μυστικό», «απόκρυφο», «θαύματα», «μάγια») και εισάγουν το θαύμα ως οικεία και καθημερινή εμπειρία.

Το περιεχόμενο του θαύματος είναι η θείκη παρουσία μέσα στη φύση, η Θεία Επιφάνεια, που «εγκοσμιώνει» τις μεταφυσικές αξίες και εμφανίζει ένα ενιαίο μυθικό σύμπαν, όπου δεν ισχύει διάκριση φυσικού και μεταφυσικού. Ο κόσμος αυτός συγκεντρώνει όλες τις αξίες και γίνεται το πεδίο ολοκλήρωσης του ανθρώπου.

Έτσι απορρίπτονται έμμεσα τα δυϊστικά μοντέλα και αποκαθίσταται η ιδέα της ενότητας του Σύμπαντος, που αντιπροσωπεύει ένα διακριτικό γνώρισμα της ελληνικής παράδοσης («Ἐν τὸ Πᾶν»).

2.1. ΣΥΜΠΑΘΕΙΑ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΚΟΣΜΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

2.1.1. ΓΥΜΝΑΣΜΑ (1818-22)

*Κάθε ρεΐθρο ερωτεμένο
κάθε αύρα καθαρή
κάθε δέντρο εμπνευχωμένο
με το φλίφλισμα ομιλεί.*

(ΑΕ 89 Α 20-23)

2.1.2. ΛΑΜΠΡΟΣ (1824-26)

*Στέκει στο παραθύρι ώς για να πάρει
δροσιά στα σωθικά τα μαραμμένα
είναι νύχτα γλυκιά και το φεγγάρι
δεν βγαίνει να σκεπάσει άστρο κανένα.
Περίσσια, μύρια, σ' όλη τους τη χάρη,
λάμπουν άλλα μονάχα, άλλα δεμένα
και τ' άστρα τ' ουρανού και τη γαλήνη
το πέλαο καθαρόστρωτο αναδίνει.*

(ΑΕ 20 Α1-8, 17 Α28-35)

2.1.3. ΦΑΡΜΑΚΩΜΕΝΗ ΣΤΟΝ ΑΔΗ (1833)

*Σαν τ' αυλάκι στην πεδιάδα την ανθούσα πάει κρυφά
λίγη παίρνοντας μωσκάδα, πολλή αφήνοντας δροσιά.*

(ΑΕ 386 Β27-28, 386 Α25-26)

2.1.4. ΤΟ ΣΑΤΙΡΙΚΟ ΤΟΥ 1833 (Η ΤΡΙΧΑ)

*Ωσάν τ' αυλάκι το γλυκό εις ανθηρή πεδιάδα
που τρέχει αφήνοντας δροσιά και παίρνοντας μωσκάδα.*

(ΑΕ 331 Β13-15)

[και το ποταμάκι κι αυτό ακόμη το φτωχούλι]

*που τρέχει ατάραχτο κι αυτό στην ανθηρή πεδιάδα
αφήνοντας γλυκιά δροσιά, και παίρνοντας μωσκάδα.*

*Που τρέχει σιγανά κι αυτό στην ανθηρή πεδιάδα
και τρέχει αφήνοντας δροσιά και παίρνοντας μωσκάδα*

*Που κρυφοσέρνεται κι αυτό στην ανθηρή πεδιάδα
κι αφήνοντας πολλή δροσιά και παίρνοντας μωσκάδα.*

(ΑΕ 336 Β19-25)

*Κι έπειτα κάποια είν' απ' αυτά σαν τον νερού γαλήνη
που ανθρώπους, δένδρα και νερά στον κόρφο του αναδίνει*

(ΑΕ 349 Α5-6, 339 Β23-24)

[Κι έπειτα κάποια είν' απ' αυτά]
*που ανθρώπους, δέντρα και νερά στο κόρφο του αναδίνει
και το λαμπρό τον ουρανό και το γλυκόν αέρα*

(ΑΕ 347 Α6-7)

2.1.5. Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ (1833-1834)

*Κι εσκήρτησε το πέλαγο σαν το χοχλιό που βράζει
και ξάφνου εγίνηκε παντού όλο ησυχία και πάστρα
σαν περιβόλι ευώδησε κι εδέχτηκε όλα τ' άστρα.*

(ΑΕ 365 Α31-33)

*Σαν περιβόλι ευώδησε η νύχτα μ' όλα τ' άστρα
σαν περιβόλι ευώδησε κι εδέχτηκε όλα τ' άστρα*

(ΑΕ 363 Β5-6, 355 Α23-24)

*Εκοίταξε τ' αστέρια κι εκείνα αναγαλλιάσαν
και την αχτινοβόλησαν και δεν την εσκεπάσαν
κι αυτή στο γέλιο του ουρανού με γέλιο ανταπεκρίθη
και φλογισμένα και της έτρεμαν τα στήθη
και το χυτό τς ανάστημα ολόρθη αντισηκώνει
από το πέλαο που πατεί χωρίς να το σουφρώνει
και σήκωνε τα χέρια της π' αστράφτανε σαν κρίνοι
δείχνοντας πάσαν ομορφιά και πάσαν καλοσύνη.
Τότε από φως μεσημερνό ο αέρας πλημμυρίζει
κι η φύσις ήτανε ναός που ολούθε λαμπυρίζει*

(ΑΕ 372 Β14-23)

*Σύγκαιρα εκείνη στ' ουρανού τον έρωτα απεκρίθη
μ' έρωτα και ταπ<είνωση που τς έτρεμαν τα στήθη>
Εκοίταξε τ' αστέρια κι εκείνα αναγαλλιάζαν
και την αχτινοβόλησαν και δεν την εσκεπάσαν.
Η ωραία παρθένα στ' ουρανού τον έρωτα απεκρίθη
μ' έρωτα που της έκανε να τρέμουν<ε> τα στήθη
κι από το πέλαο που πατεί χωρίς να το σουφρώνει
κυπαρισσένιο ανάστημα με χάρη αντισηκώνει
και τόριγγε τα χέρια που αστράφτανε σαν κρίνοι
κι ανάβρυνε καθ' ομορφιά και κάθε καλοσύνη.*

(ΑΕ 373 Β1-10⁵)

*Δεν είναι κορασιάς φωνή στα δάση που φουντώνουν
και βγαίνει τ' άστρο του βραδιού και τα νερά θολώνουν
και τον κρυφό της έρωτα της φύσης τραγουδάει
του δέντρου και του λουλουδιού που ανοίγει και λυγίζει.*

(ΑΕ 379 Α27-30)

*Και την κοιτάει κι έκλαια και στον ήλιο να λάμπει
και μου γελούσαν πέλαγα και τα βουνά κι οι κάμποι
κι εξάπλωνα τα χέρια μου και τς έλεα μονοτάρι
η μαύρη πέτρα σου καλή και το ξερό χορτάρι.*

(ΑΕ 360 Α18-21)

*Όσάν το ρεύμα το γλυκό οπ' έξαφνα αναβρύζει
από τα βάθη του βουνού, κι ο ήλιος το στολίζει*

*σαν το νερό που το θωρεί το μάτι ν' αναβρύζει
ξάφνου οχ τα βάθη τ' ουρανού, κι ο ήλιος το στολίζει*

(ΑΕ 370 Α14-17)

*Αλλά το δεινό πλέξιμο γλυκά μου αργοπορούσε
ένας ηχός γλυκύτατος οπού με προβοδούσε.*

*.....
ηχός που μου 'τανε κοντά κι έλεα πως βγαίνει πέρα
και σαν τους μόσκους του Μαγιού γιομίζει τον αέρα,
και μ' άδραχνε όλη την ψυχή και νά 'μπει δεν εμπόρει
η θάλασσα, ο ουρανός, η ακρογιαλιά κι η κόρη,
[την] άδραχνε και μ' έκανε συχνά ν' αναζητήσω
τη σάρκα μου να χωριστώ για να τον ακλουθήσω.
Έπαψε κι έμειν' άδεια η φύσις κι η ψυχή μου
που εστέναξε κι εγέμισε ευθύς ωχ τη χρυσή μου.*

(ΑΕ 375 Α4-5/26-33)

*Μόλις είν' έτσι δυνατός ο Έρωτας κι ο Χάρος.
Μ' άδραχνεν όλη την ψυχή και νά 'μπει δεν ημπορεί*

ο ουρανός κι η θάλασσα κι η ακρογιαλιά κι η κόρη.
Και μ' έκανε ν' αναζητώ ενθύς να ξεψυχήσω.

(ΑΕ 380 Α6-9)

αχός οπού με κάνει
ουρανό, θάλασσα, γιαλό και κόρη ν' αστοχήσω
και να πεθάνω εζήτησα, για να τον ακλουθήσω

(ΑΕ 371 Β16-18)

ηχός που - - - την ψυχή και νά 'μπει δεν ημπορεί
η θάλασσα κι ο ουρανός κι η ακρογιαλιά κι η κόρη
και μ' άδραχνε όλη την ψυχή, πόφθασε να ζητήσει
να μου χωρίσει το κορμί για να τον ακλουθήσει.

(ΑΕ 368 Β37-40)

2.1.6. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Β' (1834-1844)

Λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει
και μες στη θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι,
π' ολονυχτίς εσύσμιξε με τ' ουρανού τα κάλλη.
Και μες στις λίμνης τα νερά, όπ' έφθασε μ' ασπούδα,
έπαιξε με τον ίσκιο της γαλάζια πεταλούδα,
που ευώδισε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο·

(Απ. 1, 217.2.3-8)

Λευκό βουνάκι πρόβατα κινιέται και βελάζει
και μες στη θάλασσα λευκό κι ανέγγιαο βγαίνει πάλι
κι απείραχτο κι ολόλευκο βγαίνει στο πέλαο πάλι,
και μες στη θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι,
π' ολονυχτίς εσύσμιξε με τ' ουρανού τα κάλλη.

(ΑΕ 406 Β14^α-16^β)

Καιρού σεισμού χάσμα βαθύ σχίζει τον τοίχο πέρα
και βγαίνουν άνθια πλουμιστά και τρέμουν στον αέρα.
Μαγιού μύρ<ι> άνθη που καλούν χρυσό μελισσολόι
άσπρα γαλάζια κόκκινα και κρύβουνε τη γλόη.

(ΑΕ 437 Α10/12-14, 422 Β1-4)

Χιλιάδες ήχοι αμέτρητοι πολύ βαθιά στη χτίση
η ανατολή τ' αρχίναγε κι ετέλειωνέ το η δύση
κάποι από την ανατολή, από τη δύση κάποι
κάθ' ήχος είχε και χαρά, κάθε χαρά κι αγάπη.

(ΑΕ 422 Β5-8)

Τρίσβαθο εκρυφανάβρουζε κι εγιόμοζε τη χτίση.

(ΑΕ 422 Γ13^α)

Αχ, γιατί μού 'ρθ' ο νιος μπροστά με τη γλυκιά θωριά του
κι έπαιξε με το φως του ηλιού κι αυτός με τα μαλλιά του

(ΑΕ 472 Α27-28)

2.1.7. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Γ' (1844-)

Λευκό βουνάκι πρόβατα που σειέται και βελάζει,
και μες στις λίμνης τα νερά στρωτά γλυκά καθάρια
έπαιξε με τον ίσκιω της γαλάζια πεταλούδα
που ευώδισε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο.

(ΑΕ 442.1-4, 455.1-3)

Νερά καθάρια και γλυκά, νερά χαριτωμένα
χύνονται μες στην άβυσσο τη μοσκοβολισμένη
και χαίρονται το μόσκο της και δίνουν τη δροσιά τους,
και απλώνοντας εδώ κι εκεί τα πλούτια της πηγής τους
τρέχουν εδώ, τρέχουν εκεί και κάνουν σαν αηδόνια.

(ΑΕ 462.20-24)

Νεράκι π' αηδονολαλείς και ρες με σπούδα στ' άνθη,
σου δίνουνε το μόσκο τους για τη δροσιά π' αφήνεις.

(ΑΕ 457 Β4-5)

Εις τ' ουρανού την πλατωσιά, και στο κρυφό του βάτου
ανάκουστοι κλαϊδισμοί και λιποθυμισμένοι
Νερά καθάρια και γλυκά, νερά χαριτωμένα
χύνονται
και παίρνουνε το μόσκο τους κι αφήνουν τη δροσιά τους
μ' όλα τα πλουσιοπάροχα καλά της νερομάνας,
τρέχουν εδώ, τρέχουν εκεί και κάνουν σαν αηδόνια.
Αλλά στης λίμνης το νερό π' ακίνητό 'ναι κι άσπρο
ακίνητ' όπου κι αν ιδείς και κάτασπρ' ώς τον πάτο
με μικρόν ίσκιον έπαιξε χρυσή πεταλονδούλα
που 'χε 'βωδίσει τς ύπνους της μέσα στον άγριο κρίνο.

(ΑΕ 463.5-14, 467 Β7-17)

κοιτά τη Γη, τον Ουρανό και κλει σφιχτά τς αγκάλες
κοιτά τη Γη, τον Ουρανό και κλει γλυκά τς αγκάλες

(ΑΕ 457 Β6, 6^α)

Δέν' αλαφρά στον ουρανό τη γη <με το χορό του>
τα μάτια χύνουν έρωτα κατά τον άνου κόσμο
οπού τον εγλυκόδενε στη γη με το χορό του
<και στη> θωριά του είν' όμορφο το φως και μαγεμένο.

(ΑΕ 468 Α1-4)

2.1.8. ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ
(1844-)

Πολλές φορές σ' αγκάλιασα
πολλές με την αγάπη μου και με το πέταμά μου.

(ΑΕ 441.11-12 = Απ. 1, 264.2)

2.1.9. Ο ΠΟΡΦΥΡΑΣ (1847-1849)

- Και χίλι' αστέρια στο λουτρό με μέ να κολυμπούνε*
– *Χίλι' άστρα στο λουτρό με μέ, κι εγώ, κι εγώ μ' εκείνα!*
– *Χιλιάδες άστρα στο λουτρό μ' εμέ να στείλ' η νύχτα!*
– *Να ρίξει στο λουτρό με μέ χίλιες χιλιάδες άστρα.*

(ΑΕ 501.14-17)

*Κοντά 'ναι το χρυσόφτερο και κατά 'δώ γυρμένο,
π' άφησε ξάφνου το κλαδί για του γιαλού την πέτρα,
και κει γρικά της θάλασσας και τ' ουρανού τα κάλλη,
και κει τραβά τον ήχο του μ' όλα τα μάγια πόχει.
Γλυκά 'δεσε τη θάλασσα και την ερμιά του βράχου,
κι α δεν είν' ώρα για τ' αστρί θε να συρθεί και νά 'βγει.*

*Πουλί, πουλάκι που σκορπάς το θαύμα της φωνής σου,
ευτυχισμός α δέν είναι το θαύμα της φωνής σου
καλό στη γη δεν άνθισε, στον Ουρανό κανένα.
Αλλ' αχ! να δώσω πλέξιμο και να 'μαι και φθασμένος,
ακόμ' αφρέ μου να βαστάς και να 'μαι γυρισμένος
με δυο φιλιά της μάνας μου, με φούχτα γη της γης μ<ου>*

(ΑΕ 504.1-12)

*Μακριά 'ναι το χρυσόφτερο και κατά 'δώ γυρμένο
π' άφησε ξάφνου το κλαδί για του γιαλού την πέτρα
παντού νιος κόσμος ομορφιάς χαράς και καλοσύνης
αλλ' αχ!*

*Κοντά 'ναι το χρυσόφτερο και κατά 'δώ γυρμένο
π' άφησε ξάφνου το κλαδί για του γιαλού την πέτρα.
Πουλί μη δέν είναι τση γης τα μάγια τση φωνής σου;
Γλυκά 'δεσαν τη θάλασσα και την ερμιά του βράχου,
και πρέπει νά 'βγει πάρωρα τ' αστρί στην ομορφιά του.
Νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης*

αλλ' αχ! να δώσω την πλεξιά και να 'μαι και φτασμένος·
ακόμ', αφρέ μου, να βαστάς και να 'μαι γυρισμένος
με δυο φιλιά της μάνας μου, με φούχτα γη της γης μου.

(ΑΕ 508.1-13, 507.1-6)

Της φύσης από τς όμορφες και δυνατές αγκάλες
οπού τον εγλυκόσφιγγε και του γλυκομιλούσε
ελεύτερος μ' όλες τες δύνாமές του
εφτύς το λευκό γυμνό κορμί κι ενώνει
την τέχνη του κολυμπισμού και την ορμή της μάχης.

(ΑΕ 502 Α10-14)

Κι η φύσις όλη τού γελά και γένεται δική του·
ελπίδα τον αγκάλιασες και του κρυφομιλούσες,
και του σφιχτόδεσες το νου μ' όλα τα μάγια πόχεις.
Νιος κόσμος δόξας και χαράς ανθίζει στην ψυχή του

.....
Κοντά του 'ναι στο νιον ομπρός ο τίγρης του πελάγου.
Αλλ' όπως έσκισ' εύκολα βαθιά νερά κι εβγήκε
έτσι κι ο νιος

της φύσης από τς όμορφες και δυνατές αγκάλες,
κι εφτύς ξυπνά στ' ελέφτερο γυμνό κορμί π' αστράφτει,
την τέχνην του κολυμπιστή, μ' αυτήν του πολεμάρχου.

(ΑΕ 502 Α15-18/24-27)

Πώς κάνει τ' όμορφο πουλί που 'ν' κατά 'δώ γυρισμένο,
κι άφησε ξάφνου το κλαδί για του γιαλού την πέτρα.
Πουλί μη δεν είναι τζη γης τα μάγια τζη φωνής σου;
Γλυκά 'δεσες τη θάλασσα και την ερμιά του βράχου,
κι έπρεπε νά 'βγει πάρωρα τ' αστρί στην ομορφιά του.
Νιος κόσμος με τριγύρισε χαράς και καλοσύνης.

(ΑΕ 507.12-17)

Στον νιο κολυμπιστή έστειλε το πουλάκι τα τραγούδια του
από το βράχο, τα φλιφλίσματά του το πεντακάθαρο κύμα,
ουρανόσ τα κάλλη του κι ενώ η φύση όλη, τού χαμογελά κα
γίνεται δική του . . .

(ΑΕ 559.13-16

μτφρ. Α. Πολίτης: Άπ. 2π, 118.12-15

2.1.10. L'USIGNOLO E LO SPARVIERE (1853-54)
(Το Αηδόνι και το Γεράκι)

Άπ' τις γλυκές μυστικές πηγές της φύσης ξεχυνόταν ένι
πράο πνεύμα κι έσμιγε μ' έν' άλλο όμοια πράο μέσα στ
στήθος μου. Και τούτο πάλι αναλιγωνόταν σε τραγούδι, ό
πως και τα φύλλα του φιλόξενου δέντρου, όπως και τ' αστέ
ρια που λάμπαν από πάνω.

(ΑΕ 555.3-7

μτφρ. Α. Πολίτης: Άπ. 2π, 118.12-15

2.2. ΤΟ ΟΜΟΟΥΣΙΟ ΑΝΘΡΩΠΟΥ-ΦΥΣΗΣ-ΘΕΙΟΥ,
ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΚΟΙΝΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ
ΤΟΥ ΚΑΛΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΓΑΘΟΥ

2.2.1. ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ (± 1818)

*Άκου έν' όνειρο, ψυχή μου,
και της ομορφιάς θεά
μου εφαινότουν οπώς ήμουν
μετ' εσένα μία νυχτιά.*

.....
*Εγώ τσόλεα: Πέστε, αστέρια,
είν' κανέν' από τ' εσάς,
που να λάμπει από 'κεί απάνου
σαν τα μάτια της κυράς;*

*Πέστε αν είδετε ποτέ σας
σ' άλλη τέτοια ωραία μαλλιά,
τέτοιο χέρι, τέτοιο πόδι,
τέτοια αγγελική θωριά;*

*Τέτοιο σώμα ωραίον οπ' όποιος
το κοιτάζει ενθύς ρωτά:
Αν είν' άγγελος εκείνος,
πώς δεν έχει τα φτερά;*

Ό,τι είπα αυτά τα λόγια,
μου εφανήκανε ομπρός
άλλες κόρες στολισμένες
με του φεγγαριού το φως.

.....
(Απ. 1, 51.1-4, 9-20, 52.1-4)

2.2.2. Η ΑΓΝΩΡΙΣΤΗ (1821-1822)

Τώρα που τούτη
η κόρη φαίνεται
το χόρτο γένεται
άνθι απαλό.

Κι ευθύς ανοίγει
τα ωραία του κάλλη
και το κεφάλι
συχνοκουνεί

κι ερωτεμένο
να μην το αφήσει,
να το πατήσει
παρακαλεί.

Κόκκινα κι όμορφα
έχει τα χείλα,
ωσάν τα φύλλα
της ροδαριάς

Όταν χαράζει
και η ανγούλα
λεπτή βροχούλα
στέρνει δροσιάς.

Και των μαλλιών της
τ' ωραίο πλήθος
πάνον στο στήθος
λάμπει ξανθό

έχουν τα μάτια της
οπού γελούνε
το χρώμα που 'ναι
στον ουρανό.

Ποια είναι τούτη
που κατεβαίνει
ασπροεντυμένη
σ' το βουνό;

(Απ. 1, 63.5-16, 64.1-16)

2.2.3. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ (1823)

*Α! το φως που σε στολίζει,
σαν ηλίου φεγγοβολή,
και μακρόθεν σπινθηρίζει,
δεν είναι, όχι, από τη γη*

*Λάμπριν έχει όλη φλογώδη
χειλος, μέτωπο, οφθαλμός·
φως το χέρι, φως το πόδι,
κι όλα γύρω σου είναι φως.*

(Απ. 1, 86-87.94-95)

2.2.4. ΕΙΣ ΜΟΝΑΧΗΝ (1829)

*Από τον θρόνο τ' Απλαστου
οι αγγέλοι εκατεβήκαν,
και μες στον μοσχολίβανου
το σύμφερον εμπήκαν,
να ιδούν που το κοράσιο
κινάει στην εκκλησιά.*

*Χριστός ανέστη εψάλλανε
με τα χρυσά τους χείλη,
Χριστός ανέστη εκάνανε
κι αστράφτανε σαν ήλιοι
και λόγια ετραγουδούσανε
εγκάρδια και θερμά.*

*Χαίρε, αδελφή! Μ' αρέσουνε
της όψης σου οι χλωμάδες·
εις τα περίσσια ανάμεσα
κεριά και στες λαμπάδες
κάλλιο από ρόδα πιάνουνε
της Νύμφης τον Χριστού.*

.....
*Ο κόσμος ερωτεύτηκε
στα μάτια, στη φωνή σου,
τα μελετάει συχνότατα,
κι η αγγελική ψυχή σου
φωνή και μάτια εγύρισε
κατά τον Ουρανό.*

.....
*Ευτυχισμένο λείψανο,
θέλει σου δώσει πάλι
τον αρραβώνα ο ίδιος
οπού σου πήρε αγάλι
την ώρα που απομείνανε
τα στήθια σου νεκρά.*

(Απ. 1, 145.1-18, 146.19-24, 148.1-6)

2.2.5. ΝΕΚΡΙΚΗ ΩΔΗ (1829)

*Το δώμα τ' ολομόναχο
βροντούσε από τραγούδια
στα χέρια και στο μέτωπο
ετρέμαν τα λουλούδια
της κορασιάς οπ' έλαμπε
σαν τ' άστρο της αυγής.*

*Είναι αλαφρό το χώμα σου
σαν της ελιάς το φύλλο,
σαν της δροσιάς το στάλαμα
μη σου βαρύνει αν χείλο
ανθρώπου δώσει φίλημα
στην πέτρα που κρατείς.*

(Απ. 1, 144.1-12)

Ομπρός γελάει 'που σ' έβαλε
τέτοια λαλιά στο στόμα
κι ο κόσμος οπού ετίμησε
πατώντας του το χόμα
αναγαλλιάζει η σπίθα του,
και κατά σέ πηδά.

(ΑΕ 310 Γ1-6)

22.6. Η ΦΑΡΜΑΚΩΜΕΝΗ ΣΤΟΝ ΑΔΗ (1833)

Έκοιτούσανε τα χέρια και το μέτωπο της νιας
οπού ετρέμαν τα λουλούδια τα λαμπρά της παρθενιάς

(ΑΕ 384 Β10-11)

22.7. ΚΡΗΤΙΚΟΣ (1833-34)

Κι ανεί τς αγκάλες μ' έρωτα και με ταπεινοσύνη,
κι έδειξε πάσαν ομορφιά και πάσαν καλοσύνη.
Τότε από φως μεσημερνό η νύχτα πλημμυρίζει,
κι η χτίσις έγινε ναός που ολούθε λαμπυρίζει.

(Απ. 1, 200.21.5-8)

Και σήκωνε τα χέρια της π' αστράφτανε σαν κρίνοι
κι έδειχνε πάσαν ομορφιά και πάσαν καλοσύνη.

(ΑΕ 372 Β20-21)

Μην ιδετε την ηγαπώ την ομορφιά την πρώτη
ο ήλιος οπού εσβήστηκε στα μάτια της αστράφτει
και του μαγιάπριλου η πνοή μοσκοβολά σε δαύτη.

(ΑΕ 357 Α5-7)

– Μην ιδετε την Ομορφιά που την κοιλάδα αγιάζει;
(ΑΕ 358 Α20)

τρέμουν οι ανθοί στο μέτωπο που 'ναι σαν άστρο νέο.
(ΑΕ 355 Α6)

Βάρει, καλή μου σάλπιγγα και τα σεμνά της κάλλη
και οι ομορφιές οι δροσερές να ξανανθίσουν πάλι
.....
Είδετε την αγάπη μου στους δρόμους όπου πάτε;
Έτσι να ιδείτε το καλό καθώς απεθυμάτε.
Ο ήλιος όπου εσβήστηκε στα μάτια της †πηγάζει †
έχει τους μύσκους του Μαγιού και την κοιλάδα αγιάζει.
(ΑΕ 357 Β7-8, 11-14)

2.2.8. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Β' (1834-1844)

Φωνή 'πε: «Ο δρόμος σου γλυκός και μοσχοβολισμένος
στην κεφαλή σου κρέμεται ο ήλιος μαγεμένος
παλικαρά και μορφονιέ, γεια σου, Καλέ, χαρά σου!
Άκου! νησιά, στεριές της γης, εμάθαν τ' όνομά σου.»
Τούτος, αχ! πού 'ν' ο δοξαστός κι η θεϊκιά θωριά του;
Η αγκάλη μ' έτρεμ' ανοιχτή κατά τα γόνατά του.
(Απ. 1, 222-223.5-10 = ΑΕ 415 Γ1-6)

Περβόλι ο δρόμος που πατείς κι ο ήλιος μαγεμένος.
(ΑΕ 420 Β9)

στην κόλαση νά 'θελ' εμβεί, κι έλιωσ' η κόλασ' ίσως
(ΑΕ 380 Α15)

οι ήρωες είναι ενωμένοι και, μέσα τους, λόγια λένε

για την αιωνιότητα, που μόλις τα χωράει
στα μάτια και στο πρόσωπο φαίνοντ' οι στοχασμοί τους·
τους λέει μεγάλα και πολλά η τριόσβαθη ψυχή τους.
Αγάπη κι έρωτας καλού τα σπλάχνα τους τινάζουν·
τα σπλάχνα τους κι η θάλασσα ποτέ δεν ησυχάζουν·
Γλυκιά κι ελεύθερ' η ψυχή σα να 'τανε βγαλμένη
κι υψώνουν με χαμόγελο την όψη τη φθαρμένη.

(Απ. 1, 228.9.4-9)

Το μάτι μου έτρεχε ρονιά κι ομπρός του δεν εθώρα
κι έχασα αυτό το θεϊκό πρόσωπο για πολλήώρα,
π' άστραψε γέλιο αθάνατο, παιγνίδι της χαράς του,
στο φως της καλοσύνης του, στο φως της ομορφιάς του.

(ΑΕ 444.1-2/4-5 = Άπ. 1, 231.14.1-4)

και ελεύτερο . . . πανώριο σαν εσένα
δεν είναι πράμα εδώ στη γη, στον ουρανό κανένα.

(ΑΕ 413 Ε7-8)

Η όψη ομπρός μου φαίνεται και μες στη θάλασσα όχι,
όμορφη ως είναι τ' όνειρο μ' όλα τα μάγια πόχει.

(ΑΕ 422 Γ1-2^α = Άπ. 1, 233.25.1-2)

Νιος κόσμος δόξας και χαράς μέσα στα στήθια μ' κλείνει
κι έδειξεν πάσαν ομορφιά και πάσα καλοσύνη.

(ΑΕ 427.19-20)

Χρυσόπηγή το στόμα σου
ψυχή χωράς παράδεισο
π' έβαλες την αγάπη σου στον ουρανό με τ' άστρα

(ΑΕ 437 Γ6-9)

Οι αγγέλοι την εγύρευαν ν' ακούσουν τη μιλιά της
κι έπαιξε με το φως του ηλιού κι αυτός με τα μαλλιά της

(ΑΕ 437 Δ2-3)

Ο γιος σου κρίνος με δροσιά φεγγαροστολισμένος

(ΑΕ 422 Α44)

*Μ' όλο που τότ' ασάλευτος στο νου μ' ο νιος εστήθη,
κι είχε τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι στήθη.*

(ΑΕ 477.15-16 = Απ. 1, 231.16)

*τς ευκές της γης και τ' ουρανού
έμορφος σαν ανγερινός και σαν αποσπερίτης*

(ΑΕ 397 Β5-6)

2.2.9. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Γ' (1844-)

*Κι ο ουρανός καμάρωνε, κι η γη χεροκροτούσε·
κάθε φωνή κινούμενη κατά το φως μιλούσε,
κι εσκόρπα τα τρισεύγενα λουλούδια της αγάπης:
«Όμορφη, πλούσια, κι άπαρτη, και σεβαστή, κι αγία!»*

(Απ. 1, 241.4.7-10)

2.2.10. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ, ΣΤ' (1844-)

*Και τ' άστρα μ' όλο τους το φως κοιτούν μ' ερωτεμένα
και ρόδο μέσα μου πολύ, κρίνος πολύς ανθίζει.*

(Απ. 1, 263.1.3-4 = ΑΕ 443.14)

2.2.11. ΕΙΣ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΑΙΜΙΛΙΑΣ ΡΟΔΟΣΤΑΜΟ (1848)

.....
οπ' άνθισεν ο τρίτος σου θεοτικός Απρίλης,

με την ψυχή τρεμάμενη μες στη χαρά του πόθου
αχ! σ' έσταινα βασίλισσα στις γης τες ευτυχίες,
ενώ όλες τες δοκίμαζα κοιτώντας τη θωριά σου,
πέφτω στο χώμα και θαρρώ πως δε θα σε βαρύνει,
παρθέν' από τα χείλη μου κι από τα γόνατά μου.

(ΑΕ 513.1-4/17-21)

Οπού 'ναι πάντ' αμόλυντος και πάντ' αναπνευγμένος
μεγάλος κόσμος, ηθικός, αγγελικά πλασμένος.

(ΑΕ 513.11-12)

2.2.12. ΠΟΡΦΥΡΑΣ (1847-1849)

Απομεινάρι θαυμαστό ερμιάς και μεγαλείου,
όμορφε ξένε και καλέ και στον ανθό της νιότης,
– της νιότης λουλουδάκι
άμε και δέξου στο γιαλό του δυνατού την κλάψα
.....
βγαίνει το ρόδο θαυμαστό, πρώτη χαρά του ήλιου,
ναι πρώτη αλλ' όμως δεύτερη από το πρόσωπό σου!

(ΑΕ 511.3-5, 7-8)

νιος κόσμος δόξας και χαράς ανθίζει στην ψυχή του.

(ΑΕ 502 Α18)

θεοτικό τριαντάφυλλο στην κόλαση πεσμένο.

(ΑΕ 508 Α17)

Η Κόλαση πάντ' άγρυπνη σού στήθηκε τριγύρου
αλλά δεν έχει δύναμη πάρεξ μακριά και πέρα,

*μακριά 'πό την Παράδεισο, και συ σ' εσέ 'χεις μέρος
μέσα στα στήθια σου τ' ακούς, Καλέ, να λαχταρίζεις*

(Απ. 1, 251.1.1-4 = ΑΕ 501.5-8)

*Βγαίνει το ρόδο θαυμαστό, πρώτη χαρά του ήλιου,
ναι, πρώτη αλλ' όμως δεύτερη από το πρόσωπό σου!*

(ΑΕ 511.7-8)

Κι ανάμεσα σε χίλιους κιντώνους όρθιο και ξυπνητό υψώ-
νεται προς τα ουράνια το πρόσωπό του, πιο όμορφο από ε-
κείνα.

(Απ. 2, 234.1.4-5 = Απ. 2π, 117.1.5-6)

2.2.13. ΕΙΣ ΦΡΑΓΚΙΣΚΑ ΦΡΑΙΖΕΡ (1849)

*Μικρός προφήτης έριξε σε κορασιά τα μάτια,
και στους κρυφούς του λογισμούς χαρά γιομάτους είπε:
«Κι αν για τα πόδια σου, Καλή, κι αν για την κεφαλή σου
κρίνους ο ήλιος έβγανε, χρυσό στεφάν' ο ήλιος,
πράμα φτωχό θέλ' ήτανε για της ψυχής το πλούτος
όμορφος κόσμος ηθικός, αγγελικά πλασμένος.»*

(ΑΕ 504.13-18)

2.2.14. CARMEN SECULARE (1849)

*Όξω ανεβοκατέβαινε το στήθος, αλλά μέσα
ανθίζει με τους κρίνους του παρθενικός ο κόσμος.*

(Απ. 1, 262.1.1-2. = ΑΕ 515 Α5-6)

Στο δέντρο κάτον δέησιν έκαμ' η βοσκοπούλα
τ' άστρα γοργά τη δέχτηκαν καθώς η γη τον ήλιο.
Τα Σεραφείμ εγνώρισαν το βάθος της αγάπης,
κι ολόκληρ' η Παράδεισο διπλή Παράδεισό 'ναι.
Ποιος είχε πει που σου 'μελλε, πέτρα, να βγάλεις ρόδο;

(Απ. 1, 263.3.11-15)

Τα λόγια της ανθίζανε κι είχαν δροσιά και φλόγα.

Αλλά πού τώρα βρίσκονται τα κατάσπρα ποδάρια;
Πού 'ναι το στήθος τ' όμορφο που τέτοιους κόσμους έχει;
Στ' αμπέλ' η κόρη κάθεται και παίζει με τ' αρνί της.

(ΑΕ 516.1-5)

2.2.15. ΕΙΣ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΑΓΓΛΙΔΑΣ (1850)

2

ΕΝΑ ΠΝΕΥΜΑ

Αθάνατε Φύλακα, οπού ο ουρανός κι η θάλασσα σε βλέ-
πουν και μένεις σιμά
της όμορφης βασίλισσας της αποκοιμισμένης,
άφησέ με να κλείσω μέσα στα χέρια της το στεφάνι της κε-
φαλής μου, για να δοκιμάσει αυτή, όταν ξυπνήσει, όση χαρά
εγώ αισθάνθηκα κοιτάζοντάς την.

ΑΛΛΟ ΠΝΕΥΜΑ

Περίσσια γλυκομίλητο νέο πνεύμα της θαλάσσης,
τ' όμορφο πλάσμα δεν είναι στον ύπνο βυθισμένο.

(Απ. 1, 150.2)

2.2.16. Η ΣΑΠΦΩ (1844)

*Αλλ' από τους σμοτινούς και μακρισμένους
ουρανούς, τ' άστρα όλα, σ' όλη τους τη χάρη,
έβλεπαν στην γη πάλι να προβαίνει η θεία
δυστυχισμένη ψάλτρα κι απ' αυτούς τους κόσμους,
κι απ' όλον τον αιθέρα, γέλιο βρέχει αγάπης
ανεκδιήγητης προς το συλλογισμένο
δαφνοστεφάνωτο κεφάλι, και στο στήθος
τ' απάρθενο, που η θλίψη ετσάκισε, και μόνη
ελπίδα και Θεός τού απόμεινεν ο βράχος.*

(Μαρ. Σαγούρου, Άπ. Σολ. 1,
490-491, 11-36' μτφρ. Γ. Καλοσγούρος)

2.2.17. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΜΑΓΝΑΔΙ (1844)

*Όνειρο ζωντανής ζωής στο μυστικό του αιθέρα
μού 'δειξε ατάραχη Μορφή, π' αν κι εφορούσε σκέπη,
έλαμπε σ' όλα θεϊκιά, και στην κορμωστασιά της.*
.....

*Αλλά η θεά, που τώρα εμπρός μου εστήθη, θα ημπορέσει
ή Κόλαση ή Παράδεισο στα στήθη μου να στήσει,
τι αυτή 'ταν στην ψυχή μου κι είν' σαν στο κορμί η ψυχή μου.
Γνώρισαν την αγνότητα του πόθου μας οι μέρες,
μέρες γεμάτες ήλιο, νύχτες μακριές αγάπης.
Κανείς ποτέ δεν το 'μαθε, κανείς δεν θα το μάθει.
Πηγή 'ταν που 'τρεξε κρυφά δίχως κανέναν ήχο.
Έργα και λόγια, στοχασμοί τρισεύγενοι κι ωραίοι,
μελωδικός ήταν ηχός με της Μορφής συνόμοιος,
και μες στο πλούτος ξάστερο ξαγνάντενες το βάθος,
όπως μες στα βαθιά νερά του καθαρού πελάγου
την πέτρ' ακίνητη θωρείς με χλωρασιά ντυμένη.
Ανάβρουζ' απ' αυτήν ζωή κι εκύκλωνέ με μ' όση
δύναμη ζώνει τώρ' αυτήν το χέρι του Θανάτου.*

*Εχτύπα μέσα μ' ο ουρανός μ' όσες φωνές κι αν είχε,
αλλ' ως στο 'γγίσμα της ναός η γη του τάφου εγίνη,
ο θάνατος, ο θάνατος, καθημερινός του ανθρώπου,
θαύμα στον κόσμο εφάνηκεν απίστευτο και νέο.
Θλιμμέν' αγνίσαν για καιρούς των γυναικών τα κάλλη,
κι έκλαψ' ο άντρας κι αχαμνός σαν τη γυναίκα εφάνη.
Ίσως τ' άγνωστα κόκαλα τριγύρω της θ' αγιάσουν,
ίσως σκουλήκια δε θα βγουν, κι αυτή ίσως δε θα λιώσει,
ίσως και μες στον τάφο της όμορφη θα 'ναι πάντα,
ίσως και αύριο (αλλαλογώ;) θε νά 'βγει αναστημένη.
Αλλά γιατί τέτοια λαλώ; Γιατί κι αν έξαφν' όλα
στα πόδια μου κατέβαιναν της γης τα μεγαλεία,
την ευτυχιά στα μάτια της μονάχα θα ζητούσα.
Ξάφνου η Μορφή ξεσκέπασε το πρόσωπο κι εφάνη
η ποθητή γελούμενη και πολυδοξασμένη.*

(Μαρ. Σιγούρου, Απ. Σολ., 502-503.1-3, 17-39'
μτφρ. Γ. Καλοσγούρος)

2.2.18. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΡΑΒΙ (1844-)

Μεγάλη κι όμορφη, ω Τραγουδιστή, η ψυχή του ανθρώπου

(Απ. 2, 208.20 = Απ. 2π, 98.20'
μτφρ. Α. Πολίτης)

2.3. Η ΜΥΣΤΗΡΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ ΚΑΙ Η ΘΕΙΑ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ

2.3.1. ΛΑΜΠΡΟΣ (1824-26)

*Στην κορυφή της θάλασσας πατώντας
στέκει, και δε συγχύζει τα νερά της,
που στα βάθη τους μέσα ολόστρωτα όντας
δεν έδειχναν το θείον ανάστημά της.
Δίχως αύρα να πνέει, φεγγοβολώντας
η αναλαμπή του φεγγαριού κοντά της
συχνότρεμε, σα να 'χε επιθυμήσει
τα ποδάρια τα θεία να της φιλήσει.*

(Απ. 1, 196.32.1-8)

*Κι από το κύμα το γαλάζιο βγαίνει
στο γλυκό φως του φεγγαριού ντυμένη.*

(ΑΕ 30.30-31)

2.3.2. ΚΡΗΤΙΚΟΣ (1833-34)

*Κι η θάλασσα, που σκίρτησε σαν το χοχλό που βράζει,
ησύχασε και έγινε όλο ησυχία και πάστρα,
σαν περιβόλι ευώδισε κι εδέχτηκε όλα τ' άστρα·
κάτι κρυφό μυστήριο εστένεψε τη φύση,*

κάθε ομορφιά να στολιστεί και το θυμό ν' αφήσει.
Δεν είν' πνοή στον ουρανό, στη θάλασσα, φυσώντας
ούτε όσο κάνει στον ανθό η μέλισσα περνώντας,
όμως κοντά στην κορασιά, που μ' έσφιξε κι εχάρη,
εσειώτουν τ' ολοστρόγγυλο και λαγαρό φεγγάρι
και ξετυλίζει ογλήγορα κάτι που εκείθε βγαίνει,
κι ομπρός μου ιδού που βρέθηκε μία φεγγαροντυμένη.
Έτρεμε το όροσάτο φως στη θεϊκιά θωριά της,
στα μάτια της τα ολόμαυρα και στα χρυσά μαλλιά της.
Εκοίταξε τ' αστέρια, κι εκείνα αναγαλλιάσαν,
και την αχτινοβόλησαν και δεν την εσκεπάσαν
κι από το πέλαο, που πατεί χωρίς να το σουφρώνει,
κυπαρισσένιο ανάερα τ' ανάστημα σηκώνει,
κι ανεί τς αγκάλες μ' έρωτα και με ταπεινοσύνη,
κι έδειξε πάσαν ομορφιά και πάσαν καλοσύνη.
Τότε από φως μεσημερνό η νύχτα πλημμυρίζει,
κι η χτίσις έγινε ναός που ολούθε λαμπυρίζει.
Τέλος σ' εμέ που βρίσκομουν ομπρός της μες στα ρείθρα,
καταπώς στέκει στο Βοριά η πετροκαλαμήθρα,
όχι στην κόρη, αλλά σ' εμέ την κεφαλή της κλίνει
την κοιτάζα ο βαριόμοιρος, μ' εκοίταζε κι εκείνη.
Έλεγα πως την είχα ιδεί πολύν καιρόν οπίσω,
καν σε ναό ζωγραφιστή με θαυμασμό περίσσο,
κάνει την είχε ερωτικά ποιήσει ο λογισμός μου,
καν τ' όνειρο, όταν μ' έθρεφε το γάλα της μητρός μου
ήτανε μνήμη παλαιή, γλυκιά κι αστοχισμένη,
που ομπρός μου τώρα μ' όλη της τη δύναμη προβαίνει
σαν το νερό που το θωρεί το μάτι ν' αναβρύζει
ξάφνου οχ τα βάθη του βουνού, κι ο ήλιος το στολίζει.
Βρύση έγινε το μάτι μου κι ομπρός τον δεν εθώρα,
κι έχασα αυτό το θεϊκό πρόσωπο για πολλήώρα,
γιατί άκονγα τα μάτια της μέσα στα σωθικά μου,
που ετρέμαν και δε μ' άφηναν να βγάλω τη μιλιά μου
όμως αυτοί είναι θεοί, και κατοικούν απ' όπου
βλέπουνε μες στην άβυσσο και στην καρδιά τ' ανθρώπου,
κι ένιωθα πως μου διάβαζε καλύτερα το νου μου

πάρεξ αν ήθελε της πω με θλίψη του χειλιού μου:

*Βόηθα, Θεά, το τρυφερό κλωνάρι μόνο να 'χω
σε γκρεμό κρέμουμαι βαθύ, κι αυτό βαστώ μονάχο.*

(Απ. 1, 198.20.2-14, 200.1-28/37-38

ΑΕ 377 Α30-42, 378 Α1-4

*Γης κι ουρανός και θάλασσα φουσηματιά δε βγάνει.
Να 'ν' αρκετή να λυγιστεί ή ρό<δο> ή τουλουπάνι
και στον μικρόν αέρα
που βγάνει το μικρό πουλί περνώντας πέρα
αλλά το φως του φεγγαριού σα να φυσούσε ανέμι
στρογγυλό, μέγα, λαγαρό κοντά στην κόρη τρέμει.*

*Ό,τ' έλεα τι μυστήριο εστένεψε τη φύση
την αγριάδα να γδυθεί κι όλο ομορφιές να χύσει*

*Και μια μορφή μου φάνηκε π' από το πέλαο βγαίνει
κι ομπρός μου σταίνεται στο φως του φεγγαριού ντυμένη.*

(ΑΕ 354 Β38-43/25-26/30-31

*Δε βγάνει πέλαο κι ουρανός παραμικρό τ' ανέμι
όμως το φως του φεγγαριού κοντά στην κόρη τρέμει.
Σε κάτι που δεν ένιωσα γύρον περνάει και μένει
κι ομπρός μου ολόρθη βρίσκεται μια φεγγαροντυμένη.*

*Όμως το φως του φεγγαριού κοντά στην κόρη αυξάνει
ανακατώνεται κι ιδού μια φεγγαροντυμένη
γη κι ουρανός και πέλαο καμιάς λογής αγέρα
μήτε όσο κάνει στον ανθό πουλί περνώντας πέρα.*

*Κι εκοίταζε τον Ουρανό σα νά 'τανε δικός της.
Το λαμπρό φόρεμα έτρεμε στη θεϊκή θωριά της
στα μάτια της τα ολόμαυρα και στα χρυσά μαλλιά της.
Και τέλος πάντων κατά μέ την κεφαλή της κλίνει
την κοίταξα ο βαριόμοιρος μ' εκοίταζε κι εκείνη.*

Τρέμει το λαμπρό φόρεμα στη θεϊκιά θεωρία της
που κοιτάζε τα Ουράνια σα νά 'τανε δικά της.
'Ηθελα κάτι να της πω κι εχάθηκε η λαλιά μου
τα χείλη μου ετρέμανε κι όλα τα σωθικά μου
το μάτι δάκρυα εγιόμισε κι ομπρός του δεν εθώρα
κι έχασα αυτό τ' αγγελικό πρόσωπο για πολλήώρα.

(ΑΕ 356 Α 5-8/15-18/31-41)

στέκει στο πέλαο σαν αφρός χωρίς να το συγχύζει
κρίνος το ανάστημα που ομπρός στην Παναγιά μυρίζει
το λαμπρό φόρεμ' έτρεμε στη θαυμαστή θεωρία της
κι κοιτάζε τα Ουράνια σα νά 'τανε δικά της
για μια στιγμή τα κοιτάξε κι αυτά [χαμογελάσαν]
και την αχτινοβόλησαν και δεν την εσκεπάσαν
και τέλος πάντων κατ' εμέ την κεφαλή της κλίνει
[την κοιτάζα ο βαριόμοιρος], με κοιτάζε κι εκείνη
έλεγα πως την είχα ιδεί πολύν καιρόν οπίσω
αλλά δεν ήξερα το πού, το πότε να ερευνήσω
καν σε ναόν, ζωγραφιστή, καν ο λογισμός μου
καν στ' όνειρο όταν μ' έθρεφε το γάλα της μητρός μου
αγρίκησα τα μάτια της μέσα στα σωθικά μου
οπ' άρχισαν να τρέμουνε: [δεν ήυρα] τη λαλιά μου
το μάτι μου έτρεξε ρονιά κι ομπρός του δεν εθώρα
κι έχασα εκείνο το γλυκό πρόσωπο για πολλήώρα
όμως εκαταλάβαινα πως μ' έβλεπε στο νου μου
καλύτερα από να θε πω με θλίψη του χειλιού μου

.....
βλέπετε μες στην άβυσσο, και στην καρδιά τ' ανθρώπου
[εδάκρονσε η καλή] θεά στον πόνο της ψυχής μου
και [κάτι κίνημ' έκαμε που μοιάζει] της καλής μου
κι εχάθηκε και μ' έσταξε του δάκρυνου της ραντίδα
στο χέρι [π' όσπρωξα σ' αυτή μόλις εγώ την είδα].

(ΑΕ 359 Β1-18, 25-30)

233. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ Β' (1834-44)

Γιά κοίτα κει χάσμα σεισμού βαθιά στον τοίχο πέρα
και βγαίνουν άνθια πλουμιστά και τρέμουν στον αέρα
λούλουδα μύρια που καλούν χρυσό μελισσολόι
άσπρα γαλάζια, κόκκινα και κρύβουνε τη χλόη.
Χιλιάδες ήχοι αμέτρητοι πολύ βαθιά στη χτίση
η ανατολή τ' αρχίναγε κι ετέλειωνέ το η δύση
κάποι από την ανατολή κι από τη δύση κάποι
καθ' ήχος είχε και χαρά, κάθε χαρά κι αγάπη.

Καλή 'ναι η μαύρη πέτρα της και το ξερό χορτάρι.

Χρυσ' όνειρο ηθέλησε το πέλαγο ν' αφήσει
το πέλαγο που επάτουνε χωρίς να το συγχύσει

.....
Για να μον ξεμνησθηρευθεί τα ανίγματα τα θεία.

Η όψη ομπρός μου φαίνεται και μες στη θάλασσ' όχι
όμορφη ως είναι τ' όνειρο μ' όλα τα μάγια πόχει.
Το μάτι μου έτρεχε ρονιά κι ομπρός του δεν εθώρα
κι έχασα αυτό το θεϊκό πρόσωπο για πολλήώρα,
π' άστραψε γέλιο αθάνατο, παιχνίδι της χαράς του
στο φως της καλοσύνης του στο φως της ομορφιάς του.

Κι επότισέ μου την ψυχή που εχόρτασεν αμέσως

Κι έφυγε το χρυσό 'νειρο ως φεύγουν όλα τ' άλλα.

.....
Καιρού σεισμού χάσμα βαθύ σχίζει τον τοίχο πέρα
και βγαίνουν άνθια πλουμιστά και τρέμουν στον αέρα.
Μαγιού μύρι' άνθη που καλούν χρυσό μελισσολόι
άσπρα γαλάζια κόκκινα και κρύβουνε τη χλόη.
πλάνεμα ανάβρουζε κρυφά κι επότιζε τη χτίση
η ανατολή τ' αρχίναγε κι ετέλειωνέ το η δύση
εκρυφανάβρουζε βαθιά κι εγ<ι>όμοζε η χτίση.
τρίσβαθο εκρυφανάβρουζε κι εγιόμοζε τη χτίση.

Εγώ δεν ήξερα το πού, το πότε να 'ρευνήσω
την είχα βέβαια ξαναϊδεί πολύν καιρόν οπίσω.
Καν σ' εκκλησιά ζωγραφιστή καν ο λογισμός μου
καν τ' όνειρο όταν μ' έθρεφε το γάλα της μητρός μου.

(«Το Χρυσόνειρο», έκδ. Ε.Γ. Καψομένος,
περ. Πόρφυρας, 81-82 (1997): 471-72 =
ΑΕ 422 Β1-8/Γ4/419 Α19-20/422 Γ5/Γ1-2/
444.1-2.4-5/Γ6437 Α10-13/422 Γ13^π/422 Γ9-12)

2.3.4. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ Γ' (1844-)

Lo spirito terrestre. [= Το πνεύμα της γης.]

Ο έρωτας εχόρευε μαζί με τον Απρίλη.
Στης έρημης λίμνης τα νερά, ολόστρωτα καθάρια,
με μικρόν ίσκιον άγνωρον έπαιξ' η πεταλούδα
που πέρασεν ευωδικιά νύκτα στον άγριο κρίνο.
- Γιά πες, αλαφροϊσκιωτε, στη λίμνη απόψε τί 'δες;
- Χωρίς παντού γης ουρανός και θάλασσα να πνένε
ουδ' όσο κάν' η μέλισσα κοντά στο λουλουδάκι
στη λίμνη ανακατώθηκε το στρογγυλό φεγγάρι
κι όμορφη βγαίνει κορασιά ντυμένη με το φως του.

(ΑΕ 461.17-25, 455.1-8, 453.4-11/12-14)

Με μικρόν ίσκιον άγνωρον έπαιξ' η πεταλούδα
που βώδισε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο.
Αλαφροϊσκιωτε καλέ, γιά πες απόψε τί 'δες.
Νύχτα γιομάτη θαύματα νύχτα σπαρμένη μάγια.
Χωρίς ποσώς γης ουρανός και θάλασσα να πνένε
ουδ' όσο κάν' η μέλισσα κοντά στο λουλουδάκι
στη λίμνη
μονάχο ανακατώθηκε το στρογγυλό φεγγάρι
.....
στη λίμνη σκει κάτι λευκό το στρογγυλό φεγγάρι

*κι όμορφη βγαίνει κορασιά ολόλαμπρη στο φως του.
Κι όμορφη βγαίνει κορασιά στημένη με το φως του.
Κι όμορφη βγαίνει κορασιά και θεϊκιά στο φως του.
Και κόρη βγαίνει θεϊκιά και φεγγαροντυμένη.
Στη λίμνη κλει κάτι λευκό διπλώντα το φεγγάρι*

Κάτι λευκό κι ατάραχο τυλίζει το φεγγάρι.

*Σ' κάτι λευκό κι ατάραχο που ασπρίζει μες στη λίμνη
εουχνακακτώθηκε το στρογγυλό φεγγάρι
και κόρη βγήκε θεϊκιά και φεγγαροντυμένη.*

(ΑΕ 467 Α1-17, 18-26)

2.3.5. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (1844-)

*Ίσως τούτο μού δώσει το κλειδί για όλα τα μυστήρια κι εγώ
θα τα ξεσκεπάσω όλα πέρα για πέρα στη σαστισμένη γη.*

(Απ. 2, 236.19.20 = Απ. 2π. 120.19-20)

2.3.6. ΣΑΠΦΩ (1847-1854)

Αχ, πόσο είναι γεμάτη η γη από μυστήρια

(Απ. 2, 215.22 = Απ. 2π. 103.22
μτφρ. Α. Πολίτης)

2.3.7. ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΓΛΥΚΥΤΑΤΟΥ ΗΧΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΣ (1833-34)

*Αλλά το πλέξιμ' άργουνε, και μου τ' αποκοιμούσε,
ηχός, γλυκύτατος ηχός, οπού με προβοδούσε.*

Λαλούμενο, πουλί, φωνή, δεν είναι να ταιριάζει,

ίσως δε σώζεται στη γη ήχος που να του μοιάζει.
Δεν είναι λόγια· ήχος λεπτός
δεν ήθελε τον ξαναπεί ο αντίλαλος κοντά του.
Αν είν' δεν ήξερα κοντά, αν έρχονται από πέρα
σαν του Μαϊού τες ευωδιές γιομίζαν τον αέρα,
γλυκύτατοι, ανεκδιήγητοι
μόλις είν' έτσι δυνατός ο Έρωτας και ο Χάρος.
Μ' άδραχνεν όλη την ψυχή, και νά 'μπει δεν ημπορεί
ο ουρανός, κι η θάλασσα, κι η ακρογιαλιά, κι η κόρη
με άδραχνε και μ' έκανε συχνά ν' αναζητήσω
τη σάρκα μου να χωρισθώ για να τον ακλουθήσω.
Έπαψε τέλος . . .

(Απ. 1, 204.22.23-24, 205.43-54)

ήχος που μου 'τανε κοντά κι έλεα πώς βγαίνει πέρα
και σαν τους μόσκους του Μαγιού γιομίζει τον αέρα.
Και μ' άδραχνε όλη την ψυχή και νά 'μπει δεν εμπορεί
η θάλασσα, ο ουρανός, η ακρογιαλιά κι η κόρη,
την άδραχνε και μ' έκανε συχνά ν' αναζητήσω
τη σάρκα μου να χωριστώ για να τον ακλουθήσω.

(ΑΕ 375 Α26-31)

Πουλί, λαλούμενο, φωνή δεν είναι που να μοιάζει
ίσως δε σώζεται στη γη πράμα που να του μοιάζει.
Ηχος γλυκύτατος λεπτός, που μόλις αγρικούσα
θάλασσα, ουρανό και γη και κόρη ξαστοχούσα.
Κι εγιόμισε σαν του Μαγιού τους μόσχους τον αέρα
οπού δεν έβλεπα το ουδέν και πάντα πηαίνα πέρα

(ΑΕ 368 Β1-6)

ήχος λεπτός αμίλητος γιομίζει τον αέρα
ωσάν τους μόσκους του μαγιού και τρέχει πάντα πέρα
ήχος που <αδράχνει> την ψυχή και νά 'μπει δεν ημπορεί
η θάλασσα κι ο ουρανός κι ακρογιαλιά κι η κόρη,
και μ' άδραχν' όλη την ψυχή, πόφτασε να ζητήσει
να μου χωρίσει το κορμί, για να τον ακλουθήσει.

(ΑΕ 368 Β35-40)

Β. ΑΤΟΜΟ - ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΜΕ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΑΤΟΜΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚή διάσταση της ποίησης του Σολωμού, με την πιο ευρεία έννοια: ποια είναι η αντίληψη για τον κοινωνικό άνθρωπο, για τη σχέση του ατομικού με το κοινωνικό (και το παγκόσμιο), για τους κώδικες συμπεριφοράς, για τις κοινωνικές αξίες μ' ένα λόγο, ποιο είναι το κοινωνικό όραμα που εμπεριέχεται στο έργο του Σολωμού. Αναφερόμαστε λοιπόν στο πεδίο της ιδεολογίας, που είναι ο δεύτερος άξονας στον οποίο οργανώνονται τα σημασιακά περιεχόμενα της σολωμικής ποίησης. Ο πρώτος είναι το πεδίο της κοσμοθεωρίας.

Η διάκριση ανάμεσα στα δυο πεδία είναι, εννοείται, συμβατική. Στην πραγματικότητα, υπάρχει μια στενή συνάρτηση μεταξύ τους. Από την αντίληψη που έχει ο άνθρωπος για τον κόσμο και το θεό απορρέει και η κοινωνική του δεοντολογία και αξιοκρατία, δηλαδή η αντίληψή του για το πώς πρέπει να είναι ο άνθρωπος, σε ποιες αξίες να πιστεύει, για ποια πράγματα να αγωνίζεται. Συνεπώς, τα θέματα που, για μεθοδολογικούς λόγους, έχουμε ταξινομήσει σ' αυτό το δεύτερο μέρος, κάτω από τον τίτλο «Ατομο-Κοινωνία», συνδέονται επίσης, άμεσα ή έμμεσα, με το πεδίο που ορίζεται από τη σχέση Φύση-Πολιτισμός. Α.χ. το θέμα της Δοκιμασίας, καθώς και το θέμα Θάνατος-Ανά-

σταση, θα μπορούσε εξίσου καλά να έχουν τη θέση τους στο πρώτο μέρος. Τοποθετήθηκαν ωστόσο στην κατηγορία αυτή, γιατί ως ποιητικά θέματα συνδέονται με μια συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα το πρώτο, με μια ορισμένη κοινωνική λειτουργία το δεύτερο. Ο τρόπος επεξεργασίας των θεμάτων και η λογοτεχνική παράδοση στην οποία εντάσσονται αναδείχνει, κατά προτεραιότητα, την κοινωνική και αξιολογική τους διάσταση, γεγονός που επιβάλλει την κατάταξή τους σ' αυτή την κατηγορία.

Μ' αυτές τις διευκρινήσεις, στο κοινωνικό-ιδεολογικό πεδίο ταξινομούνται τα ακόλουθα θέματα:

- *Ελευθερία και γλώσσα, αξίες που συνιστούν τα θεμέλια της νεοελληνικής ιδεολογίας και παιδείας, όπως αυθεντικά εκφράστηκαν από το Σολωμό, σε μια ιστορική στιγμή.*
- *Το θέμα της Δοκιμασίας, που ορίζει το πεδίο των τραγικών συγκρούσεων, μέσα από τις οποίες προκύπτει το σύστημα αξιών του σολωμικού ανθρώπου.*
- *Το θέμα Θάνατος-Ανάσταση, που κατά ένα μέρος συνδέεται με τη δοκιμασία και σημασιοδοτεί τη δικαίωση του τραγικού ήρωα και των αξιών που υπερασπίζεται, ενώ κατά το υπόλοιπο, που αφορά τις «νεκρικές ωδές», εντάσσεται σε μια λογοτεχνική παράδοση που αναδείχνει, καθώς θα δούμε παρακάτω, τον κοινωνικό ρόλο του ποιητή.*
- *Το φρικώδες και το δαιμονικό στοιχείο, χαρακτηριστικό θέμα του ρομαντισμού, που εκφράζει το κοινωνικό, ηθικό και μεταφυσικό κακό.*
- *Η σάτιρα, προσωπική και κοινωνική, που αναδείχνει, μέσα από την κοινωνική κριτική, μια ορισμένη ηθική και κοινωνική δεοντολογία και, έμμεσα, τον κοινωνικό ρόλο του συγγραφέα, που μέσω της σάτιρας ασκεί μια αξιολογική και παιδευτική λειτουργία.*

3. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

«ΜΗΓΑΡΙΣ έχω άλλο στο νου μου πάρει ελευθερία και γλώσσα!»

Η περίφημη αυτή ρήση του Σολωμού, από το πεζό μαχητικό του κείμενο *Διάλογος*, ορίζει αναμφίβολα την πιο σημαντική παρέμβαση του ποιητή στο κοινωνικό πεδίο, σε μια κρίσιμη σημασίας ιστορική στιγμή. Για να έχουμε ένα μέτρο σύγκρισης, αρκεί να θυμηθούμε ότι ο μεγάλος «δάσκαλος του Γένους», ο Κοραΐς, πίστευε, στις παραμονές του '21, πως δεν είχε έρθει ακόμα η στιγμή για τη μεγάλη Επανάσταση (που απαιτούσε μακρά και σοβαρή προετοιμασία), ενώ για το πρόβλημα της γλώσσας επρότεινε τη «μέση οδό», δηλαδή τη διόρθωση της ζωντανής γλώσσας του λαού, με βάση τη γραμματική της αρχαίας. Ο Σολωμός αναγνωρίστηκε ως εθνικός ποιητής, χάρη κυρίως στη θέση που εξαρχής πήρε, ως ποιητής και διανοούμενος, σ' αυτά τα δύο μείζονα προβλήματα. Και είναι χαρακτηριστικό ότι η ενασχόλησή του με τα δύο αυτά θέματα (*Ύμνος εις την Ελευθερίαν*, 1823, *Διάλογος*, 1823-24) ορίζει, μέσα στη συγγραφική του εξέλιξη, το πέρασμα από την πρώτη περίοδο των ζακυνθινών «απλοελληνικών γυμνασμάτων» στη μεγάλη δημιουργική δεκαετία (1823-33), που τον καθιέρωσε ως ποιητή και

3. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

«ΜΗΓΑΡΙΣ έχω άλλο στο νου μου πάρεξ ελευθερία και γλώσσα!»

Η περίφημη αυτή ρήση του Σολωμού, από το πεζό μαχητικό του κείμενο *Διάλογος*, ορίζει αναμφίβολα την πιο σημαντική παρέμβαση του ποιητή στο κοινωνικό πεδίο, σε μια καίριας σημασίας ιστορική στιγμή. Για να έχουμε ένα μέτρο σύγκρισης, αρκεί να θυμηθούμε ότι ο μεγάλος «δάσκαλος του Γένους», ο Κοραΐς, πίστευε, στις παραμονές του '21, πως δεν είχε έρθει ακόμα η στιγμή για τη μεγάλη Επανάσταση (που απαιτούσε μακρά και σοβαρή προετοιμασία), ενώ για το πρόβλημα της γλώσσας επρότεινε τη «μέση οδό», δηλαδή τη διόρθωση της ζωντανής γλώσσας του λαού, με βάση τη γραμματική της αρχαίας. Ο Σολωμός αναγνωρίστηκε ως εθνικός ποιητής, χάρη κυρίως στη θέση που εξαρχής πήρε, ως ποιητής και διανοούμενος, σ' αυτά τα δύο μείζονα προβλήματα. Και είναι χαρακτηριστικό ότι η ενασχόλησή του με τα δύο αυτά θέματα (*Ύμνος εις την Ελευθερίαν*, 1823, *Διάλογος*, 1823-24) ορίζει, μέσα στη συγγραφική του εξέλιξη, το πέρασμα από την πρώτη περίοδο των ζακυνθινών «απλοελληνικών γυμνασμάτων» στη μεγάλη δημιουργική δεκαετία (1823-33), που τον καθιέρωσε ως ποιητή και

ως εμπνευστή και πρωταγωνιστή της λογοτεχνικής και πνευματικής κίνησης που αργότερα θα ονομασθεί «Επτανησιακή Σχολή».

Ο *Διάλογος* είναι ουσιαστικά το πρώτο маниφέστο στην ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος που κηρύσσει την ανάγκη για την άμεση καθιέρωση της γλώσσας του λαού ως γραπτής γλώσσας του έθνους. Σε σχέση με τις προγενέστερες προσπάθειες του Καταρτζή, του Βηλαρά, του Χριστόπουλου, αντιπροσωπεύει μια πλήρη, επιστημονική και μαζί λογοτεχνική ανάπτυξη του θέματος, που καλύπτει όλες τις διαστάσεις του προβλήματος με νέα επιχειρήματα — γλωσσικά, λογοτεχνικά, ιστορικά—, βασισμένα σε διεθνή βιβλιογραφία, και που μέχρι σήμερα διατηρεί όλη της την αξία.

Το γλωσσικό πρόβλημα δεν επανέρχεται ως θέμα του λογοτεχνικού έργου παρά μόνο μια φορά, στην περίπου σύγχρονη του *Διαλόγου* ωδή *Εις Μάρκο Μπότσαρη* (1823), όπου έχουμε έναν καυστικό υπαινιγμό για τον τυπολατρικό λογιολατρισμό («σοφοί λεξιθήρες»). Επανέρχεται όμως στην αλληλογραφία και στις ιταλικές σημειώσεις του ποιητή αρκετές φορές. Και βέβαια, οι απόψεις που εκφράζει για τη λογοτεχνική γλώσσα εφαρμόζονται στο ποιητικό του έργο με απόλυτη συνέπεια και με σοφία, ως το τέλος.

Το θέμα της Ελευθερίας είναι από τα θέματα που δεσπόζουν μέσα σ' όλη τη σολωμική ποίηση. Η ποιητική του έκφραση δεν είναι όμως στερεότυπη, υφίσταται πολλές μεταμορφώσεις, συχνά διαχέεται μέσα στο σύνολο του μύθου και δεν είναι εύκολο να απομονωθεί σε συγκεκριμένα παραθέματα. Για το λόγο αυτό, στο *Ανθολόγιο* αντιπροσωπεύεται με μία κυρίως, την πιο χαρακτηριστική εκδοχή του: την Ελευθερία ως προσωποποιημένη δράσα δύναμη. Και έτσι ωστόσο

3.1. Η ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

3.1.1. Η ΕΛΛΑΔΑ (1822)

*Η Ευρώπη την κοιτάει πώς θε να πράξει
της Ευρώπης κοιτάει κατά τα μέρη
χωρίς όψη το πρόσωπο ν' αλλάξει
απάνου εις τη ρομφαία βάνει το χέρι.
Βασιλικά και με πολέμιαν τάξη
έκαμε νεύμα, οπού έλεγε: ακαρτέρει –
και κατά την Ασία φρικτογυρίζει,
το δάκτυλο κινάει και φοβερίζει.*

(ΑΕ 54. 17-24 = Απ. 1, 67)

3.1.2. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ (1823)

1

*Σε γνωρίζω από την κόψη
του σπαθιού την τρομερή,
σε γνωρίζω από την όψη
που με βία μετράει τη γη.*

2

*Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά,
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!*

3

Εκεί μέσα εκατοικούσες
πικραμένη, εντροπαλή,
κι ένα στόμα ακαρτερούσες,
έλα πάλι, να σου πει.

4

Άργει να 'λθει εκείνη η μέρα,
και ήταν όλα σιωπηλά,
γιατί τα 'σκιαζε η φοβέρα
και τα πλάκωνε η σκλαβιά.

15

Ναι, αλλά τώρα αντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου με ορμή,
που ακατάπανστα γυρεύει
ή τη νίκη ή τη θανή.

16

Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!

17

Μόλις είδε την ορμή σου
ο ουρανός, που για τς εχθρούς
εις τη γη τη μητρική σου
έτρεφ' άνθια και καρπούς,

18

Εγαλήνευσε και echύθη
καταχθόνια μία βοή,
και του Ρήγα σου απεκρίθη
πολεμόκρακτη η φωνή.

19

Όλοι οι τόποι σου σ' εκράζαν
χαιρετώντας σε θερμά,
και τα στόματα εφωνάζαν
όσα αισθάνετο η καρδιά.

31

Δυστυχιά του, ω δυστυχιά του,
οποιανού θέλει βρεθεί
στο μαχαίρι σου αποκάτου
και σ' εκείνο αντισταθεί.

32

Το θηρίο π' ανανογιέται,
πως του λείπουν τα μικρά,
περιορίζεται, πετιέται,
αίμα ανθρώπινο διψά.

33

Τρέχει, τρέχει όλα τα δάση,
τα λαγκάδια, τα βουνά,
και όπου φθάσει, όπου περάσει
φρίκη, θάνατος, ερμιά.

34

Ερμιά, θάνατος και φρίκη
όπου επέρασες κι εσύ.
ξίφος έξω από τη θήκη
πλέον ανδρείαν σου προξενεί.

35

Ιδού εμπρός σου ο τοίχος στέκε
της αθλίας Τριπολιτσάς.
τώρα τρόμον αστροπελέκι
να της ρίψεις πιθυμάς.

37

Σου προβαίνουνε και τριίζουν
για να ιδείς πως είν' πολλά
δεν ακούς που φοβερίζουν
άνδρες μύριοι και παιδιά ;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
θα σας μείνουνε ανοιχτά
για να κλαύσετε τα σώματα
που θε νά 'βρει η συμφορά.

39

Κατεβαίνουνε, και ανάφτει
του πολέμου αναλαμπή
το τουφέκι ανάβει, αστράφτει,
λάμπει, κόφτει το σπαθί.

43

Αποκρίνονται, και η μάχη
έτσι αρχίζει, οπού μακριά
από ράχη εκεί σε ράχη
αντιβούιζε φοβερά.

44

Ακούω κούφια τα τουφέκια,
ακούω σμίξιμο σπαθιών,
ακούω ξύλα, ακούω πελέκια,
ακούω τριξιμο δοντιών.

45

Α! τι νύκτα ήταν εκείνη
που την τρέμει ο λογισμός;
Άλλος ύπνος δεν εγίνη
πάρεξ θανάτου πικρός.

49

Όλη μαύρη μυρμηγκιάζει,
μαύρη η εντάφια συντροφιά,
σαν το ρούχο οπού σκεπάζει
τα κρεβάτια τα στερνά.

50

Τόσοι, τόσοι ανταμωμένοι
επετιούντο από τη γη,
όσοι είν' άδικα σφαγμένοι
από τούρκικην οργή.

51

Τόσα πέφτουνε τα θέρι-
σμένα αστάχια εις τους αγρούς
σχεδόν όλα εκείά τα μέρη
εσκεπάζοντο απ' αυτούς.

58

Τότε αυξάινει του πολέμου
ο χορός τρομακτικά,
σαν το σκόρπισμα του ανέμου
στον πελάου τη μοναξιά.

59

Κτυπούν όλοι απάνου κάτον
κάθε κτύπημα που εβγει
είναι κτύπημα θανάτου,
χωρίς να δευτερωθεί.

60

Κάθε σώμα ιδρώνει, ρέει
λες και εκείθεν η ψυχή
απ' το μίσος που την καιεί
πολεμάει να πεταχθεί.

63

Τόση η μάνητα και η ζάλη,
που στοχάζεσαι, μη πώς
από μία μεριά και απ' άλλη
δεν μείνει ένας ζωντανός.

64

Κοίτα χέρια απελπισμένα
πώς θερίζουνε ζωές!
Χάμον πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές,

72

Σαν ποτάμι το αίμα εγίνη
και κυλάει στη λαγκαδιά,
και το αθώο χόρτο πίνει
αίμα αντίς για τη δροσιά.

73

Της αυγής δροσάτο αέρι,
δεν φυσάς τώρα εσύ πλιο
στων ψευδόπιστων το αστέρι
φύσα, φύσα εις το ΣΤΑΥΡΟ.

74

Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά,
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χάιρε, ω χάιρε, Ελευθεριά!

75

Της Κορίνθου ιδού και οι κάμποι
δεν λάμπ' ήλιος μοναχά
εις τους πλάτανους, δεν λάμπει
εις τ' αμπέλια, εις τα νερά

76

Εις τον ήσυχον αυθέρα
τώρα αθώα δεν αντηχεί
τα λαλήματα η φλογέρα,
τα βελάσματα το αρνί

77

Τρέχουν άρματα χιλιάδες
σαν το κύμα εις το γιαλό'
αλλ' οι ανδρείοι παλικαράδες
δεν ψηφούν τον αριθμό.

78

Ω τρακόσιοι! σηκωθείτε
και ξανάλθετε σ' εμάς
Τα παιδιά σας θέλ' ιδείτε
πόσο μοιάζουνε με σας.

80

Στέλνει ο άγγελος του ολέθρου
Πείναν και Θανατικό
που με σχήμα ενός σκελέθρου
περπατούν αντάμα οι δυο

81

Και πεσμένα εις τα χορτάρια
απεθαίνανε παντού
τα θλιμμένα απομεινάρια
της φυγής και του χαμού.

82

Και εσύ αθάνατη, εσύ θεία,
που ό,τι θέλεις ημπορείς,
εις τον κάμπο, Ελευθερία,
ματωμένη περπατείς.

83

Στη σκιά χεροπιασμένες,
στη σκιά βλέπω κι εγώ
κρηνοδάκτυλες παρθένες
οπού κάνουνε χορό·

84

Στο χορό γλυνκογυρίζουν
ωραία μάτια ερωτικά,
και εις την αύρα κυματίζουν
μαύρα, ολόχρυσα μαλλιά.

85

Η ψυχή μου αναγαλλιάζει
πως ο κόρφος καθεμιάς
γλυνκοβύζαστο ετοιμάζει
γάλα ανδρείας και ελευθεριάς.

86

Μες στα χόρτα, τα λουλούδια,
το ποτήρι δεν βαστώ
φιλελεύθερα τραγούδια
σαν τον Πίνδαρο εκφωνώ.

87

Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά,
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!

88

Πήγες εις το Μεσολόγγι
την ημέρα του Χριστού,
μέρα που άνθισαν οι λόγγοι
για το τέκνο του Θεού.

93

Ποιοι είν' αυτοί που πλησιάζουν
με πολλή ποδοβολή,
κι άρματ', άρματα ταράζουν;
Επετάχτηκες εσύ.

94

Α! το φως που σε στολίζει,
σαν ηλίου φεγγοβολή,
και μακρόθεν σπινθηρίζει,
δεν είναι, όχι, από τη γη

95

Λάμπιν έχει όλη φλογώδη
χείλος, μέτωπο, οφθαλμός·
φως το χέρι, φως το πόδι,
κι όλα γύρω σου είναι φως.

96

Το σπαθί σου αντισηκώνεις,
τρία πατήματα πατάς,
σαν τον πύργο μεγαλώνεις,
και εις το τέταρτο κτυπάς.

127

Δεν νικιέσαι, είν' ξακονομένο,
στην ξηράν εσύ ποτέ·
Όμως, όχι, δεν είν' ξένο
και το πέλαγο για Σε.

128

Περνούν άπειρα τα ξάφτια,
και σαν λόγγος στριμωχτά
τα τρεχούμενα κατάρτια,
τα ολοφούσκωτα πανιά.

129

Συ τες δύνάμες σου σπρώχνεις,
και αγκαλά δεν είν' πολλές,
πολεμώντας, άλλα διώχνεις,
άλλα παίρνεις, άλλα καις.

130

Με επιθύμια να τηράζεις
δύο μεγάλα σε θωρώ,
και θανάσιμον τινάζεις
εναντίον τους κεραυνό.

131

Πιάνει, αυξάινει, κοκκινίζει,
και σηκώνει μια βροντή,
και το πέλαο χρωματίζει
με αιματόχροη βαφή.

132

Πνίγοντ' όλοι οι πολεμάρχοι
και δεν μνέσκει ένα κορμί
χάρον, σκιά του Πατριάρχη,
που σ' επέταξαν εκεί.

141

«Παλικάρια μου! οι πολέμοι
για σας όλοι είναι χαρά,
και το γόνα σας δεν τρέμει
στους κινδύνους εμπροστά.

142

Απ' εσάς απομακραινει
κάθε δύναμη εχθρική
αλλά ανίκητη μια μένει
που τες δάφνες σας μαδεί

144

Η Διχόνοια που βαστάει
ένα σκήπτρο η δολερή
καθενός χαμογελάει,
πάρ' το, λέγοντας, και συ.

147

Μην ειπούν στο στοχασμό τους
τα ξένα έθνη αληθινά:
Εάν μισούνται ανάμεσό τους
δεν τους πρέπει ελευθεριά.

151

Ω ακουσμένοι εις την ανδρεία!...
Καταστήστε ένα σταυρό,
και φωνάξετε με μία:
Βασιλείς, κοιτάξτ' εδώ.

157

Τι θα κάμετε; Θ' αφήστε
να αποκτήσομεν εμείς
λευθεριαν, ή θα την λύστε
εξ αιτίας Πολιτικής;

158

Τούτο ανίσως μελετάτε,
ιδού, εμπρός σας τον Σταυρό
βασιλείς! ελάτε, ελάτε,
και κτυπήσετε κι εδώ».

(Απ. 1, 71-97)

3.1.3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ ΛΟΡΔ ΜΠΑΪΡΟΝ
(1824-1825/1827-1829)

1

Λευθεριά, για λίγο πάψε
να χτυπάς με το σπαθί
τώρα σίμωσε και κλάψε
εις του Μπαίρον το κορμί.

2

Και κατόπι ας ακλουθούνε
όσοι επράξαν λαμπρά,
αποπάνου του ας χτυπούνε
μόνον στήθια ηρωικά.

3

Πρώτοι ας έλθουνε οι Σουλιώτες,
και απ' το Λείψανον αυτό
ας μακραίνουνε οι προδότες,
και απ' τα λόγια οπού θα πω'

4

Φλάμπουρα, όπλα τιμημένα,
ας γυρθούν κατά τη γη,
καθώς ήτανε γυρμένα
εις του Μάρκου τη θανή.

20

Επετάχτηκες! Μονάχη
χωρίς άλλος να σου πει:
Τώρα αρχίνησε τη μάχη,
και γω επλάκωσα μαζί.

26

Όσα τέκνα σου σφαγμένα
π' άνθρωπος δεν τα μετρά
με τα χέρια τζακισμένα
σε εσπρώξανε ομπροστά.

27

Και Συ εχύθηκες, πετώντας
μία ματιά στον Ουρανό,
που τα δίκια σου θωρώντας
απεκρίθηκε: «Είμαι δώ.»

28

Και χουμάει κι ομπρός παγαίνει
μες στα εμπόδια και βαρεί
η ρομφαία σου πυρωμένη
οχ την άπλαστη φωνή.

29

Και θαυμάσια τόσα πράχτει,
οπού οι Τύραννοι της γης
σ' εσέ κίνησαν με άχτι,
όμως έστρεψαν ευθύς.

31

Χαίρε! Κι όποιος σε μισάει
την πατρίδα του να ιδεί
με τα σίδερα οπού τώρα
πας συντριβόντας Εσύ.

32

Χαίρον ωστόσο όλους τους τόπους
που εξανάλαβαν γοργά
πάλι ελεύθερους ανθρώπους
και τον Μπαίρον τη χαρά.

51

Πού θα πάει Βοννά και λόγγοι
και λαγκάδια αίλογούν.
Πού θα πάει; - Στο Μισολόγγι
και άλλοι ας μη ζηλοφθονούν.

54

Δέν ήταν τη μέρα τούτη
μοσχολίβανα, ψαλμοί
νά, μολύβια, νά, μπαρούτι,
νά, σπαθιών λαμποκοπή.

55

Στον αέρα ανακατώνονται
οι σπιθόβολοι καπνοί,
και από πάνου φανερώνονται
ίσκιοι θείοι πολεμκοί.

56

Και είναι αυτοί που πολεμώντας
εσκεπάσανε τη γη
πάνου εις τ' άρματα βροντώντας
με το ελεύθερο κορμί.

57

Και αγκαλιάσματα εκεί πλήθια,
δάφνες έλαβαν, φιλιά,
όσα ελάβανε εις τα στήθια
βόλια τούρκικα, σπαθιά.

100

Εκαθότουνε εις τα όρη
ο Σουλιώτης ξακουστός,
να τον διώξει δεν ημπορεί
πεινά, δίψα και αριθμός.

103

Τες εμάζωξε εις το μέρος
τον Τζαλόγγου το ακρινό
της ελευθεριάς ο έρωσ
και τες έμπνευσε χορό.

104

Τέτοιο πήδημα δεν είδαν
ούτε γάμοι ούτε χαρές,
κι άλλες μέσα τους επήδαν
αθώτερες ζωές.

105

Τα φορέματα εσφουρίζαν
και τα ξέπλεκα μαλλιά,
κάθε γύρο που εγυρρίζαν
από πάνου έλειπε μια.

106

Χωρίς γόγγυσμα κι αντάρα
παρά εκείνη μοναχά
οπού εκάναν με την κάρρα
με τα στήθια στα γκρεμνά.

107

Στα ίδια όρη εγεννηθήκαν
και τα αδάμαστα παιδιά,
που την σήμερα εχυθήκαν
πάντα οι πρώτοι στη φωτιά.

108

Γιατί, αλίμονον! Γυρίζοντας
τες ήβρε ο Μπαίρον σκυθρωπούς;
Εγυρεύανε δακρύζοντας
τον πλέον ένδοξο απ' αυτούς.

109

Όταν στης νυχτός τα βάθη
τα πάντα όλα σιωπούν,
και εις τον άνθρωπο τα πάθη,
που 'ναι ανίκητα, αγρυπνούν,

110

Και γυρμένοι εις το πλευρό τους
οι στρατιώτες του Χριστού,
μύρια βλέπουν στ' όνειρό τους
ξεψυχίσματα τον εχθρού·

111

Αυτός αγρυπνος στενάζει,
και εις την πλάκα την πικρή,
που τον Μπότσαρη σκεπάζει,
για πολλήώρα αργοπορεί·

113

Ακριβό σαν την ελπίδα
που έχει πάντοτε ο θνητός,
γλυκοφέγγει απ' τη θυρίδα
τες Άγιας Τράπεζας το φως.

114

Μέσαθε έπαιρνε ο αέρας
με δροσόβολη πνοή
το λιβάνι της ημέρας
και του τό 'φερνε ως εκεί.

115

Δεν ακούς γύρου πατήματα
μόν' τον ίσκιο του θωρείς
οπού απλώνεται στα μνήματα
έρμος, άσειωτος, μακρύς,

116

Καθώς βλέπεις και μαυρίζει
ίσκιος νέου κυπαρισσιού,
αν την άκρη του δε γγίζει
αύρα ζέφυρου λεπτού.

117

Πες μου, Ανδρείε, τι μελετούνε
οι γενναίοι σου στοχασμοί,
που πολλήώρα αργοπορούνε
εις τον Μάρκου την ταφή;

123

Τον πολέμου ένδοξοι οι κάμποι!
Είδ' η Ελλάδα τολμηρά
και το Σοφοκλή να λάμπει
μέσα στην αρματωσιά·

124

Και είδε Αυτόν που παρασταίνει
μαζωμένους τους Εφτά
στην ασπίδα αιματωμένη,
όπου ορκώνονταν φριχτά.

125

Ετραγούδααν προθυμότερα
τες ωδές του τα παιδιά,
και αισθανόντανε αντρείότερα
στην ανήλικη καρδιά.

Και τα μάτια τους γελούσαν,
μάτια μαύρα ως την ελιά
των μερτιών, οπού βαστούσαν
τραγουδώντας τες γλυκά.

Άκου, Μπαίρον, πόσον θρήνον
κάνει, ενώ σε χαιρετά,
η πατρίδα των Ελλήνων
κλαίγε, κλαίγε, Ελευθεριά.

.....
(ΑΕ 209Α - 236Α)

3.1.4. ΕΙΣ ΜΑΡΚΟ ΜΠΟΤΣΑΡΗ (1823-1824)

Η Δόξα δεξιά συντροφεύει
τον άντρα που τρέχει με κόπους
της Φήμης τούς δύσβατους τόπους,
και ο Φθόνος τού στέκει ζερβιά,
με μάτια, με χείλη πικρά.

Αλλ' όποτε η μοίρα τού γράφει,
τον δρόμον του κόσμου να πάψει,
η Δόξα καθίζει μονάχη
στην πλάκα του τάφου λαμπρή,
και ο φθόνος αλλού περπατεί.

Στην πλάκα του Μάρκου καθίζει
η Δόξα λαμπράδες γιομάτη
κλεισμένο για πάντα το μάτι,
οπού 'χε πολέμον φωτιά
ελάτε ν' ακούστε, παιδιά!

.....
Κλεισμένο δεν έμεινε στόμα
απάνου στον Μάρκου το σώμα
επέθαν', επέθαν' ο Μάρκος
μια θλίψη, μιαν άκρα βουή,
και θρήνος και κλάψα πολλή.

.....
(ΑΕ 73 Α1-15.31-35 = Απ. 1, 137-138, ΑΕ 73 Β21-24)

3.1.5. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΨΑΡΩΝ (1825)

*Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη
περπατώντας η Δόξα μονάχη
μελετά τα λαμπρά παλικάρια
και στην κόμη στεφάνι φορεί
γεναμένο από λίγα χορτάρια
που είχαν μείνει στην έρημη γη.*

(Απ. 1, 139.1-6)

3.1.6. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ ΖΑΚΥΘΟΣ (1826-29)

Και εγώ άκουσα μέσα μου μεγάλη ταραχή και εβρέθηκα δεν ηξέρω πώς εις το Μισολόγγι και δεν έβλεπα μήτε το κάστρο μήτε τη χώρα μήτε το στρατόπεδο, μήτε τα σπίτια μήτε τη λίμνη. Πολιορκισμένους και πολιορκούμενους και όλα τα έργα τους και όλα τα πάντα τα εκατασκέπαζε μία καπνούρα, γιομάτη λάμψη, βροντή και αστροπελέκι. Και ύψωσα τα μάτια και τα χέρια κατά τον Ουρανό για να κάμω δέηση με όλη τη θερμότητα της ψυχής, και είδα μια γυναίκα με μία λύρα στο χέρι που εσταμάτησε ανάερα μες στην καπνούρα. Και [μόλις] έλαβα καιρό να θαμάξω για τα μάτια της, για το φόρεμά της που ήτανε μαύρο σαν του λαγού το αίμα κ.τ.λ., εσταμάτησε η γυναίκα μες στην καπνούρα και εκοίταε τη μάχη (εδώ ζωγραφιά) και η μυρία σπίθα οπού πετιέται ψηλά εγγίζει το φόρεμά της και σβένεται. Άπλωσε τα δάχτυλα στη λύρα, και την άκουσα να ψάλλει τα ακόλουθα:

*Το χάραμα επήρα
του ήλιου το δρόμο,
βαστώντας τη λύρα
τη δίκαιη στον ώμο
κι απ' όπον χαράζει
ώς όπον βυθά*

και ό,τι είχε αποτελειώσει τα λόγια της η θεά έγινε άφαντη (φωνές της νίκης) – και ιδού μου τα σωθικά μου φοβερά εταραχτήκανε και μου φάνηκε πως εκουφάθηκα και πως εστραβώθηκα.

(ΑΕ 281 Α32-282 Α1-15 / Β1-6/282 Α16-18)

3.1.7. ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Α' (1827-29)

*«Γο χάραμα επήρα
του Ήλιου το δρόμο,
κρεμώντας τη λύρα
τη δίκαιη στον ώμο,*

στεριές και νησιά

*προβαίνει και κράζει
τα έθνη σκιασμένα.*

*Κι ω πείνα και φρίκη
δε σκούζει σκυλί!*

*Της μάνας, ω λαύρα,
τα τέκνα τριγύρου
φθαρμένα και μαύρα
σαν ίσκιους ονείρου*

(ΑΕ 252 Β17-21 / Β9-12 / Α9-12)

3.1.8. ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Β' (1834-44)

Είναι προσωποποιημένη η Πατρίδα, η Μεγάλη Μητέρα, θεάνθρωπη, ώστε να αισθάνεται όλα τα παθήματα, και καθαρίζοντάς τα εις τη μεγάλη ψυχή της να αναπνέει την Παράδεισο.

Πολλές πληγές κι εγλύκαναν γιατ' έσταξ' αγιομόρφος.

Μένει άγρυπνη μέρα και νύχτα, καρτερώντας το τέλος του αγώνος· δεν τα φοβάται τα παιδιά της μη δειλιάσουν· εις τα μάτια της είναι φανερά τα πλέον απόκρυφα της ψυχής τους·

*Στον τέκνον σύρριζα το νου, Θεού της μάνας μάτι
λόγο, έργο, νόημα
Από το πρώτο μίλημα στον αγγελοκρουμό του.*

Για τούτο αυτή είναι

*Ήσυχη για τη γνώμη τους, αλλ' όχι για τη Μοίρα,
και μες στην τριόβαθη ψυχή ο πόνος της 'πλημμύρα.*

(Απ. 1, 229-230.12)

(Alla madre) [Στη μητέρα]

βάνουν χάμου τα γόνατα και τα σπαθιά βαμμένα

Ο φοβερός κλοιός σκίστηκε και ρίχτηκαν ανάμεσα στα χέρια της άθικτα τα απομεινάρια της πείνας και του μαρτυρίου. Μα η μοίρα των ακριβών και αγαπημένων σωμάτων; Έξαφνα το αστροπελέκι σκάει, στην ατμόσφαιρα ο σεισμός κρατάει πολλήώρα. Και διατηρείται ακόμα – Παραδίνουν τα υπολείμματα της πείνας και του μαρτυρίου βάνοντας κάτω τα γόνατα και τα ματωμένα σπαθιά

(ΑΕ 401 Β31^α-39)

Μα η Μοίρα των σωμάτων των ακριβών και αγαπημένων ποια θα είναι άραγε, εάν μια δύναμη της κόλασης εκεί τα περιζώνει και καμιά φωνή ποτέ δεν μπόρεσε να φτάσει σ' αυτήν <και να την αλλάξει>.]

πολλές πληγές κι εγλύκαναν γιατί έσταζε άγιο μύθος.

Αγρικά βρόντο και σεισμό κι εβάστονναν ακόμα
που ο κύκλος φθάνει ο φοβερός με τον αφρό στο στόμα

και δίνοντάς της άγγιαγα και κατατρομασμένα
βάνουν στη γη τα γόνατα και τα σπαθιά βαμμένα.

Της δίνουν τ' έρμα ανέγγιαγα, και κλίνουν τον αυχένα,
τα γόνατα και τα σπαθιά τα πολυαιματομένα.

(ΑΕ 402 Β4-11.15-20)

Το ύστερο Κεφάλαιο. Η Ελλάδα περιμένοντας να υπάρξει μια φάση στην Εναλλαγή η οποία να σκοπεύει στην Ενότητα. Αυτή είναι ήσυχη για την ψυχή, το μάτι της μητέρας είναι θείο <και πάει> εις την καρδιά των παιδιών μέχρι την τελευταία ρίζα. Μα της σπαράζει η καρδιά. Η μοίρα. Βρύση τα μάτια της και η βαθιά ψυχή και ο πόνος της πλημμύρα. Αυτή στην προσευχή της σηκώνει τρεμάμενα τα χέρια της, με τρεμάμενη καρδιά και βρίσκονται ανάμεσά τους τα απομεινάριά της πείνας και του μαρτυρίου.

Ήσυχη για τη γνώμη τον' αλλ' όχι για τη μοίρα
και μες στην τριόβαθη ψυχή ο πόνος της πλημμύρα
Essa è quieta [αυτή είναι ήσυχη]
στον τέκνου σύρριζα το νου μάτι θεού <της μάνας>
Θεού <της μάνας μάτι>

(ΑΕ 421 Β 28-42)

στον τέκνου σύρριζα το νου θεού της μάνας μάτι

(ΑΕ 413 Γ6)

και με το ρούχο ολόμαντρο σαν του λαγού το αίμα
και σαν το αίμα του λαγού ήταν το φόρεμά της -

(ΑΕ 415 Β5-6)

Που αστράφτανε τα μάτια της και τα ξανθά μαλλιά της
- Εγώ 'δα δάφνες - Κι εγώ φως - εγώ † . . . † μ ατις-
- κι εγώ 'ς φωτιά μιαν όμορφη που αστράφταν τα μαλλιά της.

(ΑΕ 417 Α35-37)

3.1.9. ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Γ' (1844-)

Για την Ελλάδα (Μεγάλη Πατρίδα) ας μιλήσει κανείς στην
αρχή, στη μέση και στο τέλος. Κοίταξε αν μπορεί κανείς να
περιγράψει σύντομα σ' αυτή, την Ιδέα, στην οποία καταλή-
γουν όλες οι άλλες. Ο τελευταίος δεσμός ανάμεσα στον Χρό-
νο και την Αιωνιότητα. Σ' αυτή η Μοίρα αποκάλυψε ότι θα
βγουν † και έτσι θα γίνει † θυσία.

(ΑΕ 480 Α13-17)

Μητέρα, μεγαλόψυχη στον πόνο και στη δόξα,
κι αν στο κρυφό μυστήριο ζουν πάντα τα παιδιά σου
με λογισμό και μ' όνειρο, τι χάρ' έχουν τα μάτια,
τα μάτια τούτα, να σ' ιδούν μες στο πανέρομο δάσος,
που ξάφνου σου τριγύρισε τ' αθάνατα ποδάρια
(κοίτα) με φύλλα της Λαμπρής, με φύλλα του Βαιώνε!
Το θεϊκό σου πάτημα δεν άκουσα, δεν είδα,
ατάραχη σαν ουρανός μ' όλα τα κάλλη πόχει,
που μέρη τόσα φαίνονται και μέρη 'ναι κρυμμένα.
Αλλά, Θεά, δεν ημπορώ ν' ακούσω τη φωνή σου,
κι ευθύς εγώ τ' Ελληνικού κόσμου να τη χαρίσω;
Δόξα 'χ' η μαύρη πέτρα του και το ξερό χορτάρι.

(Απ. 1, 238.1)

Αλλ' ήλιος μέγας κι άσβηστος, αιθέρας κοσμοφόρος
ο στύλος φανερώνεται, με κάτον μαζωμένα
τα παλικάρια τα καλά, μ' απάνου τη σημαία,
που μουρμουρίζει και μιλεί και το Σταυρόν απλώνει
στον όμορφο κι ατάραχον ελευτεριάς αέρα
κι ο Ουρανός καμάρωνε, κι η γη χειροκροτούσε.
Κάθε φωνή κινούμενη κατά το φως μιλούσε,
κι εσοκόρπα τα τρισεύγενα λουλούδια της αγάπης:
«Όμορφη, πλούσια, κι άπαρτη, και σεβαστή, κι αγία!»

(ΑΕ 447.1-8/447.22/446.18-20)

3.1.10. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΡΑΒΙ (1851)
[La Navicella Greca]

Σ' ουράνιον γέλιον σκέπη, που δεν έχει γνέφι,
για να συντύχουν σταματούν εδώθεν ένα
ελληνικό καράβι, εν' αγγλικό αποκείθε.
Ρωτά της θάλασσας ο άρχοντας: Πού τρέχεις;
Και το ξαρμάτωτο καράβι τού αποκρίθη:
Από τη μια στην άλλη θάλασσα πηγαίνω.
- Πάψ' ευθύς κι ακολουθή με όπου κι αν σε σύρω,
συ που απ' τη μια στην άλλη θάλασσα πηγαίνεις.-
Μια στιγμή 'ταν εκείνη, μια στιγμή μονάχη,
αλλά πλια κει γη, κύμα κι ουρανός δεν ήταν,
ουδέ Θεός κανείς, και μόν' η Ελευθερία,
μέσ' σ' αυτά τα στήθη ολόσωμη στημένη,
με λογισμούς μεγαλοδύναμους και πλήθιους
εμιλούσ' εκεί μέσα κι αναγάλλιαζ' όλη,
ωσάν τον ωκεανού μέσα στη μέση ο ήλιος.

(Διον. Σολωμού, Τα Ιταλικά Ποιήματα,
Αθήνα, εκδ. Ελευθερουδάκη, 1921 μτφρ. Γ. Καλοσγούρος)

3.1.11. Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΜΗΤΕΡΑ (1849)
[La Madre Greca]

Κρέμεται το σπαθί κοντά στην κούνια σου, καλό μου,
αλλά το χέρι δεν είναι που τό 'σφιγγε στη νίκη.
Μακρύς ο λάκκος π' άνοιξε και κλει το γίγαντά μου.
Κάμπους, βουνά, χωρίς αντόν μάχης καπνοί σκεπάζουν
αλλ' αυτό τώρα που κοννώ τ' αμέριμνο κορμάκι
αύριο θα γίνει δύναμη που ο λογισμός κινάει,
και στήθι αντρίκιο θα στηθεί στες σαϊτιές της μοίρας.
Βρέχει τα βέλη της αυτή στα ύψη των ανδρείων,
που εκεί στημένοι στερεοί λάμπουν στη μάχη θείοι.
Χαρές και πλούτη να χαθούν, και τα βασίλεια, κι όλα,
τίποτε δεν είναι, αν στητή μόν' η ψυχή κι ολόρθη.
Όλα τα ερείπια γύρω της κοιτά χαμογελώντας,
κι ανθοί σ' αυτά, παντού κι αργά, βλασταίνουν ως τον τάφο
φντρώνει και στο σκότος του του Παραδείσου τ' άνθι.
Του κόρφου συ, της αγκαλιάς αγαπημένο βάρος,
σπούδαξε, μην αργοπορείς, βάρος να γίνεις τρόμου
εκεί που οι χείμαρροι του εχθρού τρομαχτικά βρονχίζουν.

.....
Μεγάλωσε, μεγάλωσε, μη δίχως μάνα μείνεις.
Θα ζώσει εκείνη το σπαθί μες στο βυζί αποκάτου,
κι εμπρός! Σημαία και σπαθί, ψυχή, ψυχή και νίκη!
Την ψυχή μέσα μου γρικώ του ποθητού πατρός σου,
και χίλιες, χίλιες γύρω μου ξαστράφτουν Αμαζόνες.
Άπειρους λάκκους, άπειρους γεμίζουν οι νεκροί μας
πέφτουμε εμείς, το έργο μας για την πατρίδα μένει,
και σ' όλα ζει τα στήθη μας τούτ' η πνοή και μόνη,
που φλόγα γίνεται φοιχή καθολικού πολέμου,
που κάθε γη και θάλασσα παντού περιλαβαίνει,
που ζώνει εσέ και σκίσημα και της κοννιάς σου δίνει.
Σκίσημα, κοννιά, μ' ευχή χαράς για το καλό που θά 'ρθει!

.....
Έλα σ' εμέ, των σπλάχνων μου γλυκό βλαστάρι θέλω
για μια στιγμή γοργά απ' αυτό το σπίτι να μακρύνω

θέλω το μέτωπ' ο καπνός της μάχης να σου 'γγίξει,
πλατιά το στήθος σου, βαθιά, να πνέξει ολέθρου φλόγα.

(Διον. Σολωμού, *Τα Ιταλικά Ποήματα*,
Αθήνα, εκδ. Ελευθερουδάκη, 1921' μτφρ. Γ. Καλοσγούρος)

3.1.12. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (1847-)
[Οι Σφαγμένοι της Ελλάδας]

Απ' τους τρομαχτικούς γκρεμούς, από τα χαμηλά λαγκάδια κι από τα ψηλά βουνά, από τα ερημικά ποτάμια και τα πέλαγα, από τους δρόμους, από τα σπίτια, από τα πηγάδια, ως κι από τα ζεστά κρεβάτια, σηκωθείτε, οι σκοτωμένοι της Ελλάδας, και προσευχηθείτε. [. . . .]

Και τ' όνειρο δίνοντας με θαυμαστή γρηγοράδα την απόκριση ξέρασε όλες τις κραγμένες ψυχές και τις τίναξε, ατέλειωτες, αν και στριμωγμένες κοντά κοντά, σε τόπο απέραντον σαν τον ωκεανό δίχως την αλυσίδα των βουνών και των βράχων, σαν τον ουρανό δίχως τ' άστρα. Στα δακρυσμένα και σαστισμένα μάτια μου μπροστά, μουρμούριζαν όλες και τρέμανε, σαν τ' αρίφνητα φύλλα θεόρατου δέντρου που τα σαλεύει ένας και μόνο άνεμος. [. . . .] Ξαφνικά ξέσπασε απ' όλους, ξέσπασε ένας σίφουνας φωνές, αμέτρητες σαν την άμμο που τη στροβιλίζει αδιάκοπος και μανιασμένος άνεμος, μα ωστόσο χαρά γέμιζε τον απελπισμένον αυτόν αιθέρα. Μια γυναίκα μαυροφορεμένη στάθηκε από πάνω τους, και τα χέρια της που τ' άπλωσε σ' όλους, όλους κοιτάζοντάς τους, ήταν ολοφάνερα τα ίδια που σφίζανε με μητρική στοργή το Σωτήρα.

(Απ. 2, 232.1-3.6-12.18-23 = ΑΕ 510.1-4.9-18/502.5-12'
μτφρ. Α. Πολίτης: Απ. 2π, 116.1-4.7-12.17-23)

3.2. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

3.2.1. «ΔΙΑΛΟΓΟΣ» (1824)

.....
ΠΟΙΗΤΗΣ: Εκατάλαβα· θέλεις να ομιλήσουμε για τη γλώσσα· μήγαρις έχω άλλο στο νου μου πάρεξ ελευθερία και γλώσσα! Εκείνη άρχισε να πατεί τα κεφάλια τα τούρκικα, τούτη θέλει πατήσει ογλήγορα τα σοφολογιοτατίστικα, και έπειτα αγκαλιασμένες και οι δύο θέλει προχωρήσουν εις το δρόμο της δόξας, χωρίς ποτέ να γυρίσουν οπίσω, αν κανένας Σοφολογιότατος κρώζει ή κανένας Τούρκος θαβίζει· γιατί για με είναι όμοιοι και οι δύο.

ΦΙΛΟΣ: Βέβαια είναι εχθροί μας και οι δύο· με κάνεις να θυμηθώ τα λόγια του Λοκ: Η γλώσσα είναι ένα μεγάλο ποτάμι, εις το οποίον έχουν ανταπόκριση τα όσα γνωρίζει ο άνθρωπος, και όποιος δεν την μεταχειρίζεται καθώς πρέπει, κάνει ό,τι του βολέσει για να κόψει ή να εμποδίσει τους δρόμους, με το μέσον των οποίων τρέχει η πολυμάθεια. Όποιος κάνει λοιπόν αυτό με απόφαση θεληματική, πρέπει οι άλλοι να τον στοχάζονται εχθρόν της αλήθειας και της πολυμάθειας.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Τι λες; Ως πότε θα πηγαίνει εμπρός αυτή η υπόθεση; Ένας λαός από το ένα μέρος να ομιλεί σ' έναν

τρόπο, ολίγοι άνθρωποι από το άλλο να ελπίζουν να κάμουν τον λαόν να ομιλεί μίαν γλώσσαν δικήν τους!

ΦΙΛΟΣ: Για κάποιον καιρό η υπόθεση θέλει ακολουθήσει η αλήθεια είναι καλή Θεά, αλλά τα πάθη του ανθρώπου συχνότατα την νομίζουν εχθρή. Κάποιοι γνωρίζουν την αλήθεια, αλλά επειδή γράφοντας εις εκείνον τον τρόπον τον σκοτεινόν απόχτησαν κάποια φήμη σοφίας, τον ακολουθούν, και ας είναι και σφαλρός.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Λοιπόν είναι αξιοπαρόμοιαστοι με τους ανθρώπους, οι οποίοι για να ζήσουν πουλούν φαρμάκι.

ΦΙΛΟΣ: Περιγράφει το εργαστήρι ενός απ' αυτούς ο Σαίξπηρ εξαιρετα, και θέλω να σου ξαναθυμίσω τα λόγια του, γιατί, τη αληθεία, μου ξαναθυμούν τον τρόπον, εις τον οποίον είναι γραμμένα τα βιβλία των Σοφολογιότατων. — Εκρέμονταν από το πατερό του φτωχότατου εργαστηριού μία ξεροχελώνα, ένας κροκόδειλος αχρωμένος και άλλα δερμάτια άσχημων ψαριών· ήτον τριγύρου πολλά συρτάρια αδειανά με επιγραφές, αγγεία από χοντρόπηλο πράσινο, ήτον φούσκες, ήτον βρωμόχορτα παλιωμένα, κακομοιριασμένα δερμάτια βούρλα, παλιά κομμάτια από διάφορων λογίων ιατρικά, αριά σπαρμένα εδώ κι εκεί για να προσκαλέσουν τον αγοραστή.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Βλέπω από μακριά έναν Σοφολογιότατον επιθυμώ για την ησυχία μου και για τη δική σου και για τη δική του να μην έλθει κοντά μας.

ΦΙΛΟΣ: Το επιθυμώ κι εγώ· εσύ θυμώνεις πάρα πολύ.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Θυμώνω γιατί είμαι στενεμένος να ξαναπώ τα πράγματα οπού είπαν τόσες φορές τα άλλα έθνη, και δίχως ωφέλεια να τα ξαναπώ. Οι Γάλλοι έλαβαν φιλονεικία για τη γλώσσα, και ετέλειωσε εις την εποχή του Δαλαμπέρτ· την έλαβαν οι Γερμανοί, και ο Όπιτς έδωσε το παράδειγμα της αλήθειας· την έλαβαν οι Ιταλοί, και με τόσο πείσμα, οπού μήτε το παράδειγμα του Υψηλότατου Ποιητή είχε φθάσει για

τότε να τους καταπείσει. Ησύχασαν τέλος πάντων γράφοντας τη γλώσσα του λαού τους τα σοφά έθνη, και αντί εκείνες οι ελεεινές ανησυχίες να μας είναι παράδειγμα για να τις αποφύγουμε, επέσαμε εις χειρότερα σφάλματα. Τέλος πάντων οι Σοφολογιότατοι εκείνων των εθνών ήθελαν να γράφεται μία γλώσσα όπου ήταν μία φορά ζωντανή εις τα χείλη των ανθρώπων· κακό πράγμα βέβαια, και αν ήταν αληθινά δυνατόν γιατί δυσκολεύει την εξάπλωση της σοφίας· αλλ' οι δικοί μας θέλουν να γράφουμε μία γλώσσα, η οποία μήτε ομιλιέται, μήτε άλλες φορές ομιλήθηκε, μήτε θέλει ποτέ ομιληθεί.

ΦΙΛΟΣ: Ο Σοφολογιότατος έρχεται κατά μας.

.....

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Η γλώσσα σου φαίνεται λίγη ωφέλεια; Με την γλώσσα θα διδάξεις το κάθε πράγμα· λοιπόν πρέπει να διδάξεις πρώτα τις ορθές λέξεις.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Σοφολογιότατε, τις λέξεις ο συγγραφέας δεν τις διδάσκει, μάλιστα τις μαθαίνει από του λαού το στόμα· αυτό το ξέρουν και τα παιδιά.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ (Με μεγάλη φωνή): Γνωρίζεις τα Ελληνικά, Κύριε; Τα γνωρίζεις, τα εσπούδαξες από μικρός;

ΠΟΙΗΤΗΣ (Με μεγαλύτερη): Γνωρίζεις τους Έλληνες, Κύριε; Τους γνωρίζεις, τους εσπούδαξες από μικρός;

ΦΙΛΟΣ: Αδέλφια, μην αρχινάτε να φωνάζετε, γιατί βρισκόμαστε εις το δρόμο, και η αληθινή σοφία λέει το δίκαιόν της με μεγαλοπρέπεια και χωρίς θυμούς.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ (Χαμηλώνοντας τη φωνή και προσπαθώντας να φανεί μεγαλόπρεπος): Αλήθεια, φίλε· έτσι έκανε και ο Σωκράτης.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Απαράλλαχτα! Θυμήσου το όνομα, γιατί ημπορεί να χρειασθεί. Ωστόσο σου ξαναλέγω ότι ο διδάσκαλος των λέξεων είναι ο λαός.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τούτο μου φαίνεται πολύ παράξενο· ένας από τους σοφότερους του έθνους μας έγραψε ότι για να γράφουμε με τα λόγια του λαού πρέπει και με τους στοχασμούς του λαού να συλλογιζόμαστε.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αυτά είναι τέκνα στραβόκορμα ενός πατέρα ευμορφότατου. Ο Κονδύλλιακ είχε πει πως η λέξη είναι το σημείο της ιδέας· δεν εφαντάσθηκε όμως ποτέ πως όσοι έχουν τες ίδιες λέξεις έχουν τους ίδιους στοχασμούς. Τα νομίσματα εις τον τόπον εις τον οποίον ζεις έχουν την ίδια τιμή· μ' όλον τούτο εις τα χέρια μου δεν αξίζουν, γιατί δεν ηξέρω να τα ξοδιάζω, εις τα χέρια σου αξίζουν ολίγο περισσότερο, γιατί ηξέρεις και τα οικονομείς, και εις τα χέρια ενός τρίτου εις ολίγον καιρό πληθαίνουν. Αν ήτον αυτό αληθινό, όλοι οι άνθρωποι ενός τόπου έπρεπε να έχουν τους ίδιους στοχασμούς· διαφέρουν όμως εις αυτούς, όπως διαφέρουν εις τες φυσιογνωμίες· και αν κατά δυστυχίαν του γένους κανένας Σοφολογιότατος ετρελαινότου, είναι πιθανό να εξεθύμινε την τρέλα του με τα ίδια λόγια οπού ήτον συνηθισμένος να λαλεί· και για τούτο είναι σωστό πράγμα να πω ότι συλλογίζεται σαν κι εσένα;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Σ' τούτο το στερνό φρόνιμα ομίλησες· τες λέξεις όμως του λαού να μεταχειριζόμαστε είναι άγνωστο πράγμα.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Το ενάντιο είναι άγνωστο. Εις τι περιστάσες βρισκόμαστε, εις τι περιστάσες βρίσκεται η γλώσσα μας; Έβγήκε ακόμα κανένας μεγάλος συγγραφέας να μας είναι παράδειγμα, ο οποίος να ευγένισε αληθινά τα λόγια της, ζωγραφίζοντας με αυτά εικόνες και πάθη;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: ...Σαν τον Όμηρο, όχι βέβαια.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πολύ ψηλά επήδησες, φίλε. Πες μου λοιπόν πώς πρέπει να πορευθούμε;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Πρέπει να τρέξουμε εις τες μορφές

των ελληνικών λέξεων και να πάρουμε όσες μπορούμε, και κάποιες από τες δικές μας, όπου δεν είχαν οι Παλαιοί, να τες σύρουμε στην παλαιά μορφή.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Γιατί;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Γιατί αυτές οι λέξεις είναι ευγενικότερες.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πες την αλήθεια, είναι άβλαβη η συνείδησή σου ενώ μου λες τέτοια;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Άβλαβη, μά την αγάπη του Ελικώνος!

ΠΟΙΗΤΗΣ: Φριχτότατος όρκος! Και θεβαιώσου πως μου ταραάζει τα σωθικά. Εγώ σου λέγω ωστόσο, πως έχεις πλακωμένη την κρίση από τον κόπον όπου έκαμες για να τες μάθεις, και επειδή παρατηρώ πως εσείς όλοι ελπίζετε να φωτίστε το γένος με τ' αλφαβητάρι στο χέρι, σ' ερωτώ, ποίο αλφαβητάρι είναι ευγενικότερο, το δικό μας ή το ιταλικό;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Όσο μεν για τούτο... τα γράμματα κάθε αλφαβηταριού έχουν την ίδια ευγένεια.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ήγουν δεν έχουν καμίαν αφ' εαυτού τους. Όταν είναι σκόρπια και ανακατωμένα, τι δηλούν; έρχεται ο τυπογράφος, τα διαλέει, τα θάνει εις τάξη, και το μάτι διαβάζει: Ουρανός, Μάρκος Μπότσαρης, Σοφολογιότατος. Εις την πρώτη λέξη σκύφτω το κεφάλι μου, αναδακρύζω στη δεύτερη, και στην τρίτη γελώ για χρόνους. Το ίδιο πες για τες λέξεις: η ευγένειά τους κρέμεται από την τέχνη με την οποία τες μεταχειρίζεσαι.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Όποιαν τέχνη και αν μεταχειρισθείς, οι λέξεις της τωρινής Ελλάδας είναι διεφθαρμένες... Τι με κοιτάζεις χωρίς να ομιλείς;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Κοιτάζω τες άσπρες τρίχες της κεφαλής σου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Αμή τι έχουν να κάμουν με τες λέξεις;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Έχουν να κάμουν με τον καιρό. Ο καιρός, όπου

άρχισε να σου κάνει σεβάσματα τα μαλλιά, διαφθείρει όλα τα πράγματα του κόσμου, και τες γλώσσες ακόμη, και ησύχασε.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τι ευγένεια ημπορούν να έχουν οι λέξεις μας αν είναι διεφθαρμένες;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Την ευγένειαν οπού είχαν οι αγγλικές πριν γράψει ο Σαιξπηρ, οπού είχαν οι γαλλικές πριν γράψει ο Ρασίν, οπού είχαν οι ελληνικές πριν γράψει ο Όμηρος, και όλοι τους έγραψαν τες λέξεις του καιρού τους. Κάθε γλώσσα πρέπει εξ ανάγκης να έχει λέξεις από άλλες γλώσσες· και η ευγένεια των γλωσσών είναι ωσάν την ευγένεια των ανθρώπων· ευγενής εσύ, ευγενής ο πατέρας σου, ο πάππος σου ευγενής, αλλά πηγαίνοντας εμπρός βρίσκεις θέβαια τον άνθρωπον οπού έπαιζε τη φλογέρα βόσκοντας πρόβατα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Εγώ δεν λέγω να γράφουμε καθαυτό ελληνικά, αγκαλιά έπρεπε να κάνουμε χίλιες ευχές για να ξαναζήσουν εκείνα τα λόγια.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Εγώ δεν κάνω καμία, για να μην χάνω καιρό· [. . .] Οι ευχές οπού κάνω είναι για να ξαναζήσει η σοφία, και η σοφία δεν θέλει ξαναζήσει ποτέ όσο γράφετε με τον τρόπον τον ειδικόν σας. Έλαβα πάντα τη δυστυχία να στογάζομαι με τον Σωκράτη τες λέξεις ωσάν τες σφυριές· το αυτί σου πυθαγορίζει στες παλαιές, το δικό μου και του γένους στες τωρινές.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Και ποίος ημπορεί να μου εμποδίσει να διορθώσω, καθώς θέλει ο Κοραής, τες λέξεις μας με τα σχήματα της παλαιάς;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Για ποίο δίκαιο θέλεις να κάμεις τέτοια διόρθωση;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Γιατί η διόρθωση μιας γλώσσας νέας πρέπει να γίνει με την οδηγία της μητρός της· όλη η Ελλάδα λέγει μάτι, εμείς πρέπει να διορθώσουμε και να πούμε ομμάτιον· λέγει κρεβάτι, πρέπει να πούμε κραββάτιον.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Η πρόταση αυτή ομοιάζει την τρέλα κάποιων ανθρώπων οπού έχουν τα φαινόμενα της φρονημάδας.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τι εννοείς να πεις;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Εννοώ να πω ότι μ' όλον που η πρόταση φαίνεται πως περιέχει κάποιο δικαίωμα, αν την ζητάξεις καλά, δεν περιέχει κανένα, και είναι ενάντια εις τα παραδείγματα των άλλων εθνών.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τούτο επιθυμώ να μου αποδείξεις.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Μετά χαράς· και τόσο προθυμότερα σου το αποδείχνω, όσο συλλογίζομαι πως τούτο είναι το πρώτο θεμέλιο, εις το οποίο υψώνεται το μεγάλο χτίριο της γλώσσας σας, η οποία, με το θέλημά σου, είναι θαρραρότατη, όπως θέλει σού το αποδείξω εις το εξής. Η διαφθορά της μορφής των λέξεων, λέγει ο Γιβελέν, είναι τριών λογίων· ή αλλάχνουν τα φωνήεντα, ή αλλάχνουν τα σύμφωνα, ή αλλάχνουν τοποθεσία τα ψηφία οπού συνθέτουν μίαν λέξη. Τούτο γίνεται εις κάθε γλώσσα οπού γεννιέται από άλλην. Παρατήρησε τη γλώσσα των Λατίνων, τη γλώσσα των Ισπανών, τη γλώσσα των Γάλλων, τη γλώσσα των Ιταλών. Σύγκρινέ τες με τη γλώσσα που τες εγέννησε, και θέλει ιδείς φανερότατην την αλήθειαν οπού σου λέγω. Τώρα ας πάρουμε τον πρώτο στίχο του Δάντη και ας τον διορθώσουμε κατά τον τρόπο οπού εσείς αποφασίστε να μεταχειρισθείτε: [. . . .]

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τούτο είναι γελοίον.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Και τα δικά σας τάχα αλλιώτικα είναι; Είναι απaráλλαχτα τα ίδια. Και τόσον ανόητος ήταν ο Δάντης να μην ηξεύρει και αυτός κατ' αναλογία να κάμει στη γλώσσα του τέτοια διορθωση; Οι στίχοι του οι λατινικοί δεν είναι βέβαια εύμορφοι, όμως με τον Βιργίλιο, οπού όλον τον είχε στο νου του, δεν ήθελε πολύ τέτοιες διορθώσεις να τες κάμει. Γιατί δεν τες έκαμε; Γιατί δεν τες έκαμαν οι Γάλλοι; Γιατί δεν τες έκαμαν οι Λατίνοι; Και πώς ημπορούσαν να τες

κάμουν; Ας πάρουμε την ύστερη λέξη και ας ιδούμε αν μπορεί ποτέ να ξαβαρβαρωθεί. Είπαμε *vitae* αντί για *vita*· αλλά εξεβαρβαρώθηκε εις τέτοιον τρόπο; Όχι, Σοφολογιότατε· η μορφή της λέξης έπεσε από μίαν βαρβαρότητα εις άλλην· το *vitae* είναι διεφθαρμένο και αυτό από το θαυμαστό σου το βίος, το ελληνικό· το βίος λοιπόν είναι η πρωτότυπη μορφή και η αληθινά ευγενική; Ποίος το είπε; Ποίος ξεύρει να σου το πει; Το όφισ, το οποίο βέβαια το στοχάζεσαι ευγενικότερο από το φίδι, το όφισ λέγω, με τόσες άλλες λέξεις, δεν είναι μήτε ελληνικό, γιατί το *οφ* είναι ξένο, και μοναχά η κατάληξή του είναι ελληνική· και έτσι καθώς βλέπεις, Σοφολογιότατε, αγάλια αγάλια εγώ σε στενεύω να ομιλήσεις του Αδάμ τη γλώσσα, και ημπορείς να μου ψάλεις με το Δάντη: *La lingua ch'ei parlo fu tutta spenta*· γιατί εγώ σου αποκραίνομαι: Ομιλείς με τα νοήματα για να μη βαρβαρίζεις!

.....

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ευμορφότατο νόημα! Ναι, ευμορφότατο νόημα! Αμή τι ήθελες; Να γράφει τες λέξεις της κεφαλής του καθέννας; Με ποίο δικαίωμα; Με το δικαίωμα που δίνει το πνεύμα και η μάθηση; Καλό, λοιπόν· ένας οπού έχει πνεύμα και μάθηση φτιάνει μορφές λέξεων καθώς θελήσει, ένας άλλος κάνει το ίδιο, ένας τρίτος κάνει χειρότερα, και εις ολίγον καιρό δεν έχουμε παρά σκοτάδια πυκνότατα. Για τούτο η φύση των πραγμάτων ηθέλησε να γεννιούνται τα λόγια από το στόμα όχι δύο και τριών ανθρώπων, αλλά από του λαού το στόμα· και η φιλοσοφία αγρίκησε αυτήν την θέλησή της και την εκήρυξε στους ανθρώπους. Όσο μεν γι' αυτό που υποπτεύεσαι, πώς να είναι άλλο τι απ' αυτό που σημαίνουν τα λόγια, για ν' αφήσεις κάθε αμφιβολία, να σου πω πόσοι κλασικοί εξαναείπαν το ίδιο πράγμα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Όχι, όχι, μη μελετήσεις κανέναν, για-

τί ο Πλάτων αξίζει για όλους τους και για όσους θα γεννηθούν.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Δίκαια κρίση· αλλά η προφητεία την υπερβαίνει.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Εγώ πιστεύω του Πλάτωνος, περισσότερο από όσα δικαιώματα μπορεί κανείς να προβάλλει παρά να αμφιβάλλω στα λόγια του, κάλλιο να τρελαθώ, και ήθελε τρώντι τρελαθώ αν αμφίβαλλα. Αγκαλιά... τέτοιο πράγμα μου κάνει μεγάλην αγανάχτηση στην ψυχή μου... Είσαι γενναίος;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Και αν δεν είμαι, ακολουθώντας τα παραδείγματα τόσων άλλων, προσπαθώ να φαίνομαι τέτοιος.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Ω! είσαι τέτοιος βέβαια, είσαι τέτοιος!

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ευχαριστώ, και ας είναι και η πρώτη φορά που με βλέπεις.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ (Ομιλώντας αγαλινά): Πιστεύεις πως ο Πλάτων (Θεέ μου, συγχώρεσέ με!), ο Πλάτων, λέγω, ο ίδιος που το είπε, πιστεύεις πως έγραφε καθώς ομιλεί ο λαός;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Δεν το πιστεύω· και ποίος το πιστεύει;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Το πιστεύουν όσοι είναι της χυδαϊκής φατριάς.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Στρεβλό πράγμα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τι έλεγες έως τώρα εσύ ο ίδιος;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Τίποτε απ' αυτά. Εμείς δεν είπαμεν ακόμη πως πρέπει να γράφουμε τη γλώσσα· έως τώρα είπα και σου απόδειξα, πως οι μορφές των λέξεων, όταν είναι κοινές, δεν είναι υποκείμενες να αλλάζονται από κανέναν με πρόφαση διόρθωσης· και τίποτε άλλο.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Και τα λόγια του Πλάτωνος γιατί μου τα ανάφερες;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Για να καταπεισθείς πως τη σημασία των λέξεων ο λαός την διδάσκει του συγγραφέα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Το σύγγραμμα λοιπόν θα είναι κάθε άλλο πράγμα από του λαού την ομιλία.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Όχι κάθε άλλο πράγμα· εκείνο οπού λέγει ο Βάκων για τη φύση, δηλαδή πως ο φιλόσοφος για να την κυριέψει πρέπει πρώτα να της υποταχθεί, ημπορεί κανείς να το πει για τη γλώσσα· υποτάξου πρώτα στη γλώσσα του λαού, και, αν είσαι αρκετός, κυριέψέ την.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Αυτό δεν το καταλαβαίνω πώς γίνεται.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Νά πώς γίνεται. Από τα παραδείγματα που θέλει σου αναφέρω θέλει φανερωθεί πως ο συγγραφέας πότε στες φράσες του ακολουθάει τον λαό, πότε όχι· πως η μορφή των λέξεων οπού μεταχειρίζεται ο λαός δεν αλλάζεται από τον συγγραφέα· πως κάθε λέξη για να λάβει ευγένεια δεν χρειάζεται άλλο παρά η τέχνη του συγγραφέα· αν παίρνω τα παραδείγματα από τους ξένους, μη με ελέγχεις· γιατί το φταιξιμο δεν είναι δικό μου.

(Απ. 2, 12.3-20.16)

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Η βάση λοιπόν, εις την οποίαν πρέπει να καλλωπίσουμε τη γλώσσα μας, αντί να είναι η ελληνική, θέλεις να είναι η τωρινή;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Εξ αποφάσεως.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Και πώς ημπορεί να γίνει αυτό; Είναι τόσες διάλεκτοι στην Ελλάδα και δεν ακουόμασθε ανάμεσό μας.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πόσες διάλεκτοι; πόσες; Κοίτα καλά μη σε απατήσει η διαφορά της προφοράς, ενώ κρίνεις τες διαλέκτους της Ελλάδας· δέκα λόγια οπού εμείς έχουμε αλλιώςτικα από κείνα πόχουν εις το Μοριά, τι πειράζουν; Έπειτα ποιές είναι τούτες οι μεγάλες διαφορές; Εμείς λέμε πατερό, και άλλού λένε πάτερο, εμείς λέμε ματία, και άλλού λένε

ματιά, εμείς λέμε αέρας, και αλλού λένε αγέρας, εμείς ημπορούνε, και αλλού λένε ημπορούν' τι διαφορές είναι τούτες; δεν ακουόμασθε ανάμεσό μας; άφησε να το λέγουν οι Ιταλοί, οι οποίοι αληθινά δεν ακούονται. — Έλαβες ξένον δούλον ποτέ;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τους δούλους μού βγάνεις έξω;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αποκρίσου, γιατί δεν ηξέρεις πού αποβλέπει η ερώτησή μου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Έλαβα.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Όταν ομιλούσαν τους εκαταλάβαινες;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: —

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αποκρίνομαι εγώ' εγώ έλαβα δούλους ξένους, έναν από τη Μάνη, και τον εκαταλάβαινα εξαίρετα' έναν από το Γαστούνι, έναν από τον Όλυμπο, έναν από τη Χιο, έναν από τη Φιλιππούπολη, και τους εκαταλάβαινα εξαίρετα' άκουσα να ομιλούν ανθρώπους από το Μισολόγγι, από την Κωνσταντινούπολη, και τα λοιπά, και τους εκαταλάβαινα τόσο, οπού σχεδόν έλεγα πως είναι από τον τόπο μου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Αμή αυτοί ήταν αμαθέστατοι όλοι.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ήταν και ο Χριστόπουλος, οπού είναι κάθε άλλο παρά αμαθέστατος, γράφει με τες λέξεις αυτών.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Και αυτές οι λέξεις...

ΠΟΙΗΤΗΣ: Και αυτές οι λέξεις είναι οι ίδιες, με τες οποίες βρίσκω γραμμένη τη Βοσκοπούλα, ποίημα οπού δεν είναι γυναίκα να μη γνωρίζει, και έχει στη ράχη του χρόνους διακόσιους. Είδαμε τα κλέφτικα τυπωμένα και γνωρίζουμε και άλλα απ' αυτά και επαρατηρήσαμε πως δεν έχουν μία λέξη που να μη σώζεται στη Ζάκυνθο.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Και η φτώχεια της γλώσσας δεν σου φέρνει σύγχυση καμία;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πρώτον μεν, δεν άκουσα ποτέ πως η φτώχεια μιας γλώσσας είναι αρκετό δικαιολόγημα για να την αλλά-

ξουν οι σπουδαίοι· δεύτερον δε, ποίος αποφάσισε πως είναι φτωχή;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Όλοι οι σοφοί του έθνους.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Σοφοί; ας είναι· και οι σοφοί δεν σου φαίνονται πως μπορούν να πάρουν λάθος;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Είναι ευκολότερο να λανθάνεσθε εσείς.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Να ήταν τούτο ζήτημα σκοτεινό και καινούριο, ίσως· αλλά είναι καινούριο; Είς την εποχή του Δάντη δεν εκινήθηκε κάτι παρόμοιο; Όλοι οι σοφοί, καθώς τους κράζεις εσύ, εκείνου του καιρού, δεν εκατάτρεξαν τον Δάντη; Δεν του έλεγαν πως η γλώσσα είναι διεφθαρμένη, δυστυχημένη, φτωχή, και πως δεν είναι άξια να τη γράφει άνθρωπος οπού έχει σοφία; Δεν αυθαδιάσαν να τον φωνάξουν πως ήπρεπε να διπλώσουν με τα συγγράμματά του το πιπέρι; Τι λοιπόν μου φέρνεις έξω τους σοφούς για να με τρομάξεις; Δεν είχαν εις τούτο περισσότερη γνώση από τους φιλοσόφους οι χυδαίοι άνθρωποι, οι οποίοι ετραγουδούσαν στους δρόμους τους στίχους του; Είναι τώρα ένας στην Ιταλία που να μη σπουδάξει, για να μάθει τη γλώσσα, τον Δάντη;

(Απ. 2, 21.25-23.7)

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Εγώ σε βεβαιώνω ότι πολεμώ για την αλήθεια και όχι για τίποτε άλλο.

ΠΟΙΗΤΗΣ (Πιάνοντας φιλικά το χέρι του Σοφολογιότατου): Τι-
μια λόγια σου εβγήκαν από το στόμα· και εγώ και εσύ πολε-
μούμε για την αλήθεια, αλλά συλλογίσου καλά, μήπως, κυ-
νηγώντας την αλήθειαν εις εκείνον τον τρόπο, απατηθείς
σφιγγοντας εις τον κόρφο σου το φάντασμά της. Έλα στο
νου σου, στοχάσου πόσο κακό κάνει η γλώσσα που γράφετε·
ώς τότε θα ακολουθούν να μας κλαίγουν οι ξένοι και να μας
ξαναθυμούν τες δόξες των παλαιών μας για να μας αυξήσουν
την εντροπή; Η δάφνη κατεμαράνθη, εφώναξε ο γενναίος·

πικρότατα και αληθινά λόγια! Ναι! Αλίμονον! Η δάφνη κατεμαράνθη! Έρχεται ο ξένος και βρίσκει ακόμη ζωντανά πολλά συνήθια της Πριάδος· ακόμη οι γυναίκες λέγουν τα μοιρολόγια εις τα λείψανα και τα φιλούν· ακόμη ο γέρος στη δυστυχία του χτυπάει το μέτωπό του με τα δύο του χέρια και τα σηκώνει στον ουρανό σαν να ήθελε να τον ερωτήσει γιατί έπεσε τέτοια συμφορά στο κεφάλι του· ακόμη γυμνώνει το θυξί της η μάνα και ξαναθυμάει του παιδιού της το γάλα που του έδωσε· ακόμη ο δούλος κάνει όρκον εις το φωμί που τον έθρεψε. Όμως ο ξένος δεν έχει άλλα δικά μας να μουρμουρίσει στα χείλα του παρά Μήνιν άειδε Θεά, γιατί η δάφνη κατεμαράνθη. Και τώρα που ξαναγίνεται νίκη στο Μαραθώνα, δεν σώζεται φωνή ανθρώπου να ξανακάμει στη γλώσσα μας όρκον: *Μά τες ψυχές που εχάθησαν πολεμώ-ντας!* γιατί η δάφνη κατεμαράνθη. (Ο ποιητής κλαίει).

.....

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Εμείς, εμείς, θέλει σηκώσουμε τους στύλους της γλώσσας, τώρα που η ελευθερία...

ΠΟΙΗΤΗΣ: Δεν υποφέρεσαι πλέον! Εσείς, εσείς θέλει σηκώ-σετε τους ίδιους στύλους οπού έστησε περνώντας από την Παλαιστίνη ο Σέσωστρις! Δεν υποφέρεσαι πλέον! Εσύ ομι-λείς για ελευθερία; Εσύ, οπού έχεις αλυτωμένον τον νουν σου από όσες περισπωμένες εγράφησαν από την εφεύρεση της ορθογραφίας έως τώρα, εσύ ομιλείς για ελευθερία; Είδαμε το όφελος οπού εκάματε με τα φώτα σας εις την επανάσταση της Ελλάδας· ακούσαμε ποιητάδες ανόητους που ήθελαν να αθανατίσουν τους ήρωες και οι παινεμένοι ήρωες δεν εκατα-λάβαιναν λέξη· ακούσαμε πεζούς σκοτεινόμυαλους, οι οποίοι επροσπαθούσαν να ανάψουν φλόγα πολέμου εις τον λαό, και αρχινούσαν από τη λέξη Π ρ ο τ ρ ο π ή. Και πώς; Ο λαός της Ρώμης έτρεχε ν' ακούσει τον Κικέρωνα γιατί δεν εκα-ταλάβαινε τίποτε; Γιατί δεν εκαταλάβαινε τίποτε εδιόρθωσε

ο λαός τον Δημοσθένη, ο οποίος έπαιξε επιταυτού με τη λέξη σφαλμένη; Γιατί δεν εκαταλάβαινε τίποτε εθαύμασε, όταν εδιάβασε την ιστορία του ο Ηρόδοτος, κι έκλαιγε ωστόσο ακούοντάς την ο Θουκυδίδης, οπού ήταν δεκατρίων χρονών; Και γιατί δεν εκαταλάβαιναν τίποτε εκφωνούσαν οι Σπαρτιάτες τρέχοντας εις τη μάχη τα πολεμικά τραγούδια του Τυρταίου και αισθάνονταν τραγουδώντας και άλλην ψυχή μες στα στήθια τους; Ω νέοι συμμαθητάδες μου, πώς γμπορείτε να λάβετε ποτέ ελπίδα να τραγουδήσουν και τα δικά σας, εάν σας τρυπούν τ' αυτιά οι διδάσκαλοί σας με βρώματα, με θούριον και με παρόμοια; Ω Σοφολογιότατοι! Αυτά είναι τα μαθήματα που τους δίνετε και θέλετε να τους φωτίσετε; Τόσο κάνει να τους φωτίσετε και με μια φουχτιά στάχτη στα μάτια! Σας δίνω όμως την είδηση ότι ετέλειωσε το βασιλείον σας εις την Ελλάδα με των Τουρκών το βασίλειο. Ετέλειωσε, και ίσως αναθεματίστε την ώρα της Επαναστάσεως· όχι, όχι, η Ευρώπη οπού έχει προσηλωμένα εις εμάς τα μάτια της για να ιδεί τι κάνουμε τώρα οπού συντρίβουμε τες άλυτες της σκλαβιάς, δεν θέλει μάς ιδεί ποτέ να υποταχθούμε εις τριάντα τυράννους ξύλινους!

.....
ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Αλλά, Κύριε...

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αλλά, Κύριε, δεν ηξέρεις τι συλλογίζεσαι. Να αλλάξεις τη γλώσσα ενός λαού! Σύρε, λοιπόν, τριγύρισε την Ελλάδα, σύρε νά 'βρεις την κόρη και πες της με τι λόγια πρέπει να λέγει ότι η ευμορφύτερη ευμορφιά του κορμιού της είναι η τιμή· άμε νά 'βρεις τους πολεμάρχους, ψηλάφησέ τους τες λαβωματιές και πες τους ότι πρέπει να τες λεν τραύματα· άμε νά 'βρεις τον ασπρομάλλη, ο οποίος θυμάται πόσον αίμα μάς ερούφηξεν ο Αλής, και πες του με τι λόγια πρέπει να παρασταίνει βρέφη, παρθένας, γέροντες αδικοσκοτωμένους εξήντα χιλιάδες· άμε νά 'βρεις τους δυστυχέστα-

τους Χιώτες, οι οποίοι παραδέρνουν εδώ κι εκεί, και όταν κουρασθούν κάθονται, ίσως, εις κανένα έρημο ακρογιάλι και ψάλλουν με λόγια δικά τους επί τον ποταμόν Βαβυλώνος εκεί εκαθήσαμε και εκλαύσαμε.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Αλλά, Κύριε...

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αλλά, Κύριε, δεν σ' αφήνω να ομιλείς πλέον. Άλλην έγνοια δεν έχετε παρά να διακονεύετε λέξεις με τα κεφάλια σας· και τα κεφάλια σας είναι άλαλα και ξερά ωσάν τα κρανία που κοιμούνται στα χώματα. Θέλει άλλο παρά λέξεις διακονεμένες για να ωφελήσεις έναν λαό, ο οποίος πολεμάει για την ελευθερία οπού έχασε από αιώνες, και κάνει τέρατα! Είναι δύο φλόγες, διδάσκαλε, μία στο νου, άλλη στην καρδιά, αναμμένες από τη φύση εις κάποιους ανθρώπους, οι οποίοι εις διάφορες εποχές διαφορετικά μέσα μεταχειρίζονται για ν' απολαύσουν τα ίδια αποτελέσματα· και από τη γη πετιούνται στον ουρανό, και από τον ουρανό πετιούνται στον Άδη, και ζωγραφίζουν εικόνες και πάθη, παρόμοια μ' εκείνα οπού είναι σπαρμένα από τη φύση στον κόσμο· και αγαπούν και σέβονται και λατρεύουν την τέχνη τους ωσάν το πλέον ακριβό πράγμα της ζωής, και ομοιώνονται με τα συμβεβηκότα που περιγράφουν, και κάνουν τους άλλους να γελούν, και κλαίουν και ελπίζουν και φοβούνται και δειλιάζουν και ανατριχιάζουν, και δεν αφήνουν αναίσθητες παρά τες πέτρες και σε.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ (Ομιλώντας γλήγορα): Καλά, καλά, αλλά λίγοι γνωρίζουν την παλαιήν ορθογραφία.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Χαίρετε, λοιπόν, θείοι τόνοι, οξείες, βαρείες, περισπωμένες! Χαίρετε, ψιλές, δασείες, στιγμές, μεσοστιγμές, υποστιγμές, ερωτηματικές, χαίρετε! Ο κόσμος τρέμει τη δύναμή σας και ουδέ ποιητής ουδέ λογογράφος ημπορεί να γράψει λέξη χωρίς πρώτα να σας υποταχθεί. Εσείς εμπνεύσατε, πριν γεννηθείτε, τον Όμηρο όταν ετραγουδούσε την

Διάδα, την Οδύσσεια, τους Ύμνους, και ο λαός της Ελλάδας τον επερίκυκλωνε και τον εκαταλάβαινε· εσείς τον εμπνεύσατε όταν περιγράφει τον αποχαιρετισμό του Έκτορος εις την Ανδρομάχη και το τέκνο του τον φοβάται και κρύβεται· εσείς τον εμπνεύσατε όταν περιγράφει τον δυστυχημένον βασιλέα της Τρωάδας, που παγαίνει στον Αχιλλέα και πέφτει στα πόδια του και του φιλεί τα χέρια, οπού του είχαν ολίγο πρωτύτερα σκοτώσει το ακριβότερό του παιδί· εσείς εμπνεύσατε τον Δάντη όταν ετραγουδούσε τον Ουγολίνο με μίαν δύναμη που δεν βρίσκω παρόμοιαν εις όλη την ποίηση των παλαιών· εσείς τον Σαίξπηρ όταν επαράστανε τον Λέαρ, τον Άμλετ, τον Οτέλλο, τον Μάκβεθ, και ανατρίχιαζεν όλος ο κόσμος της Αγγλίας· εσείς τον Ρασίν, εσείς τον Γόεθ, εσείς τον Πίνδαρο, οπού ήταν στενοχωρημένος από τους σοφολογιότατους του καιρού του να τους κράζει κοράκους. Κοράκοι, όλοι κοράκοι αληθινοί, και χειρότεροι από τον κόρακα οπού εβγήκε από την Κιβωτό και εθρεφότουν από τα λείψανα οπού είχε αφήσει ο κατακλυσμός του Κόσμου.
ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: ... (Κοιτάζει στα μάτια τον ποιητή και φεύγει).

ΦΙΛΟΣ: Είμαι βέβαιος ότι του φαίνεται πως σ' εχαιρέτησε, τόσο είναι καταζαλισμένος! Δεν ηξέρει τι ν' αποκριθεί, όμως δεν τον εκατάπεισες. Τρέχει να ξαναπεί αλλού ότι είναι γλώσσα διεφθαρμένη.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Μου πονεί η ψυχή μου· οι δικοί μας χύνουν το αίμα τους αποκάτου από το Σταυρό για να μας κάμουν ελεύθερους, και τούτος και όσοι τού ομοιάζουν πολεμούν γι' ανταμοιβή να τους σηκώσουν τη γλώσσα.

(Απ. 2, 23.10-27.9)

3.2.2. ΕΙΣ ΜΑΡΚΟ ΜΠΟΤΣΑΡΗ (1823)

*Σοφοί λεξιθήρες, μακριά
μη λάχει σας βλάβω τ' αντία
τρεχάτε στα μνήματα μέσα
και ψάλτε με λόγια τρελά
ελάτε ν' ακούστε, παιδιά!*

(ΑΕ 73 Α16-20)

3.2.3. ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Προς Γεώργιο Τερτσέτη, Ζάκυνθος, 1 Ιουνίου 1833

[. . .] Χαίρομαι να παίρνονται για ξεκίνημα τα δημοτικά τραγούδια, θά 'θελα όμως, όποιος μεταχειρίζεται την κλέφτικη γλώσσα, να τη μεταχειρίζεται στην ουσία της και όχι στη μορφή της, με νιώθει; Κι όσο για την ποίηση, πρόσεξε καλά, Γιώργη μου, γιατί θέβαια καλό είναι να ρίχνει κανείς τις ρίζες του πάνω σ' αυτά τ' αγνάρια, δεν είναι όμως καλό να σταματά εκεί· πρέπει να υψώνεται κατακόρυφα. Δεν ξέρω αν φανέρωσα καλά τη σκέψη μου, έτσι βιαστικά που γράφω. Η κλέφτικη ποίηση είναι όμορφη και ενδιαφέρουσα καθώς μ' αυτήν παράστησαν ανεπιτήδευτα οι Κλέφτες τη ζωή τους, τις ιδέες τους και τα αισθήματά τους. Δεν έχει το ίδιο ενδιαφέρον στο δικό μας στόμα· το έθνος ζητά από μας το θησαυρό της δικής μας διάνοιας, της ατομικής, ντυμένον εθνικά [. . .].

(Απ. 3: Αλληλογραφία, επιμ.-μετρ.-σημ. Α. Πολίτης, 254:12-21)

4. ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑΣ

ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΟ ότι ο Σολωμός, στην ώριμη περίοδο της δημιουργίας του (1833 κ.ε.), βρίσκεται σε έναν συνεχή διάλογο με τα μεγάλα φιλοσοφικά και καλλιτεχνικά κινήματα της εποχής του, ιδιαίτερα με την εγελιανή ιδεαλιστική φιλοσοφία και με τον γερμανικό ρομαντισμό, όπως εκφράζεται στη σιλερική θεωρία του «Υψηλού» στην τέχνη.

Οι μεγάλες συνθέσεις αυτής της περιόδου, ο *Κρητικός*, οι *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*, ο *Πόρφυρας*, βρίσκονται μέσα σ' αυτή την προβληματική. Στο επίπεδο της πλοκής (δομής) του μύθου, η προβληματική αυτή εκφράζεται μέσα από τις δοκιμασίες του ήρωα. Η δοκιμασία είναι βέβαια ένα αρχετυπικό σχήμα με ευρύτατη εφαρμογή μέσα στην αφηγηματική παράδοση, και αναγνωρίζεται εύκολα και σε άλλα έργα του Σολωμού – για παράδειγμα στο *Λάμπρο*, όπου ο μύθος εξαντλείται στις δοκιμασίες των δύο πρωταγωνιστικών προσώπων.

Όμως, στα έργα της ωριμότητας η δοκιμασία συνδέεται –κατά τη θεωρία του Schiller– με την τραγική σύγκρουση και την πραγμάτωση του Υψηλού. Αυτό σημαίνει ότι το περιεχόμενο της δοκιμασίας είναι η σύγκρουση ανάμεσα σε δυνάμεις θετικές καθαυτές, ηθικά αποδεκτές, σεβαστές, άξιες να

τις υπερασπιστεί κανείς. Δεν πρόκειται για σύγκρουση ανάμεσα στο καλό και στο κακό. Ο ήρωας πρέπει να διαλέξει ανάμεσα σε αξίες που, κάτω από ορισμένες συνθήκες, έρχονται σε αντιπαράθεση μεταξύ τους. Αντιμετωπίζει δηλαδή ηθικά διλήμματα, που για να λυθούν με οποιονδήποτε τρόπο απαιτούν οδυνηρότατες θυσίες. Έτσι, οι δοκιμασίες αντιστοιχούν σε εσωτερικές συνειδησιακές συγκρούσεις, που όσο πιο σφοδρές και αδιέξοδες είναι τόσο περισσότερο πετυχαίνουν να πραγματώσουν το Υψηλό (τραγικό).

Οι τραγικές συγκρούσεις έχουν αυτό το χαρακτηριστικό: οδηγούν στην ολοκλήρωση και τον ηθικό θρίαμβο του ήρωα μέσα από την καταστροφή. Πραγματώνουν το σχήμα: Δοκιμασία - Τελείωση.

Στο ηθικοαισθητικό σύστημα του Schiller αυτή η τελείωση είναι ο θρίαμβος της ελευθερίας απέναντι στην ανάγκη, ή, αλλιώς, της εγγελιακής Ιδέας (Απόλυτου πνεύματος) απέναντι στην ύλη.

Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, ο Σολωμός πραγματώνει, στα έργα της ωριμότητάς του, μια ιδιότυπη εκδοχή του Υψηλού, που αποκλίνει από τη σιλερική ιεράρχηση και συνδέεται με μια ορισμένη νεοελληνική αντίληψη του τραγικού. Συνοπτικά, η αντίληψη αυτή ορίζεται από τη σύγκρουση ανάμεσα στην ηθική ελευθερία και στο αγαθό της ζωής – που, μέσα στον ποιητικό μύθο του Σολωμού, αναδείχεται, χάρη στο όραμα της ελληνικής φύσης, σε «μέγα καλό και πρώτο». Έτσι, η ζωή, ως φυσική αξία, γίνεται ο άξονας της τραγικής σύγκρουσης στους *Ελεύθερους Πολιορκημένους*, όπου η κατεξοχήν δοκιμασία είναι το δίλημμα ανάμεσα στην ηθική ελευθερία και το αγαθό της ζωής.

Υπάρχει μια φανερή αναλογία ανάμεσα στον «Πειρασμό»

4. ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑΣ

των *Ελεύθερων Πολιορκημένων* (που τροφοδοτεί την αγάπη για τη ζωή και αντιμάχεται έτσι την ηθική ελευθερία του συλλογικού ήρωα) και στο αμφίσημο πρόσωπο της φύσης, όπως εμφανίζεται στον *Κρητικό* και στον *Πόρφυρα*.

Στον *Κρητικό* η φύση μοιάζει να αντιπαρατίθεται στον αγώνα του ήρωα-ναυαγού να σώσει την αγαπημένη του, τόσο με την άγρια (τρικυμία) όσο και με την ήμερη και μαγευτική όψη της (θεία Επιφάνεια μέσα στη φύση: Φεγγαροντυμένη - γλυκύτατος ηχός).

Αντίστοιχα στον *Πόρφυρα*, η φύση αντιπαρατίθεται στον ήρωα αφενός με την αφομοιωτική της δύναμη (θετική όψη), αφετέρου με την άλογη βία που αντιπροσωπεύει το θαλασσινό τέρας (αρνητική όψη).

Ωστόσο, μέσα από την τραγική σύγκρουση που δημιουργεί αυτή η διπλή λειτουργία της φύσης, ο ήρωας τελειώνεται καταχτώντας μια ανώτερη συνείδηση των ανθρώπινων αξιών και της σχέσης του με τον Κόσμο.

Ο Σολωμός της *Δοκιμασίας* και της τραγικής σύγκρουσης, αφενός πραγματώνει το Ύψηλό του Schiller, αφετέρου διατυπώνει μια βιοκοσμοθεωρία που, αποκλίνοντας από τον εγγειανό ιδεαλισμό, συνδέεται με ουσιώδεις πλευρές της πολιτισμικής μας παράδοσης.

4.1. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΦΕΓΓΑΡΟΝΤΥΜΕΝΗΣ

Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ (1833-34)

Πεδίο δοκιμασίας είναι η ζωή

(ΑΕ 360 Β8)

Ο πόνος είναι δοκιμή

(ΑΕ 374 Α11, 378 Α31)

Η ηθική δύναμη που μπαίνει σε δοκιμασία από τη συμφορά και <από> την άλλη, ντυμένη με μια γοητεία που κάνει στο τέλος πικρότερο το χαμό.

(ΑΕ 360 Β5-7)

Μια ισορροπία δυνάμεων ανάμεσα στην ψυχή του ναυαγού, μεστή από μια Μεγάλη Στιγμή (Ροπή) της Ιδέας (που είναι να φέρει στο ακρογιάλι το σώμα της Αρραβωνιαστικιάς που τη νομίζει ζωντανή), και στα Εξωτερικά Εμπόδια της Φύσης, μεστής από μιαν άλλη Στιγμή της Ιδέας Μαγευτική. Θαρρώ πως εδώ πολύ φυσικά βαθαίνει η αυλακιά μιας Μεγάλης Ποίησης.

(ΑΕ 380 Α19-27)

.....
Εκοίταα, κι ήτανε μακριά ακόμη τ' ακρογιάλι

Αστροπελέκι μου καλό, γιά ξαναφέξε πάλι!
Τρία αστροπελέκια επέσανε, ένα ξοπίσω στ' άλλο,
πολύ κοντά στην κορασιά με βρόντημα μεγάλο
τα πέλαγα στην αστραπή κι ο ουρανός αντήχαν,
οι ακρογιαλιές και τα βουνά μ' όσες φωνές κι αν είχαν.

Πιστέψετε π' ό,τι θα πω είν' ακριβή αλήθεια,
μά τες πολλές λαβωματιές που μόφαγαν τα στήθια,
μά τους συντρόφους πόπεσαν στην Κρήτη πολεμώντας,
μά την ψυχή που μ' έκαψε τον κόσμο απαρατώντας.
.....

Ακόμη εβάστουνε η βροντή
Κι η θάλασσα, που σκίρτησε σαν το χοχλό, που βράζει,
ησύχασε και έγινε όλο ησυχία και πάστρα,
σαν περιβόλι ευώδησε κι εδέχτηκε όλα τ' άστρα
κάτι κρυφό μυστήριο εστένεψε τη φύση,
κάθε ομορφιά να στολιστεί και το θυμό ν' αφήσει.
Δεν είν' πνοή στον ουρανό, στη θάλασσα, φυσώντας
ούτε όσο κάνει στον ανθό η μέλισσα περνώντας,
όμως κοντά στην κορασιά, που μ' έσφιξε κι εχάρη,
εσειότουν τ' ολοστρόγγυλο και λαγαρό φεγγάρι
και ξετυλίξει ογλήγορα κάτι που εκείθε βγαίνει,
κι ομπρός μου ιδού που βρέθηκε μία φεγγαροντυμένη.
Έτρεμε το δροσάτο φως στη θεϊκιά θωριά της,
στα μάτια της τα ολόμαυρα και στα χρυσά μαλλιά της.

Εκοίταξε τ' αστέρια, κι εκείνα αναγαλλιάσαν,
και την αχτινοβόλησαν και δεν την εσκεπάσαν
κι από το πέλαο, που πατεί χωρίς να το σουφρώνει,
κυπαρισσένιο ανάερα τ' ανάστημα σηκώνει,
κι ανεί τς αγκάλες μ' έρωτα και με ταπεινοσύνη,
κι έδειξε πάσαν ομορφιά και πάσαν καλοσύνη.
Τότε από φως μεσημερνό η νύχτα πλημμυρίζει
κι η χτίσις έγινε ναός που ολούθε λαμπυρίζει.
Τέλος σ' εμέ που βρίσκομουν ομπρός της μες στα ρεϊθρα,
καταπώς στέκει στο Βοριά η πετροκαλαμύθρα,

όχι στην κόρη, αλλά σ' εμέ την κεφαλή της κλίνει
 την κοιτάζα ο βαριόμοιρος, μ' εκοίταζε κι εκείνη.
 Έλεγα πως την είχα ιδεί πολύν καιρόν οπίσω,
 καν σε ναό ζωγραφιστή με θαυμασμό περίσσο,
 κάνε την είχε ερωτικά ποιήσει ο λογισμός μου,
 καν τ' όνειρο, όταν μ' έθρεφε το γάλα της μητρός μου
 ήτανε μνήμη παλαιή, γλυκιά κι αστοχισμένη,
 που ομπρός μου τώρα μ' όλη της τη δύναμη προβαίνει
 σαν το νερό που το θωρεί το μάτι ν' αναβρύζει
 ξάφνου οχ τα βάθη του βουνού, κι ο ήλιος το στολίζει.
 Βρύση έγινε το μάτι μου κι ομπρός του δεν εθώρα,
 κι έχασα αυτό το θεϊκό πρόσωπο για πολλήώρα,
 γιατί άκουγα τα μάτια της μέσα στα σωθικά μου,
 που ετρέμαν και δε μ' άφηναν να βγάλω τη μιλιά μου
 όμως αυτοί είναι θεοί και κατοικούν απ' όπου
 βλέπουνε μες στην άβυσσο και στην καρδιά τ' ανθρώπου
 κι ένιωθα πως μον διάβαζε καλύτερα το νου μου
 πάρεξ αν ήθελε της πω με θλίψη του χειλιού μου·
 «Κοίτα μες στα σωθικά, που φύτρωσαν οι πόνοι

 όμως εξεχειλίσανε τα βάθη της καρδιάς μου·
 τ' αδέρφια μου τα δυνατά οι Τούρκοι μού τ' αδράξαν,
 την αδελφή μού ατίμησαν κι αμέσως την εσφάξαν,
 τον γέροντα τον κύρη μου εκάψανε το βράδυ
 και την ανγή μού ρίζανε τη μάνα στο πηγάδι.
 Στην Κρήτη
 μακριά 'πό κείθ' εγιόμισα τες φούχτες μου κι εβγήκα.
 Βοήθα, θεά, το τρυφερό κλωνάρι μόνο να 'χω
 σε γκρεμό κρέμονμαι βαθύ κι αυτό βαστώ μονάχο.»
 Εχαμογέλασε γλυκά στον πόνο της ψυχής μου
 κι εδάκρυσαν τα μάτια της κι εμοιάζαν της καλής μου.
 Εχάθη, αλιά μου! Αλλ' άκουσα του δάκρυνου της ραντίδα
 στο χέρι, που 'χα σηκωτό μόλις εγώ την είδα. –
 Εγώ από κείνη τη στιγμή δεν έχω πλια το χέρι,
 π' αγνάντευεν Αγαρηνό κι εγύρευε μαχαιρί·

χαρά δεν τού 'ναι ο πόλεμος· τ' απλώνω του διαβάτη
ψωμοζητώντας, κι έρχεται με δακρυσμένο μάτι
κι όταν χορτάτα δυστυχιά τα μάτια μου ζαλεύουν,
αργά, κι ονειράτα σκληρά την ξαναζωντανεύουν,
και μέσα στ' άγριο πέλαγο τ' αστροπελέκι σκάει,
κι η θάλασσα να καταπιεί την κόρη αναζητάει,
ξυπνώ φρενίτης, κάθομαι, κι ο νους μου κινδυνεύει,
και βάνω την παλάμη μου, κι αμέσως γαληνεύει.
Τα κύματα έσχιζα μ' αυτό, τ' άγρια και μυρωδάτα,
με δύναμη που δέν ειχα μήτε στα πρώτα νιάτα,
μήτε όταν εκροτούσαμε, πετώντας τα θηκάρια,
μάχη στενή με τους πολλούς ολίγα παλικάρια,
μήτε όταν τον Μπομπο-Ισούφ και τς άλλους δύο βαρούσα
σύρριζα στη Λαβύρινθο π' αλαίμαργα πατούσα.
Στο πλέξιμο το δυνατό ο χτύπος της καρδιάς μου –
Κι αυτό μου τ' αύξαιν' – έκρουζε στην πλευρά της κυράς μου.

.....
.....
Λαλούμενο, πουλί, φωνή, δεν είναι να ταιριάζει,
ίσως δε σώζεται στη γη ήχος που να του μοιάζει·
Δεν είναι λόγια· ήχος λεπτός.....
δεν ήθελε τον ξαναπεί ο αντίλαλος κοντά του.
Αν είν' δεν ήξερα κοντά, αν έρχονται από πέρα·
σαν του Μαγιού τες ευωδιές γιομίζαν τον αέρα,
γλυκύτατοι, ανεκδιήγητοι.....
μόλις είν' έτσι δυνατός ο Έρωτας και ο Χάρος.
Μ' άδραχεν όλη την ψυχή, και νά 'μπει δεν ημπορεί
ο ουρανός, κι η θάλασσα, κι η ακρογιαλιά, κι η κόρη·
με άδραχνε, και μ' έκανε συχνά ν' αναζητήσω
τη σάρκα μου να χωρισθώ για να τον ακλουθήσω.
Έπαψε τέλος κι άδειασεν η φύσις κι η ψυχή μου,
που εστέναξε κι εγιόμισεν ευθύς οχ την καλή μου·
και τέλος φθάνω στο γιαλό την αρραβωνιασμένη,
την απιθώνω με χαρά, κι ήτανε πεθαμένη.

(Απ.1, 197.18.19.1-6, 198-206.20.21.22)

4.2. ΟΙ ΤΡΑΓΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ
(ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ - ΤΕΛΕΙΩΣΗ)

ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

4.2.1. Η ΠΕΙΝΑ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Α' (1827-29)

*Της μάνας ω λαύρα!
Τα τέκνα τριγύρον
φθαρμένα και μαύρα
σαν ίσκιους ονείρον
λαλεί το πουλάκι
στον πόνου τη γη
και βρίσκει σπυράκι
και μάνα φθονεί.*

(Απ. 1, 212.2.9-18)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β' (1834-1844)

*Άκρα τον τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει
λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι η μάνα το ζηλεύει.*

(Απ. 1, 215.1.1-3)

4.2. Η ΑΔΥΝΑΜΙΑ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Α' (1827-29)

*Παράμερα στέκει
ο άντρας και κλαίει
αργά το τουφέκι
σηκώνει και λέει:
«Σε τούτο το χέρι
τι κάνεις εσύ;
Ο εχθρός μου το ξέρει
πως μου είσαι βαρύ.»*

(Απ. 1, 212.2.1-8)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β' (1834-1844)

*Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:
«Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω γω στο χέρι;
Οπού συ μου 'γινες βαρύ κι ο Αγαρηνός το ξέρει.»*

(Απ. 1, 215.1.4-6)

4.2.3. Η ΠΕΡΙΠΑΙΧΤΡΑ ΣΑΛΠΙΓΓΑ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Α' (1827-29)

*Γρικούν να ταράζει
του εχθρού τον αέρα
μιαν άλλη, που μοιάζει
τ' αντίπαλον πέρα
και ξάφνον πετιέται
με τρόμον λαλιά
πολληώρα γρικιέται,
κι ο κόσμος βροντά.*

(Απ. 1, 212-213.3)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β' (1834-1844)

*«Σάλπιγγα, κόψ' του τραγονδιού τα μάγια με βία,
γυναικός, γέροντος, παιδιού, μη κόψουν την αντρεία.»*

*Χαμένη, αλίμονον! Κι οκνή τη σάλπιγγα γρικάει
αλλά πώς φθάνει στον εχθρό και κάθ' ηχώ ξυπνάει;
Γέλιο στο σκόρπιο στρατεύμα σφοδρό γεννοβολιέται,
κι η περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανίς πετιέται
και με χαρούμενη πνοή το στήθος το χορτάτο,
τ' αράθυμο, το δυνατό, κι όλο ψυχές γιομάτο,
βαρώντας γύρου ολόγυρα, ολόγυρα και πέρα,
τον όμορφο τρικύμισε και ξάστερον αέρα·
τέλος μακριά σέρνει λυλιά, σαν το πεσούμεν' άστρο,
τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητή κατά το κάστρο.*

(Απ. 1, 218-219.3)

4.24. ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ (ΑΠΟ ΣΤΕΡΙΑ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑ)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β' (1834-1844)

Μόλις έπαυσε το σάλπισμα ο Αράπης, μια μυριόφωνη βοή ακούεται εις το εχθρικό στρατόπεδο, και η δίγλα του κάστρου, αγνή σαν το χάρο, λέει των Ελλήνων: «Μπαίνει ο εχθρικός στόλος.» Το πυκνό δάσος έμεινε ακίνητο εις τα νερά, όπου η ελπίδα απάντεχε να ιδεί τα φιλικά καράβια. Τότε ο εχθρός εξανανέωσε την κραυγή, και εις αυτήν αντιβόησαν οι νεόφθαστοι μέσ' από τα καράβια. Μετά ταύτα μία ακατάπαυτη βροντή έκανε τον αέρα να τρέμει πολλή ώρα, και εις αυτή την τρικυμία

Η μαύρη γη σκιωτά ως χοχλό μες στο νερό που βράζει.

– Έως εκείνη τη στιγμή οι πολιορκημένοι είχαν υπομείνει πολλούς αγώνες με κάποιαν ελπίδα να φθάσει ο φιλικός στόλος και να συντρίψει ίσως τον σιδερένιο κύκλο οπού τους περιζώνει· τώρα οπού έχασαν κάθε ελπίδα, και ο εχθρός τούς τάξει να τους χαρίσει τη ζωή αν αλλαξοπιστήσουν, η υστερινή τους αντίσταση τους αποδείχνει Μάρτυρες.

(Μτφρ. Ιάκ. Πολυλάς, Απ. 1, 220.4)

4.2.5. Η ΑΝΙΣΗ ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΗ (ΠΕΛΑΓΟΣ - ΚΑΛΥΒΙ)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β' (1834-1844)

*Στην πεισσωμένη μάχη
σφόδρα σκιρτούν μακριά πολύ τα πέλαγα κι οι βράχοι,
και τα γλυκοχαράματα, και μες στα μεσημέρια,
κι όταν θολώσουν τα νερά, κι όταν εβγούν τ' αστέρια.
Φοβούνται γύρου τα νησιά, παρακαλούν και κλαίνε,
κι οι ξένοι ναύκληροι μακριά πικραίνονται και λένε:
«Αραπιάς άτι, Γάλλου νους, σπαθί Τουρκιάς μολύβι,
πέλαγο μέγα βράζ' ο εχθρός προς το φτωχό καλύβι.»*

(Απ. 1, 220-221.5)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ' (1844-)

*Μες στα χαράματα συχνά, και μες στα μεσημέρια,
κι όταν θολώσουν τα νερά, κι όταν πληθύνουν τ' άστρα,
ξάφνου σκιρτούν οι ακρογιαλιές, τα πέλαγα κι οι βράχοι.
Γέρος μακριά, π' απίθωσε στ' αγκίστρι τη ζωή του,
το πέταξε, τ' αστόχησε, και περιτριγυρνώντας:
«Αραπιάς άτι, Γάλλου νους, βόλι Τουρκιάς, τόπ' Άγγλου!
Πέλαγο μέγ', αλίμονον! βαρεί το καλυβάκι»*

σε λίγην ώρα ξέσκεπα τα λίγα στήθη μένουν.
Αθάνατή 'σαι, που, βροντή, ποτέ δεν ησυχάζεις;
Πανερημιά της γνώρας μου, θέλω μ' εμέ να κλάψεις.»

(Απ. 1, 239-240.2)

Δεν τους βαραίνει ο πόλεμος, αλλ' έγινε πνοή τους
κι εμπόδισμα δεν είναι
στες κορασιές να τραγουδούν και στα παιδιά να παίζουν.

(Απ. 1, 240.3.1-3)

4.2.6. Ο ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β' (1834-44)

Η ζωή που ανασταίνεται με όλες της τες χαρές, αναβρύζοντας ολούθε, νέα, λαχταριστή, περιχυνόμενη εις όλα τα όντα· η ζωή ακέραιη, απ' όλα της φύσης τα μέρη, θέλει να καταβάλλει την ανθρώπινη ψυχή· θάλασσα, γη, ουρανός, συγχωνευμένα, επιφάνεια και βάθος συγχωνευμένα, τα οποία πάλι πολιορκούν την ανθρώπινη φύση στην επιφάνεια και εις το βάθος της.

Η ωραιότης της φύσης, που τους περιτριγυρίζει, αυξάνει εις τους εχθρούς την ανυπομονησία να πάρουν τη χαριτωμένη γη, και εις τους πολιορκημένους τον πόνο ότι θα τη χάσουν.

Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε,
κι όσ' άνθια βγαίνουν και καρποί τόσ' άρματα σε κλειούνε.

Λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
και μες στη θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι,
κι ολόλευκο εσύμιξε με τ' ουρανού τα κάλλη.

*Και μες στην λίμνη τα νερά, όπ' έφθασε μ' ασπούδα,
έπαιξε με τον ίσκιό της γαλάζια πεταλούδα,
που ευώδιασε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο·
Το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο.
Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη,
η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι·
με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κραίνει·
όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.*

Τρέμ' η ψυχή και ξαστοχά γλυκά τον εαυτό της.

(Άπ. 1, 216-217.2' μτφρ. πεζού Ιάκ. Πολυλάς)

Και η φύση (αυτή η δύναμη χτυπάει στις ψυχές τις τελευταίες στιγμές) πηγάζει από πολλές πηγές με όλα της τα μάγια. Ο ουρανός και η γη (με πάρα πολλά δεσμά) και η θάλασσα· εδώ η πεταλούδίτσα έπαιξε με τη σκιά της πετώντας για πολλή ώρα με τα φτερά της φορτωμένα με τα αρώματα του κρίνου, μέσα στον οποίο είχε ξενυχτήσει. Όλη η πληρότητα και η βαθύτητα της υλικής ζωής (στην ουσία).

Την τελευταία στιγμή, όταν η ζωή προσκαλείται από τη φύση, — που υποκαθιστά τη θρησκεία κοίτα να βάλεις τη γιγάντια δύναμη της ψυχής μαζί με το πέλαγο.

Και η πεταλούδα έπαιξε πάνω στο νερό με τη σκιά της, με τα φτερά φορτωμένα από τα αρώματα του κρίνου μέσα στον οποίο ξενύχτησε.

Τρέμ' η ψυχή και ξαστοχά γλυκά τον εαυτό της

(ΑΕ 419 Β8-19)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ (1844-)

Ο ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ

*Ο Έρωτας εχόρευε με τον ξανθόν Απρίλη,
κι η φύσις όλη βρίσκεται μες στη γλυκιά της ώρα.
Εις τ' ουρανού την πλατωσιά, και στο κρυφό του βάτου*

και φέρουν οι αέρηδες χορτάτοι νεραντζάνθη
ανάκουστους κλαιΐδισμούς και λιποθυμισμένους.
Νερά καθάρια και γλυκά νερά χαριτωμένα
Χύνονται
μ' όλα τα πλουσιοπάροχα καλά της νερομάνας,
τρέχουν εδώ, τρέχουν εκεί και κάνουν σαν αηδόνια.
Αλλά στης λίμνης το νερό π' ακίνητό 'ναι κι άσπρο
ακίνητ' όπου κι αν ιδείς και κάτωστρ' ως τον πάτο
με μικρόν ίσκιον έπαιξε μικρή πεταλουδούλα
που 'χ' ευωδίσει τς ύπνους της μέσα στον άγριο κρίνο.
Αλαφροΐσκωτε καλέ, γιά πες απόψε τι 'δες;
Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια!
Χωρίς η γης κι ο ουρανός κι η θάλασσα να πνένε
ούδ' όσο κán' η μέλισσα κοντά στο λουλουδάκι
ατάραχη φουσκώνει
εκεί που η λίμνη φούσκωσε στο στρογγυλό φεγγάρι
συχνά το φως του Φεγγαριού κάτι λευκό τυλίζει
και βγήκε κόρη θεϊκιά και φεγγαροντυμένη.

Μη με χαιδεύεις, δροσερέ της ομορφιάς αέρα.
Έρμα 'ν' τα μάτια που καλείς, χρυσέ ζωής αέρα.

(ΑΕ 463.1-21, 462.6^α-15/16-24,
464.10-11 - πρβλ. 467 Β7-22)

42.7. Η ΑΝΑΜΝΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΑΣΜΕΝΗΣ ΔΟΞΑΣ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β' (1834-44)

Μακριά απ' όπ' ήτα' αντίστροφος κι ακίνητος εστήθη
μόνε σφοδρά βροντοκοπούν τ' αρματωμένα στήθη
« Εκεί 'ρθε το χρυσότερο από τα ονειράτά μου
με τ' άρματ' όλα βρόντησα τυφλός του κόπου χάμου.
Φωνή 'πε: -Ο δρόμος σου γλυκός και μοσχοβολισμένος
στην κεφαλή σου κρέμεται ο ήλιος μαγεμένος»

Παλικαρά και μορφονιέ, γεια σου, Καλέ, χαρά σου! –
Άκου! νησιά, στεριές της γης, εμάθαν τ' όνομά σου.
Τούτος, αχ! πού 'ν' ο δοξαστός κι η θείκιά θωριά του;
Η αγκάλη μ' έτρεμ' ανοιχτή κατά τα γόνατά του.
Έριξε χάμον τα χαρτιά με τς είδησες του κόσμου
Η κορασιά τρεμάμενη
Χαρά της έσβηε τη φωνή που 'ν' τώρα αποσβημένη
άμε, χρυσ' όνειρο, και συ με τη σαβανωμένη.
Εδώ 'ναι χρεία να κατεβώ, να σφίξω το σπαθί μου,
πριν όλοι χάσουν τη ζωή, κι εγ' όλη την πνοή μου
τα λίγα απομεινάρια της πείνας και τς αντρειάς,
.....
Γκόλφι να τα 'χω στο πλευρό και να τα βγάλω πέρα,
που μ' έκραξαν μ' απαντοχή, φίλο, αδελφό, πατέρα
δρόμ' αστραφτά να σχίσω τους σ' εχθρούς καλά θρεμμένους,
σ' εχθρούς πολλούς, πολλ' άξιους, πολλά φαρμακωμένους
να μείνεις, χώμα πατρικό, για μισητό ποδάρι
η μαύρη πέτρα σου χρυσή και το ξερό χορτάρι.»

(Απ. 1, 221-224.6.1-23)

42.8. ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΤΗΣ ΚΟΡΗΣ (Ο ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ)

Άγγελε, μόνον στ' όνειρο μου δίνεις τα φτερά σου;
Στ' όνομ' Αυτού που σ' τά 'πλασε, τ' αγγειό τς ερμιάς τα θέλει
Ιδού, που τα σφυροκοπώ στον ανοιχτόν αέρα,
χωρίς φιλί, χαιρετισμό, ματιά, βασιλισσές μου!
Τα θέλω γω, να τα 'χω γω, να τα κρατώ κλεισμένα,
εδώ π' αγάπης τρέχουνε βρύσες χαριτωμένες.
Κι άκουα που 'λέγετε: «Πουλί, γλυκιά που 'ν' η φωνή σου!»
Αηδονολάλειε στήθος μου, πριν το σπαθί σε σχίσει
καλές πνοές παρηγοριά στη βαριά νύχτα κι έρμη
με σας να πέσω στο σπαθί, κι άμποτε να 'μαι πρώτη!

(Απ. 1, 246-248.8)

4.2.9. ΟΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ ΔΕΣΜΟΙ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β' (1834-1844)

Αφού έκαψαν τα κρεβάτια, οι γυναίκες παρακαλούν τους άντρες να τες αφήσουν να κάμουνε αντάμα, εις το σπήλαιον, την υστερινή δέηση. Μι' απ' αυτές, η γεροντότερη, μιλεί για τες άλλες: «Άκουσε, παιδί μου, και τούτο από το στόμα μου,

*που 'μ' όλη κάτου από τη γη κι ένα μπουτσούνι απ' έξω.
Ορκίζον σε στη σιάχτ' αυτή
και στα κρεβάτια τ' άτυχα με το σεμνό στεφάνι
ν' αφήστε σας παρακαλούν να τρέξουμε σ' εκείνο,
να κάμουμ' άμα το στερνό χαιρετισμό και θρήνο.»*

Κι επειδή εκείνος αργούσε ολίγο να δώσει την απόκριση,

*Όλες στη γη τα γόνατα εχτύπησαν ομπρός του,
κι εβάστααν όλες κατ' αυτόν τη χούφτα σηκωμένη,
και με πικρό χαμόγελο την όψη τη φθαρμένη,
σα νά 'θελ' έσπλαχνα ο Θεός βρέξει ψωμί σ' εκείνες.*

(Απ. 1, 228-229.10' μτφρ. πεζού Ιάκ. Πολυλάς)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ' (1844)

*Και βλέπω πέρα τα παιδιά και τες αντρογυναίκες
γύρου στη φλόγα π' άναψαν, και θλιβερά τη θρέψαν
μ' αγαπημένα πράματα και με σεμνά κρεβάτια,
ακίνητες, αστέναχτες, δίχως να ρίξουν δάκρυ
και 'γγίζ' η σπίθα τα μαλλιά και τα λιωμένα ρούχα
γλήγορα, σιάχτη, να φανείς, οι φούχτες να γιομίσουν.*

(Απ. 1, 249.12)

4.2.10. Η ΕΞΟΔΟΣ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β' (1834-44)

Μένουν οι Μάρτυρες με τα μάτια προσηλωμένα εις την ανατολή, να φέξει για νά 'βγουνε στο γιουρούσι, και η φοβερή αυγή,

Μνήσθητι, Κύριε – είναι κοντά· Μνήσθητι, Κύριε – εφάνη!

*Επάψαν τα φιλιά στη γη
στα στήθια και στο πρόσωπο, στα χέρια και στα πόδια.*

Μία φούχτα χώμα να κρατώ και να σωθώ μ' εκείνο.

*Ιδού, σεισμός και βροντισμός, κι εβάστουναν ακόμα,
που ο κύκλος φθάνει ο φοβερός με τον αφρό στο στόμα,
κι εσχίσθη αμέσως, κι έβαλε στις Μάνας τα ποδάρια
της πείνας και τον τα λίγα απομεινάρια·
τ' απομεινάρια ανέγγιαγα και κατατρομασμένα,
τα γόνατα και τα σπαθιά τα ματοκυλισμένα.*

(Απ. 1. 230-231.13)

Φως που πατεί χαρούμενο τον Άδη και το Χάρο.

(Απ.1, 235.44)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ' (1844-)

*Είν' έτοιμα στην άσπονδη πλημμύρα των αρμάτων
δρόμο να σχίσουν τα σπαθιά κι ελεύθεροι να μείνουν,
εκείθε με τους αδελφούς, εδώθε με το Χάρο.*

*Τουφέκια τούρκικα σπαθιά!
Το ξεροκάλαμο περνά.*

(Απ. 1. 249.13-14)

4.3. ΤΟ ΔΙΣΗΜΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

4.3.1. Ο ΠΟΡΦΥΡΑΣ (1847-49)

Φύση, χαμόγελ' άστραψες κι εγίνηκες δική του·
ελπίδα, τόδεσες το νου μ' όλα τα μάγια πόχεις·
νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης.
Γύρου κοιτά να τον ιδεί
Κοντά 'ναι κει στον νιον ομπρός ο τίγρης του πελάγου.
Κι αλιά! μακριά 'ναι το σπαθί, μακριά 'ναι το τουφέκι!

Αλλ' όπως έσχισ' εύκολα βάθος τρανό κι εβγήκε,
κι όρμησε
Κατά τον κάτασπρο λαϊμό που λάμπει ωσάν τον κύκνο,
κατά το στήθος το πλατύ και το ξανθό κεφάλι,
κατά τη μεγαλόψυχη γλυκιά πνοή της νιότης,
έτσι κι ο νιος

της φύσης από τς όμορφες και δυνατές αγκάλες,
οπού τον εγλυκόσφιγγε και του γλυκομιλούσε, -
κι ευθύς ξυπνά στ' ελεύθερο γυμνό κορμί π' αστράφτει,
την τέχνη του κολυμπιστή μ' αυτήν του πολεμάρχου.
Πριν πάψ' η μεγαλόψυχη πνοή χαρά γεμίζει
άστραψε φως κι εγνώρισεν ο νιος τον εαυτό του·
οι κόσμοι γύρου ν' άνοιγαν κορόνες να του ρίξουν,
.....

*Απομεινάρι θαυμαστό ερμιάς και μεγαλείου,
όμορφε ξένη και καλέ, και στον ανθό της νιότης,
άμε και δέξου στο γιालό του δυνατού την κλάψα.*

(Απ. 1, 254-255.7.8)

**4.3.2. Ο ΠΟΡΦΥΡΑΣ (1847-49)
(ΠΕΖΟ ΙΤΑΛΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ)**

Το πάλεμα ήταν σύντομο, μα αλύγιστο και τεράστιο το θάρρος. Μόνο μαζί με τη ζωή έσβησε κι εκείνο, κι η αλόγιστη ανήμερη δύναμη δεν ξέρει τι κόσμος μεγαλείου αφάνισε. Ν' άνοιγαν γύρου οι κρυφοί κόσμοι να του ρίξουν κορόνες, θα τον έβρισκαν αδιάφορον, όπως και η ιδέα πως την πράξη του κανείς ποτέ δε θα τη μάθει. Άμωμη και άγια είναι συχνά η έμπνευση του ανθρώπου. Παράδεισο χαράς, θα γέμιζε τη μεγαλόψυχη πνοή πριν πάψει. Την ώρα όπου ένιωσε σαν αστραπή να του κόβεται το μπράτσο, άστραψε φως και γνώρισε τον εαυτό του.

(Απ. 2π, 178.3.3-10' μτφρ. Α. Πολίτης)

5. ΘΑΝΑΤΟΣ – ΑΝΑΣΤΑΣΗ

() ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ μέσα στη σολωμική ποίηση δεν εμφανίζονται τόσο ως συνάρτηση κοσμοθεωρητικής τάξης, δηλαδή ως συστατικά ενός συγκροτημένου μεταφυσικού μύθου, όσο και ως λογοτεχνικά θέματα και ως ποιητικοί μάλλον (παρά ως θρησκευτικοί) κώδικες. Έτσι μπορούν να ενσωματώνονται στη σολωμική κοσμολογία, η οποία εγκοσμιώνει τις μεταφυσικές αξίες, χωρίς να διασπούν τη συνοχή της.

Ο θάνατος, θέμα συχνό στην ποίηση του Σολωμού, εκπροσωπείται κυρίως από τις νεκρικές ωδές, που καλύπτουν όλες τις περιόδους της σολωμικής δημιουργίας, από την πρώτη ζακυνθινή περίοδο (1818-22: *Ψυχούλα, Δυο Αδέλφια* κ.ά.) ως την ύστερη περίοδο των ιταλικών σχεδιασμάτων (1847-54: *Donna Velata, Αμιλία Ροδόσταμο* κλπ.).

Ως προς την επεξεργασία του θέματος, έχουμε νεκρικές ωδές που εντάσσονται στην κλασικιστική βουκολική παράδοση (Θάνατος της Ορφανής, Θάνατος του Βοσκού, Ευρυκόμη), καθώς και άλλες που ανήκουν στη ρομαντική παράδοση (*Τρελή Μάνα, Δυο Αδέλφια, Σχεδιάσμα: Βράδυ*). Κατά ένα σημαντικό μέρος έχουν πραγματική αφορμή και αποτελούν

«μνημόσυνα» σε νεκρούς συγγενών ή φίλων (Στο Θάνατο της Μικρής Ανεψιάς, Στον κ. Γ. Δε Ρώσση, Εισ τον Θάνατο Αμιλίας Ροδόσταμο κλπ.). Η κατηγορία αυτή μαρτυρεί την κοινωνική λειτουργία της ποίησης, που έρχεται να παρηγορήσει, να υμνήσει ή και να υπερασπιστεί τη μνήμη ενός νεκρού (Φαρμακομένη). Τα ποιήματα αυτά περισσότερο τεκμηριώνουν την παρουσία του Σολωμού ως κοινωνικού παράγοντα, παρά που εκφράζουν μια κοσμοθεωρητική αντίληψη.

Μολοντούτο, είναι αξιοσημείωτος ο τρόπος που εντάσσονται, τα ωριμότερα απ' αυτά, στην ποιητική μυθολογία του Σολωμού. Οι νεκρές κόρες, καθώς προσφέρονται για εξιδανικευση, γίνονται σταδιακά (κυρίως από το 1829 κ.ε.), οι πρότυπες μορφές της σολωμικής ανθρωπολογίας, που συνδυάζουν το ιδεώδες της ομορφιάς και της καλοσύνης (Νεκρική Ωδή II, Ωδή εις Μοναχόν, Αμιλία Ροδόσταμο κλπ.). Και είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι οι νεκρικές ωδές συχνά δεν αποπνέουν πένθος θανάτου, αλλ' αντίθετα μεταβάλλονται σε ύμνο της ζωής και των αξιών της, φαινόμενο που παρουσιάζει αναλογίες με τα νεοελληνικά μοιρολόγια.

Το θέμα της Ανάστασης έχει δύο εκδοχές. Η μία εμπνεύεται από την ελληνική παράδοση, όπου η γιορτή της Λαμπρής συνδέεται με τη γιορτή της άνοιξης και τη χαρά της ζωής. Η εκδοχή αυτή, όπως χαρακτηριστικά δείχνει η Ενότητα 21 του Λάμπρου, «Η Ημέρα της Λαμπρής», εντάσσεται οργανικά στη σολωμική ποιητική μυθολογία, καθώς δοξάζει αξεχώριστα τις ζωικές και τις πνευματικές αξίες.

Η άλλη εκδοχή είναι η εικόνα της ανάστασης των νεκρών στη μέλλουσα κρίση, που είναι επίσης πολύ συχνή. Η εικόνα αυτή φαίνεται να αποτελεί κληρονομιά της ιταλικής ποίησης στον νεαρό Σολωμό (πιθανότατα την οικειοποιήθηκε

ως τυπικό θέμα αυτοσχεδιασμού). Το θέμα αυτό εξελίχθηκε (από το 1829) σε κώδικα του σολωμικού ιδανισμού, μέσω του οποίου προβάλλεται η ηθική δικαίωση των αγαπημένων γυναικείων μορφών (Νεκροή Ωδή II, Κρητικός κλπ.). Έτσι ενσωματώνεται και αυτό το θέμα μέσα στο ποιητικό Σύμπαν του Σολωμού, χωρίς να δημιουργεί αντιφάσεις.

5.1. ΝΕΚΡΙΚΕΣ ΩΔΕΣ

5.1.1. ΤΑ ΔΥΟ ΑΔΕΛΦΙΑ (1821)

*Ομοίως τ' αγγελούδια,
ανέσπερα αστέρια,
του Πλάστη απ' τα χέρια,
εβγαίνουν λαμπρά·*

*Κι εφώναξαν: χαίρε,
νεοφώτιστο θάμα!
Κι εδέοντο αντάμα
με την αγκαλιά.*

*Και τ' άνθη απ' τα δέντρα
ξεπέφτουν, ιδές τα,
παράπολυ η ζέστα
του ηλιού τα βαρεί·*

*Ξεπέφτουν ανάμεσα
στα χόρτα του τόπου,
ως πέφτει του ανθρώπου
του μαύρου η ζωή.*

*Η Αυγούλα πού να 'ναι;
Κοντεύει το βράδυ,
που μαύρο σκοτάδι
ξαπλώνει στη γη.*

*Πηγαίνει εκεί που 'ναι
ψηλό κυπαρίσσι,
πηγαίνει στη βρύση
δεν είναι ούδ' εκεί.*

*Στ' αλώνι, στ' αμπέλι,
στο δρόμο κοιτάζει,
και τέλος φωνάζει:
«Αυγούλα μου, Αυγή!»*

*Την είδε προβαίνοντας
στη μέση, κι εφώναξε:
«Αυγούλα μου, ετρόμαξε
ο Ανθός σου πολύ.»*

Προσκέφαλο κόκκινο
της κείται αποκάτου,
κρεβάτι θανάτου
στενό και πικρό·

Θανάτου στεφάνι
τριγύρου στην κόμη·
είν' όμορφη ακόμη
στην όψη πολύ.

Ο Άγγελος ίσως,
που παίρνει το μίλημα,
της πήρε με φίλημα
γλυκό την ψυχή·

Γιατί έχει χαμόγελο
ακόμη στο στόμα,
που λες και στο χόμα
δεν πρέπει να μπει.

«Ψυχή μου» την κράζει
το ανήλικο στόμα·
δεν ξέρει το σώμα
πως είναι νεκρό·

Πως είναι στον τόπο,
που δρόμο δεν έχει
λαμπρά να μην τρέχει
λευκότατο φως.

Γλυκόφωνο σήμαντρο
που κράζει απ' το σπίτι
τον γέρον ερμίτη
να πει το σπερνό.

Ω σήμαντρο, όποτε
καλείς εις το μυρι-
στικό πανηγύρι,
η ηχώ σου τερπνή·

Αλλ' όποτε, ω σήμαντρο,
πεθαίνουν αθώοι,
κι αργό μοιρολόι
αρχίζεις – πικρή·

Τον ήχο, που τώρα
συ κάνεις, μην πάψεις·
αλλ' άργειε να κλάψεις
ανθρώπου θανή·

Κι εγώ θέλει παρα-
καλέσω την φύση
να μη σε γκρεμίσει
σεισμού ταραχή.

Τον Εσπέρου τη λάμψη
θωρώ να προβάλλει
στην έρμην αγκάλη
ψηλά τ' ουρανού.

Κι εκεί στον θανάτου
τς Αυγούλας κρεβάτι
συρίζει δροσάτη
πνοή του βραδιού,

Και τ' άνθη απ' το σώμα
τς Αυγής εσκορπούσε,
την κόμη κινούσε
τς Αυγής και τ' Ανθού.

(Άπ. 1, 166-173.1-43)

5.1.2. Η ΤΡΕΛΗ ΜΑΝΑ (1821)
(Η ΤΟ ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟ)

Τώρα που η ξιάστερη
νύχτα μονάχους
μας ήρε απάντεχα,
και εκεί στους βράχους
σγίζεται η θάλασσα
οιγαλινά.

Σε κοιμητήριο
είναι στημένα
δυο κυπαρίσσια
αδελφωμένα
που πρασινίζουνε
μες στους σταυρούς.

Τώρα που ανοίγεται
κάθε καρδιά
στη λύπη, ακούσετε
μιά ιστορία,
που την αισθάνονται
τα σωθικά.

Δύο αδέρφια δύστηνα
κοιμούνται κάτω
τον ανεξύπνητον
ύπνον θανάτου,
κι έχασε η μάνα τους
τα λογικά.

Τα μαύρα! Επαιζανε
εκεί όπου στέκει
ο πύργος κι έπεσε
τ' αστροπελέκι,
κι άψυχα τ' άφησε
τα θλιβερά.

.....

(Απ. 1, 174-175.1.2.3.5.6)

5.1.3. ΝΕΚΡΙΚΗ ΩΔΗ Ι (1822)

Απ' αυτά που σου εχύσαν απάνου
ένα παίρνω θανάτου λουλούδι,
και πικρά το στερνό σου τραγούδι,
γλυκέ νιέ του αδελφού μου, αρχινώ.
Έχει απείραχτο χρώμα το φύλλο,
όπως ήτανε ζώντας το χείλο,

που της νιότης γλυκά το λουλούδι
εγελούσε δροσάτο, λαμπρό·
τώρα εσβήσθη, κι αργά το τραγούδι
το στερνό σου με κάνει να πω.

(ΑΕ 62.9-18 = Απ. 1, 142.1-8)

5.14. ΝΕΚΡΙΚΗ ΩΔΗ ΙΙ (± 1829)

.....
Είναι αλαφρό το χόμα σου
σαν της ελιάς το φύλλο,
σαν της δροσιάς το στάλαμα·
μη σου βαρύνει εάν χείλο
ανθρώπου δώσει φίλημα
στην πέτρα που κρατείς.

Κι Αυτός γελάει που σ' έβαλε
τέτοια λαλιά στο στόμα,
κι ο κόσμος, οπού ετίμησες
πατώντας τον το χόμα-,
αναγαλλιιάζει η σπίθα του
και κατά σε πηδά.

(ΑΕ 309 Β14-19 = Απ. 1, 144.7-12)

Είναι αλαφρό το χόμα σου
σαν της ελιάς το φύλλο·
μη σου βαρύνει ολότελα
εάν δώσει ανθρώπου χείλο
συχνά θρημώντας φίλημα
στην πέτρα που κρατείς.

(ΑΕ 309 Α1-6)

5.1.5. Η ΦΑΡΜΑΚΩΜΕΝΗ ΣΤΟΝ ΑΔΗ (1833)

*Χρυσά σπίτια χαιρετώ σας,
Ξάφνου κι ελαφρά πατώ σας,
καρδιακά σας χαιρετώ.
Πέφτω με το στόμα κάτω
χρυσά σπίτια του θανάτου
και το χόμα σας φιλώ.*

(ΑΕ 395, 21-26)

5.1.6. ΕΙΣ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΑΙΜΙΛΙΑΣ ΡΟΔΟΣΤΑΜΟ (1848)

1

Και είδανε το ξόδι σου με την κεροδοσιά του.

2.

*Στη θύρα την ολόχρυση της Παντοδυναμίας,
πνεύματα μύρια παλαιά, πνεύματα μύρια νέα,
σ' ακαρτερούν για να σου πουν πως άργησες να φθάσεις.*

3.

*..... της ημέρας
π' ο τρίτος άνθιζε σ' εσέ θεοτικός Απριίλης
με την ψυχή τρεμάμενη μες στη χαρά τον πόθου,
αχ! σ' έσταινα βασίλισσα στις γης τες ευτυχίες,
ενώ 'λες τες δοκίμαζα κοιτώντας τη θωριά σου, –
στην πλάκα πέφτω, και θαρρώ πως δε θα σου βαρύνει,
παρθέν', από τα χείλη μου κι από τα γόνατά μου.*

(Απ. 1, 259.1-3)

5.2. ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

5.2.1. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (1823)

133

*Ἐκρυφόσμιγαν οἱ φίλοι
με τς εχθρούς τους τῆ Λαμπρῆ,
καὶ τους ἔτρεμαν τὰ χεῖλη
δίνοντάς τα εἰς τὸ φίλι.*

(Ἀπ. 1, 9)

5.2.2. Ο ΛΑΜΠΡΟΣ (1824-26)

Η ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΗΣ

*Χριστός ανέστη! Νέοι, γέροι καὶ κόρες,
όλοι, μικροὶ μεγάλοι, ετοίμαστείτε·
μέσα στὲς ἐκκλησίαις τὲς δαφνοφόρες
με τὸ φῶς τῆς χαρᾶς συμμαζωχείτε·
ανοίξετε ἀγκαλιές εἰρηνοφόρες
ομπροστά στους αγίους καὶ φιληθείτε·
φιληθείτε γλυκὰ χεῖλη με χεῖλη,
πέστε Χριστός Ἀνέστη εχθροὶ καὶ φίλοι.*

*Δάφνες εις κάθε πλάκα έχουν οι τάφοι,
και βρέφη ωραία στην αγκαλιά οι μανάδες·
γλυκόφωνα, κοιτώντας τές ζωγραφι-
σμένες εικόνες, ψάλλουνε οι ψαλτάδες·
λάμπει το ασήμι, λάμπει το χρυσάφι
από το φως που χύνουνε οι λαμπάδες·
κάθε πρόσωπο λάμπει απ' τ' αγιοκέρι
οπού κρατούνε οι Χριστιανοί στο χέρι.*

(ΑΕ 15 Α12-19 = 16 Β1-8 = 20 Α17-24,
23 Β9-16: Άπ. 1, 186.21.9-24)

*Και προβαίνει η Μαρία λίγη να πάρει
δροσιά στα σωθικά τα μαραμμένα·
είναι νύχτα γλυκιά, και το φεγγάρι
δε βγαίνει να σκεπάσει άστρο κανένα·
περίσσια, μύρια, σ' όλη τους τη χάρη,
λάμπουν άλλα μονάχα, άλλα δεμένα·
κάνουν και κείνα Ανάσταση που πέφτει
του ολόστρωτου πελάου μες στον καθρέφτη.*

*«Τα μαλλιά σέρνω στα λιγνά μου στήθη·
δένω σταυρό τα χέρια· Ουράνια, θεία!
Πέστε Εκεινού που σήμερα αναστήθη
να ελεηθεί τη μαύρη τη Μαρία.
Μέρα είναι Αγάπης· Άδης ενικήθη·
καίονται τα σπλάχνα, καίονται τα στοιχεία·
και η πυρκαϊά του Κόσμου αναγαλλιάζει
και κατ' Αυτόν τη σπίθα της τινάζει.*

*Ο Ουρανός Αλληλούια ηχολογάει·
κατά την γην ερωτεμένος κλίνει·
ζει του νερού και η στάλα οπού κολλάει
στο ποτήρι· Αλληλούια εγώ κι εκείνη
όταν η Πύλη ακούστηκε να σπάει,
τι γλαλοή στον κάτω κόσμο εγίνη;*

*Χαίρεται μέσα η άβυσσος και ασπρίζει
ο περασμός του Ανθρωπότη σφυρίζει.»*

(Απ. 1, 187.25, στρ. 1-3, ΑΕ 17 Β1-8/20 Α1-8)

5.23. ΕΙΣ ΜΑΡΚΟ ΜΠΟΤΣΑΡΗ (1823-24)

*Παρόμοια ηχώ θα λαλήσει
του κόσμου την ύστερη μέρα
παντού στον καινούριο αέρα
παρόμοια στους τάφους θα εμβεί
να κάμει καθένας να εβγεί.*

(ΑΕ 73 Β12-16)

5.24. Η ΦΑΡΜΑΚΩΜΕΝΗ (1826)

*Θα ξυπνήσει την ύστερη μέρα,
εις τον κόσμο ομπρός να κριθεί,
και, στον Πλάστη κινώντας με σέβας
τα λευκά της τα χέρια, θα πει:*

*«Κοίτα μέσα στα σπλάχνα μου, Πλάστη!
τα φαρμάκωσα, αλήθεια, η πικρή,
και μου βγήκε οχ το νου μου, Πατέρα,
που πλασμένα μού τα 'χες Εσύ»*

*Όμως κοίτα στα σπλάχνα μου μέσα,
που το κρίμα τους κλαίει, και πες,
πες τον κόσμο που φώναξε τόσα,
εδώ μέσα αν είν' άλλες πληγές.»*

*Τέτοια, ομπρός εις τον Πλάστη κινώντας
τα λευκά της τα χέρια, θα πει
Σώπα, κόσμε! Κοιμάται στο μνήμα,
και κοιμάται παρθένα σεμνή.*

(Απ. 1, 140-141, στρ. 9-12)

5.2.5. ΝΕΚΡΙΚΗ ΩΔΗ, ΙΙ (1829)

*Κι αυτός γελάει που σ' έβαλε
τέτοια λαλιά στο στόμα
κι ο κόσμος, οπού ετίμησες
πατώντας του το χώμα,
αναγαλλιάζει η σπίθα του
και κατά σε πηδά.*

(ΑΕ 309 Β20-25, Απ. 1, 144.13-18)

5.2.6. ΕΙΣ ΜΟΝΑΧΗΝ (1829)

.....
*Χριστός Ανέστη εψάλλανε
με τα χρυσά τους χείλη,
Χριστός Ανέστη εκάνανε
κι αστράφτανε σαν ήλιοι
και λόγια ετραγουδούσανε
εγκάρδια και θερμά.*

(Απ. 1, 145, στρ. 2)

.....
*Τα κόκαλα εβαρέθηκαν
στο μνήμα καρτερώντας
και τρίζουνε ακατάπαντα
την Κρίση αναζητώντας*

*ξύπνα, αδελφή! την ύστερη
τη σάλπιγγα αγρικώ.*

*Αστράψανε τα μάτια της
του τάφου από την κλίνη
πηδάει, κινάει χαρούμενη
και μες στο λάκκο αφήνει
τους μύσχους του Μαγιάπριλου
που δεν υπάρχει πλιο.*

(ΑΕ 304 Β7-19, 307 Α1-12,
Απ. 1, 148.73-78, 149.79-90)

*Ευτυχισμένο λείψανο,
θέλει σου δώσει πάλι
τον αρραβώνα ο ίδιος
οπού σου πήρε αγάλι
την ώρα που απομείνανε
τα στήθια σου νεκρά.*

(Απ. 1, 148.1-6)

5.2.7. Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ (1833-34)

*(Αάλησε, Σάλπιγγα! κι εγώ το σάβανο τινάζω,
και σχίζω δρόμο και τς αγνούς αναστημένους κράζω:
«Μην είδετε την ομορφιά που την Κοιλιάδα αγιάζει;
Πέστε, να ιδείτε το καλό εσείς κι ό,τι σας μοιάζει.
Καπνός δε μένει από τη γη νιος ουρανός εγίνη.
Σαν πρώτα εγώ την αγαπώ και θα κριθώ μ' αυτήνη.
– Ψηλά την είδαμε πρωί της τρέμαν τα λουλούδια
στη θύρα της Παράδεισος που εβγήκε με τραγούδια
έψαλλε την Ανάσταση χαροποιά η φωνή της,
κι έδειχνεν ανυπομονιά για νά 'μπει στο κορμί της
ο Ουρανός ολόκληρος αγρίκαε σαστισμένος,
το κάψιμο αργοπόρουνε ο κόσμος ο αναμμένος*

και τώρα ομπρός την είδαμε· ογλήγορα σαλεύει
όμως κοιτάζει εδώ κι εκεί και κάποιονε γυρεύει.»)

(Απ. 1, 198.19.5-18 = ΑΕ 358-B27-35,
369 A11-20, 377 A17-28)

Στέκει στη θύρα του Ουρανού με δυνατά τραγούδια,
αστέρι είναι το μέτωπο και τρέμουν τα λουλούδια
και δείχνετ' ανυπόμονη να ξαναμπει στο σώμα.
Χαίρετ' αυτός που τς έβαλε τέτοια λαλιά στο στόμα,
όλος σωπαίνει ο Ουρανός και δείχνει σαστισμένος·
το κάψιμο αργοπόρουνε ο κόσμος ο αναμμένος.

(ΑΕ 358 B21-26)

Σαστίζουν οι μακάριοι στα θεία τα τραγούδια
αστέρι είναι το μέτωπο και τρέμουν τα λουλούδια
και ο κόσμος οπού ετίμησε λίγο καιρό πατώντας
το κάψιμό του αργοπορεί μακραιοσπιθοβολώντας.
Τ' άσπρο της χέρι κατά 'δώ κι οι γλυκοί οφθαλμοί της
γιατί ανυπομονεύεται για νά 'μπει στο κορμί της.

(ΑΕ 358 B1-6)

6. ΤΟ ΦΡΙΚΩΔΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΚΟ

ΜΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗ κατηγορία θεμάτων, ρομαντικής έμπνευσης, είναι αυτά που εισάγουν το μακάβριο, το φρικώδες ή το δαιμονικό στοιχείο. Εμφανίζονται στη νεανική περίοδο του Σολωμού, με την *Τρελή Μάνα* και το *Σχεδίασμα: Βράδυ* (1821-22), και αναπτύσσονται στη δεκαετία* 1823-33, με δύο κυρίως έργα, ένα ποιητικό, το *Λάμπρο* (1824-26), και ένα πεζό, τη *Γυναίκα της Ζάκυνθος* (1826-29).

Παρατηρούμε ότι τα θέματα αυτά δεν έχουν μεγάλη διάρκεια. Το τελευταίο όριο αντιπροσωπεύει το *Σατιρικό του '33 (Η Τρίχα)*, όπου το δαιμονικό εκτονώνεται σε χιουμοριστικά ευρήματα. Στη *Γυναίκα της Ζάκυνθος* εξάλλου το θέμα του διαβόλου επιχειρείται να εισαχθεί όψιμα, στην τρίτη επεξεργασία του έργου, χωρίς επιτυχία. Έτσι, και στα δύο έργα, αυτό που βρίσκει μια επιτυχή έκφραση είναι το κοινωνικό κακό, όχι το μεταφυσικό.

Αν εξαιρέσουμε το ιδιότυπο βιβλικό ύφος της *Γυναίκα της Ζάκυνθος*, στον *Λάμπρο* το φρικιαστικό θέμα εκφράζεται με μια φόρμα κλασικής διαύγειας και ισορροπίας. Όπως φαίνεται, τα θέματα της φρίκης δεν ταίριαζαν στο ήθος του ποιητή, και ασφαλώς δεν ταίριαζαν και στο ύφος της νεοελληνι-

κής γλώσσας. Αλλά κυρίως εκείνο που λείπει απ' αυτά τα θέματα είναι η αγάπη στο κακό, η έξαρση του κακού, η θετική σημασιодότησή του, στοιχείο χαρακτηριστικό της αντίστοιχης ρομαντικής παραγωγής. Έτσι, ο Σολωμός αποδείχνει και σ' αυτό το θέμα, όπως και σε άλλα, τη δημιουργική ανεξαρτησία του απέναντι στις λογοτεχνικές του πηγές.

6. ΤΟ ΦΡΙΚΩΔΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΑΙΜΟΝΙΚΟ

6.1. Η ΤΡΕΛΗ ΜΑΝΑ (1821)

Σε κοιμητήριο
είναι στημένα
δύο κυπαρίσσια
αδελφωμένα
που πρασινίζουνε
μες στους σταυρούς.

Όταν μεσάνυχτα
καταβουίζουν
οι ανέμοι, αν τα 'βλεπες
πώς κυματίζουν,
έλεες πως κράζουνε
τους ζωντανούς.

Δύο αδέρφια δύστηχα
κοιμούνται κάτου
τον ανεξύπνητον
ύπνον θανάτου,
κι έχασε η μάνα τους
το λογικό.

Τα μαύρα! Επαίζανε
εκεί όπου στέκει
ο πύργος, κι έπεσε
τ' αστροπελέκι,
κι άψυχα τ' άφησε
τα θλιβερά.

Στέκει, μυρίζεται
εις τον αέρα,
και συλλογίζεται –
μαύρη μητέρα! –
Σαν κάτι νά 'θελε
να θυμηθεί.

Στον τοίχο σύρριζα
σκύφτει, κοιτάει,
γλυκολυπούμενη
χαμογελάει
κατά τα εντάφια
χόρτα πικρά.

Κατά τα σύγνεφα,
κατά τ' αστέρια,
τρεμομανιάζοντας
ρίχτει τα χέρια,
και κλαίει και ρνάζεται
τρομαχτικά.

Της πέφτουν έπειτα,
και ληθαργίζει,
και πάλε αρχίναε
να τριγυρίζει
το περιτείχισμα
πασπατευτά.

Γύριζε, γύριζε,
τέλος εμπαινει
στο σημαντήριω
και τ' ανεβαίνει
τα ίχνη αλλάζοντας
σπουδαχτικά.

Ήτον στην άλαλη
τη μοναξία
στρογγυλοφέγγαρη
φωτοχνοσία,
σαν τη λαμπρόπλαστη
πρωτονυχτιά.

Όμως η δύστηχη,
ξεφρενωμένη,
κοιτάζει ολόγυρα
τειρομασμένη,
πράχνει τα σημαντρα,
κράζει σφιχτά.

«Γλήγορα ας φύγουνε
απ' τα λαγκάδια
κεια τα φριχτότατα
πυκνά σκοτάδια·
αχ! με πλακώνουνε
μες στην καρδιά.

»Γλήγορα ας φύγουνε,
δεν τα πομένω,
μοιάζουνε, μοιάζουνε
με το σχισμένο
ρούχο που σκέπασε
τα δύο παιδιά.»

Γκλαν γκλαν τα σημαντρα
της εκκλησίας,
γκλαν γκλαν οι αντίλαλοι
της ερημίας
αποκρινόντανε
φριχτά φριχτά.

«Βραχνό το ψάλσιμο·
τα κεριά αχνίζουν·
τον νεκροκρέβατου
τα ξύλα τρίζουν·
αργά τα σημαντρα
και τρομερά.

»Ναι, ναι, απεθάνανε·
μέσα στο σκότο
τα κατεβάσανε –
ακούω τον κρότο –
τα κατεβάσανε
βαθιά βαθιά.»

«Γιατί τινάζετε
πάνω τους χώματα;
Μη, μη σκεπάζετε
τα μικρά σώματα
που αποκοιμήθηκαν
γλυκά, γλυκά.

Γκλαν γκλαν παράδερνε
με τα γλωσσίδια,
κι εματαρχίνας,
κι έλεε τα ίδια,
ώς οπού εβράχνιασε
θανατερά.

(Απ. 1, 174-182.3-30)

6.2. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (1821-22)
(ΒΡΑΔΥ)

Ίδού που λαμπυρά σουρποενδυμένο
'στες ερμιές του ουρανού βγαίνει το βράδυ
και μακρότατο σέρνει σκνό σκοτάδι
μαντριλιασμένο.

Παντού σιωπή μόν' τη φλογέρα πνέει
βοσκούλα καθαρή και το καημένο
στα μοναχά τα δάση αγνή χαμένο
τρέχει και κλαίει.

Όλοι τους μαζωμένοι έκαναν νέφι
τριγύρου γύρου εις το μιανό το ξύλο:
άλλοι εσφάξαν τη μάνα, άλλοι το αδέλφι
άλλοι το φίλο.

Καθένας τους για 'νδύμα ύστερο εφόρει
μακρύο και ξεσχισμένο ένα σενδόφι
που εκνμάτιζε ολόασπρο σαν το χιόνι
που 'ναι 'στα όρη.

Λεν το τραγούδι τρομερά τον Ολέθρου
και μονγκή και φρικτή μια λύρα μπαίνει
που με κόκαλα μαύρα είναι φτιασμένη
ενός σκελέθρου.

'ΑΕ. 64 1-20)

6.3. Ο ΛΑΜΠΡΟΣ (1824-26/1833)

6.3.1. ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ

*Μου φαίνεται πως πάω και ταξιδεύω
στην ερμιά του πελάγου εις τ' όνειρό μου·
με το κύμα, με τς ανέμους παλεύω
μοναχή, και δεν είσαι εις το πλευρό μου·
δε βλέπω με το μάτι όσο γυρεύω
πάρεξ τον ουρανό στον κίνδυνό μου·
τονέ τηράω, βόηθα, του λέω, δεν έχω
πανί, τιμόνι, και το πέλαο τρέχω.*

*Κι ό,τι τέτοια τού λέω, μέσα με θάρρος
νά σου τα τρία τ' αρσενικά πετιούνται
του караβιού τα ξύλα από το βάρος
τρίζουν τόσο που φαίνεται και σκιοούνται
τότε προβαίνει αφεύγατος ο χάρος,
και στρωμένα αυτά κρυφομιλιούνται,
κι αφού έχουν τα κρυφά λόγια 'πωμένα,
λάμπουν με κάτι κουπιά τσακισμένα.*

*Μ' ένα πικρό χαμόγελο στο στόμα
έρχεται η κόρη εκεί και με σιμώνει
της τυλίζει ένα σάβανο το σώμα,
που στον αέρα ολόασπρο φουσκώνει
αλλά πλια χλωμιασμένο είναι το χρώμα
του χεριού που ομπροστά μου αντισηκώνει,
και της τρέμει, όπως τρέμει το καλάμι,
δείχνοντας το σταυρό στην απαλάμη.*

*Και βλέπω απ' το σταυρό και βγαίνει αίμα
μαύρο μαύρο, και τρέχει ωςάν τη βρύση
μου δείχνει η κόρη ανήσυχο το βλέμμα,
τάχα πως δεν μπορεί να με βοηθήσει.
Όσο εκείά τα κουπιά σχίζουν το ρέμα,*

τόσο το κάνουν γύρω μου ν' αυξήσει
συχνοφέγγει αστραπή, σχίζει το σκότος,
και της βροντής πολυβουίζει ο κρότος.

Και τα κύματα πότε μας πηδίζουν,
που στα νέφη σου φαίνεται πως να 'σαι,
και πότε τόσο ανέλπιστα βυθίζουν,
που μην ανοίξει η κόλαση φοβάσαι
οι κουπηλάτες κατά μέ γυρίζουν,
βλασφημούν, και μου λένε: Ανάθεμά σε.
Η θάλασσα αποπάνον μας πηδάει,
και το καράβι σύψυχο βουλιάει.

Με χέρια και με πόδια ενώ σ' εκείνη
την τρικυμιά, που μ' άνοιξε το μνήμα,
τινάζομαι με βία, και δε μ' αφήνει
να βγάλω το κεφάλι από το κύμα,
βρίσκομαι η έρμη ανάποδα στην κλίνη,
που άλλες φορές τη ζέστανε το κρίμα,
και πικρότατα κλαίω πως είναι δίχως
το στεφάνι που μόταξες ο τοίχος.

(Απ. 1, 161-163.1-6)

«Συφορά και μαυρίλα! Άκου τρομάρα
που του ανθρώπου η ψυχή δεν απομένει
ω! του Θεού μ' επλάκωσε η κατάρα
σ' έναν τρόπο!» Και μία στιγμή σωπαίνει
κι έπειτα αργά, και με φωνής τρομάρα,
«άκου», πάλι της λέει, «δυστυχισμένη,
πράμα φριχτό που κανενού δεν το 'πα
να σου το πω;» Κι εκείνη τού λέει: «Σώπα».

(ΑΕ 39.19-26, Άπ. 1, 184-185.20)

6.3.2. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΟΥ ΛΑΜΠΡΟΥ

*Στην εκκλησίαν ωστόσο ο Λάμπρος μένει,
όπου ανθρώπου πνοή δεν αγριεύεται.
Απ' ένα εις άλλο στοχασμό πηγαίνει
είναι ο νους του έρμος κόσμος που χαλιέται.
Μέσ' από το στασίδι αγάλι βγαίνει,
και οχ την ψυχή του ο στεναγμός πετιέται
μόνον οι σκόρπιες δάφνες που εμυρίζαν
εκεί που αυτός επερπατούσε ετρίζαν.*

*Και το πρόσωπο γέρνει ωσάν τη δειάφη
και χαμηλά τούτα τα λόγια ρίχτει
«Κουφοί, ακίνητ' οι Αγίοι, καθώς και οι τάφοι
είπα κι έκραξα ώς τ' άγριο μεσανύχτι.
Άντρας (κι η μοίρα ό,τι κι α θέλει ας γράφει)
του εαυτού του είναι Θεός, και δείχτει
στην άκρα δυστυχία μες στην ψυχή μου
κάθου κρυμμένη, απελπισιά, και κοίμον.»*

*Πάει για νά 'βγει στη θύρα αργά, και ανοίγει,
λεπτή φωνή του λέει, Χριστός ανέστη.
Εις την άλλη πηδάει, και φωνή ολίγη
και παρόμοια, τον λέει, Χριστός ανέστη.
Από την τρίτα πολεμάει να φύγει,
και μία τρίτα τον λέει, Χριστός ανέστη.
Αυτοκίνητες πάντα ανοιγοκλειούνε
οι τρεις θύρες και αχό δεν προξενούνε.*

*Και ιδού τρία σαν αδέλφια έρμα και ξένα,
που έν' αγιοκέρι σβημένο βαστούσαν,
όπου στρέψει, όπου πάει, τ' απελπισμένα
γοργά πατήματά του ακολουθούσαν.
Λιγδερά και πλατιά κι όλα σχισμένα
τα λαμπριάτικα ρούχα οπού φορούσαν.
Στα μπροστινά, στα πσιανά στασίδια,
όλο σμά τον σειούνται τα ξεσκλίδια.*

Ποτέ δεν τα 'χει εις τη φυγή του ανάρτια
εδώ εκεί, μπρος οπίσω, απάνου κάτω.
Βαρούν όμοια την πλάκα οχτώ ποδάρια,
τρέχουν ίσια, κι ακούονται τα δικά του.
Να φύγει μία στιγμή τ' Άδη τα χνάρια
σπρώχνει μάταια μακρío το πήδημά του,
σαν τ' άστρο που γοργά το καλοκαίρι
χύνεται πέντε δέκα οργιές αστέρι.

Έτσι ενωμένοι εκάμανε τριάντα
φορές την εκκλησιά που βοή στέρνει.
Σα να 'χε μέσα θυματά σαράντα,
μυρωδιά λιβανιού τη συνεπαίρνει.
Πάντα με βία το τρέξιμο, και πάντα
ο ζωντανός τ' αραχνιασμένα σέρνει
όχύφτουν, πολύ κρυφομιλούν, και σειέται
το βαμπάκι, που λες και ξεκολλιέται.

Αχ! ποίος είδε τα χέρια να σηκώνει
η Παναγία, τα μάτια της να κλείσει;
Αχ! ποίος είδε το Πάσχα αίμα να ιδρώνει
ο Χριστός, και παντού να κοκκινίσει;
Τι συφορά την εκκλησιά πλακώνει,
οπού την ίδια μέρα είχε βροντήσει
από τόσες χαρές και ψαλμωδίες,
που 'χε αντιλάμψει από φωτοχυσίες!

Βρίσκεται στ' Άγιο Βήμα, ανατριχιάζει,
και πέφτει ομπρός τους γονατιστός χάμον.
Με τρομάρα κοιτάει και τους φωνάζει:
«Σας γνωρίζω τι θέλτε; Είστε δικά μου.
Τον καθενός το πρόσωπο μου μοιάζει
αλλά πέστε τι θέλτε έτσι κοντά μου;
Συχωράτε και πάψτε. – Αμέτε πέρα
δεν είναι ακόμα Παρουσία Δευτέρα.

«Ω κολασμένα, αφείτε μου τα χέρια.»
Χείλη με χείλη τότε εκολληθήκαν.
Όσα εδώσαν φιλιά, τόσα μαχαίρια
στον δυστυχή τα φυλλοκάρδια εμπήκαν.
Αφού στον κόσμο ελάμψανε τ' αστέρια,
τέτοιον τρόμου φιλιά δεν εδοθήκαν.
Φτυούνε τα χείλη σαν από φαρμάκι
μέσα τού επήε το νεκρικό βαμπάκι.

Στέκει σα μάρμαρο ως που ξημερώνει,
κι είναι φευγάτοι οι πεθαμένοι νέοι.
Την τρομασμένη κεφαλή ψηλώνει
και βαριά νεκρολίβανα αναπνέει.
Τέλος πάντων τα μάτια άγρια καρφώνει
στες δάφνες, και πολλήώρα έπειτα λέει:
«Σύρε, σημείο χαράς,» και φουχτωμένο
με τα δυο, το χτυπάει στο Σταυρωμένο.

«Κόλαση; την πιστεύω· είναι τη· αυξάνει,
κι όλη φλογοβολάει στα σωθικά μου.
Απόψε Κάποιος που ό,τι θέλει κάνει
μόστειλε από το μνήμα τα παιδιά μου.
Χωρίς να τη γνωρίζω εχθές μού βάνει
τη θυγατέρα αισχρά στην αγκαλιά μου.
Δε λείπει τώρα πάρεξ να χαλάσει
τον Εαυτό του, γιατί μ' έχει πλάσει.»

Σηκώνεται και παίρνει την πεδιάδα,
σχίζει κάμπους και δάση, όρη, λαγκάδια·
στα μάτια του είναι μαύρη η πρασινάδα,
τα νερά και τα δέντρα είναι μαυράδια·
χύνεται με μεγάλη ογληγοράδα,
και γύρου ας είναι, ό,τι θωρεί, σκοτάδια.
Κι ακόμη λέει πως κνηγιέται, ακόμα
τα βαμπάκια του χάρον ακούει στο στόμα.

*Έτσι ο φονιάς που κρύματα έχει πλήθια,
εάν φθάσει να τον κλείσει ύπνος το μάτι,
βγαίνουν μαζί και τον πατούν τα στήθια
οι κρυφά σκοτωμένοι, αίμα γιομάτοι.
Μεγαλόφωνα κρίζοντας βοήθεια
γυμνός πετιέται οχ το ζεστό κρεβάτι,
κι έχει τόση μαυρίλα ο λογισμός του,
που με μάτια ανοιχτά τούς βλέπει ομπρός του.*

(Απ. 1, 188, 192.4-16)

6.4. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ ΖΑΚΥΘΟΣ (1826-1829/33)

(Τρίτη Επεξεργασία)

Στην αρχή της οπτασίας να μπάσεις το φάντασμα του Διαβόλου που μεγαλώνει σα γίγαντας, όσο που έδωσε τα κέρατα στα σύγνεφα, και τεντώνοντας το ένα χέρι (τ' αγκρίθια της δεξιάς) στην ανατολή και το άλλο στη δύση, με έναν μορφασμό: Εδώ κάτω, είπε, όσο βαστάει τούτη η ιστορία, θέλει έχω και εγώ ο καημένος να παρηγορηθώ μαμουλίζοντας· το κακό σου είναι το καλό μου. Να τον παρουσιάσεις που βγαίνει έξω από το πηγάδι (ανεβαίνει απάνου με την ευκολιά της πολυποδιάς)· έχει κάμει το γύρο του κόσμου και παρηγοριέται που βρήκε την ψυχή κατ' εξοχήν.

(Ιταλ. σημ. - μτφρ. Α. Πολίτης, Απ. 2, 65.1.7)

Ο Διάβολος τις τρεις αυτές φορές που παρουσιάζεται, στην αρχή, στη μέση και στο τέλος, να πάρει διαφορετικές μορφές. Στην αρχή π.χ. να βγει από το πηγάδι σα φιδάκι, στη μέση (στοχάσου), στο τέλος κάτω από τη γυναίκα ένας νάνος. – Ας παρουσιαστεί στην αρχή αρχή που βγαίνει από το πηγάδι πως έχει κάμει το γύρο της γης παίρνοντας διά-

φορες μορφές: του χρυσαφιού, της γυναικός κτλ. (κοίταξε τα πιο σφοδρά πάθη). Παίρνω τη μορφή του χρυσαφιού, της γυναικός, του σκήπτρου, του στίχου.

(Ιταλ. σημ. - μτφρ. Α. Πολίτης, Άπ. 2, 66.1.9)

Και όταν η γυναίκα έκανε το γέλιο, εθιμήθηκα τον θεοκατάρατο. Και εσηκώθηκα από τη δέηση και άκουσα ξανά το ίδιο γέλιο, που βαστούσε όμως πιο πολύ. Και εσηκώθηκα και επήγα πίσω από τον καθρέφτη και είδα τη γυναίκα της Ζάκυθος που εκρεμότουν και εκυμάτιζε. Και δεν εσύφτασα να ξετάξω με το νου μου το ποιος έκανε τέτοιο γέλιο, γιατί έπεσα ξαπλωμένος τ' ανάσκελα. Και εσηκώθηκα από κει και είδα κάτω από τη δύστυχη τη μορφή ενός νάνου που εκαθότουνα το διπλοπόδι μ' έναν ταμπουρά στο χέρι, έτοιμος να τον ασημάνει. Και εστριφογύριζε τα μάτια του που 'τανε μαύρα και . . . σα δύο κοντύλια, όπως κάνουν οι ποιητάδες τάχατες . . . να εκφράσεις τις θαυματουργίες τους. Και μένουν όλοι με την πονηριά του διαβόλου.

Και ενώ εγώ έκανα γρήγορα δυο τρεις φορές το σταυρό μου, ο μικρός νάνος εμεγάλωνε, και ο ταμπουράς, και του εξεφύτρωναν τα κέρατα, και εμεγάλωναν τόσο, που το δεξί εστήλωσε την άκρη του από πάνου στα σκέλια της γυναικός, και ετσιτσίριζε σαν το σίδερο το αναμμένο μες στο νερό. Και αυτός εκαμώθηκε πως δεν ανανογιέται, αλλά εγώ θυμώντας εις την αρχή, που εστριφογύριζε την άκρη του ίδιου κεράτου, εκατάλαβα το έργο του διαβόλου που από τότες εμελετούσε. Και αρχίνησε το τραγούδι και το συντρόφευε με τον ταμπουρά και εκουνούσε το κεφάλι του τάχα να συντροφέψει τη μουσική, και το κορμί το φουρκισμένο εσυντρόφευε εξ ανάγκης κάθε κίνημα· και το τραγούδι έλεγ' έτσι.

(Ιταλ. σημ. - μτφρ. Α. Πολίτης, Άπ. 2, 74-75.76)

7. ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΑΤΙΡΑ

ΜΙΑ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΑ ενδιαφέρουσα κατηγορία μέσα στην ποιητική παραγωγή του Σολωμού είναι αναμφίβολα τα σατιρικά του. Σχηματικά θα μπορούσαμε να τα διακρίνουμε σε δύο θεματικές ομάδες: (α') την προσωπική σάτιρα, που αντιπροσωπεύεται από τα νεανικά (1824) *Η Πρωτοχρονιά*, *Το Ιατροσυμβούλιο*, *Η Βίζιτα*, δροσερά ευτράπελα κείμενα για τον «ντοτόρο το Ροϊδή», και (β') την κοινωνική σάτιρα, όπως το σατιρικό *Όνειρο* (1826), η *Γυναίκα της Ζάκυνθος* (1826-29), η *Τρίχα* (1833), *Εις Μεγιστάνα* (1844), που, μολονότι έχουν ως αντικείμενο αναφοράς πραγματικά πρόσωπα της επτανησιακής κοινωνίας, δεν έχουν στενά προσωπικό χαρακτήρα, αλλά αποτελούν κείμενα κοινωνικής κριτικής που μαρτυρούν τον κοινωνικό και αξιολογικό ρόλο του ποιητή.

Δύο χαρακτηριστικά αξίζει να επιστημόνουμε. Το πρώτο είναι η ευρηματικότητα και το καυστικό χιούμορ των σατιρικών του Σολωμού, που δείχνουν τη σχέση του με τη ντόπια σατιρική παράδοση. Το δεύτερο είναι η εκφραστική ευστροφία, η ωριμότητα και ο πλούτος της σατιρικής γλώσσας του Σολωμού, που καταρρίπτει το μύθο ότι ο ποιητής δεν ήξερε ελληνικά. Οι σάτιρες δείχνουν πως, όταν ο Σολω-

μός χειρίζεται το επτανησιακό ιδίωμα, δεν αντιμετωπίζει καμιά εκφραστική δυσκολία: οι σάτιρές του είναι όλες πολύστιχα και περίπου ολοκληρωμένα ποιήματα, δείγματα εκφραστικής δεξιοτεχνίας. Ανάμεσά τους, η πεζόμορφη σάτιρα *Η Γυναίκα της Ζάκυθος* αντιπροσωπεύει ένα από τα αριστουργήματα νεοελληνικού ιδιοματικού λόγου.

7. ΣΑΤΙΡΕΣ

7.1. ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ (1826)

*Εἰς τὴν ὥρα πον σκιασμένος
καὶ παράξενα ντυμένος
βγαίν' ὁ κλέφτης γὰρ νὰ κλέψῃ
κι ὁ φονιάς γὰρ νὰ φονέψῃ –
σ' ἄλλους τόπους ἐννοῶ
κλεψιές, φόνους, κι ὄχι ἐδῶ –
εἶδα ἐν' ὄνειρο μουρλό,
καὶ θὰ το διηγηθῶ.*

.....
*Ὅταν ἐπλάσαν τὰ χέρια,
ποῦ σκορπίσανε τ' ἀστέρια,
τοῦ θνητοῦ τὰ σωθικά,
(καὶ τὰ πλάσανε καλά),
πρῶτ' ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα πάθια
τοῦ ἔχουν βάλει τὴ Συμπάθεια.
Καὶ τὴ ἐδιώξες εὐρύ,
σαν τὴ χήρα τὴ φτωχὴ,
ἀπ' τὴ νιότη σου τὴν πρώτη,
γὰρ νὰ βάλεις τὴ Σκληρότη.
Αὐτὴ σόλεε νὰ ζητᾷς
τὸ ψωμί τῆς φτωχουλιᾶς,
καὶ τὸ διάφορο νὰ θες*

τρεις και τέσσερες φορές.
Κι ο φτωχός, απορμημένος,
σ' εσέ 'ρχότονν τρομασμένος,
για να πει με το θλιμμένο
χειλο: Το 'χω πλερωμένο!
Και στα πόδια σου να ρίξει
κλάψες μύριες, και να δείξει
τ' αχαμνά τα γερατειά του,
τη γυναίκα, τα παιδιά του,
και του ρούχου τα ξεσκλίδια
και του αμόλαες κερατίδια!
Κι έτσι δα, με τέτοιους φόνους,
για σαράντα πέντε χρόνους,
παντελώς δεν είναι θάμα,
μήτε αλλόκοτο το πράμα,
αν εσύφθασες να κρύψεις,
απ' τους φόβους για να λείψεις,
το σωρό του χρυσαφιού σου
και στες τράβες του σπιτιού σου.
Μα της φτώχειας η κατάρα,
δυστυχότατη τρομάρα,
θα πλακώσει την ψυχή σου
σαν η πλάκα το κορμί σου.
Κοίτα αν είν' Δικαιοσύνη
εκεί πάνου, για να κρίνει!
Δεν ηθέλησε ν' αφήσει
το κορμί σου να ψοφήσει
εισέ δρόμο ή σε καλύβα,
μα στην κάμαρη του Σκλίβα!
Εκεί σόμενε να φθάσεις,
και το λογικό να χάσεις –
.....
Εκεί, ενώ σ' αυτό το σπίτι
εκοπίαζες με τη μύτη,
κάνοντας σαν τα παιδάκια,
όταν φκιάνουν φυσουνάκια,

σου σηκώναν κάποιοι τσάφοι
το κλεμμένο το χρυσάφι
Εκεί εστέκαν, ενώ σόβγαινε
τον θανάτου ο γογγυσμός,
τον αγρίκουναν, κι ετρέμανε
μη δεν ήτανε ο στερνός.
Κάνε εμπόρειες απ' το βιο σου,
έπειτ' απ' το θάνατό σου
και της φτωχουλιάς ν' αφήσεις
και τα στόματα να κλείσεις.
Αλλά ο Διάολος εφάνηκε
στο πλευρό σου αδερφικάτα,
όταν έγγραφες τη διάτα:

.....
Κι έτσι μ' όλο σου τ' ασήμι
μνέσκεις άκλαφτο ψοφίμι
Όπως έζησες πεθαίνεις
κι εκεί μέσα ο ίδιος μένεις,
με ξεμντερά τα νύχια
μαθημένα στα προστύχια:
Θέλω να σε ιδώ, σκυλί!
Κι έτσι λέοντας, το σπαθί,
το καπέλο, τον πετάει
και στην πλάκα ευθύς χονμάει.
Ο παπάς εκεί γυρμένος
και στα χείλα του αφρισμένος
πολεμάει να την ανοίξει
κι ό,τι αρχίνησε να τρώξει,
εγώ πόλεα μην ορμήσει
και το λείψανο χτυπήσει,
τρέχω γλήγορα κοντά
για να πω: Μωρέ παπά!
Είναι ο μαύρος πεθαμένος!
Αλλά εξύπνησα ιδρωμένος.

(Απ. 1, 291.295-298.1-8/122-165/171-187/200-219)

72. ΤΟ ΣΑΤΙΡΙΚΟ ΤΟΥ 1833
(Η ΤΡΙΧΑ)

Εδιάβασα, μου φαίνεται, σε γαλλική φυλλάδα
να λέει κανείς τα ονειράτα πως είναι κονταμάδα.
Αλλιώς για μένανε φρονώ, γιατί' όποιος τα ξετάζει
και της καρδιάς και τον νοός πολλά κρυφία σπουδάζει.

.....

Την ώρα οπού ο πόντικας βγαίνει και περπατάει
Και βρίσκει την ξυλόγατα και μέσα ξάφνον πάει
- Λέω για τη νύχτα, επειδή σώζονται κι από κείνα
που πλατιά μέρα σπρώχνει τα η απελπισιά και πείνα -
έβλεπα ορθόνα στο ταβλί το χάρτινο φλαρούλη,
οπ' όταν είναι για βροχή βγάνει το κακαβούλι,
κι ιδού στην άκρα σιωπή βγάνει καπνό και ζέστη
ως όταν χύνουν κρύο νερό μες στον αφύν ασβέστη.
Ομπρός του βρίσκεται ένας νιος με περίσσια,
Ψηλό ταβλί, μικρός ο νιος, κι έρχεται ο φλόρης ίσια.
Κι ω θάμα! Ανεί τα μάτια του, τον τρέμουν τα γενάκια,
κι αστράψαν στο χαμόγελο τα μαργαριταράκια,
και μισοκλεί τα βλέφαρα και το παιδί κοιτάει
και ξεροβήχει τρεις φορές και τέλος αρχινάει:
«Καλό, παιδί μου, είναι κανείς να σκάφτει σε μνημούρι
και να χτυπάει τα κόκαλα στον ζωντανού τη μούρη...»

Τα μάτια νψώνει και καλά ειρωνικά κοιτάει,
σφυρίζει ωσάν τον άνθρωπο που καβουρολογάει.
Κι ιδού που παρεσιάζεται σα μία ανθρώπου εικόνα,
πότρεμε κι εμουρμούριζε ωσάν τον καλαμιώνα.
Ομπρός στο φλόρη ετίναξε κάτι χαρτιά κι εχάθη.
Κι αντός τα πήρε, τ' άπλωσε, κι ο νιος ξανοίγει ομπρός του
κάτι γραφές ερωτικές που 'τανε της μητρός του.
* * * * * τες γραφούλες
μέσα σε μια μικρό τσουφί, και στο τσουφί τριχούλες.
Ήταν με γράμματα λεπτά γραμμένο σε τρία μέρη,

κι ο φλόρης έλεγε του νιού ζυγώνοντας το χέρι:
«Αχ νιότη! Φεύγει δα κι αυτή, φεύγει και αποθνήσκει,
όμως ο φλόρης που μιλεί, παιδί μου, πάντα μνήσκει
.....»

Εγώ είχα πάντα την πεποίθησή πως δεν άξιζες τίποτα,

ξεχωριστά όταν έκαμες μια κάποια ομιλία,
που το 'να άφηνες γλήγορα κι έμπαινες σ' άλλα τρία,
σα μαιμού (συχώρεση, αν ένας φλόρης βγάλει
ετούτη την παρόμοιαση που δεν την είπαν άλλοι),
που το μεγάλο κάστανο που τς έριξαν το σφίγγει
και βγάνει χαρχατούρισμα από το αισχρό λαρύγγι,
σιμώνει τα μπομπόχερα στη μπομπερή μουσούδα,
συχνοχτυπάει τα βλέφαρα και τον πετάει τη φλούδα,
κι ό,τ' άρχισε να το γενθεί, αφήνει να της πέσει,
κι αδράχνει γύρον που γελούν χαρτί, μαντίλι, φέσι.
Χεροκροτεί κάποιος τρελός, κι αμέσως όλ' οι άλλοι
χεροκροτούν στο δρόμο ομού, και γέλωτες μεγάλοι.
Εύγε και μη σε γνοιάζει δα το πράμα να ταιριάζει,
γιατί καλά μοιάζεις αυτή, οπού κακά μάς μοιάζει.
.....

Κάτι μεγάλα ζύγη ιδού * * * δεξιά
βρίσκεται μέσα ο δόχτορας και το τσουφί ζερβία.
Στην άκρη ο φλόρης του ταβλιού το πόδι αντιστηλώνει,
βροντάει τους δίσκους τρεις φορές και τέλος τούς υψώνει,
και ίσια ανάερα εμείνανε τη μια μεριά την άλλη,
γέρονουν κατά το δόχτορα και πέφτουν κάτω αγάλι.
Τα δάχτυλα του ζυγιαστή χαμένα εσταματήσαν,
τα χάρτινά του μάγουλα αναφοκοκκινίσαν.
Στο δίσκο το βαρύτερο εκοίταξε ερευνώντας
Κι εχαμογέλασε γλυκά την κεφαλή κινώντας.
Κατ' ήυρε, ρίχνει το μακριά, κι ήτον μια μύγα ψόφια,
μικρή, ξερή, κουτσόφτερη, κι ούτε δεν είν' ατόφια.
Και τη δουλειά εξανάρχισε, κι αναπαημό δεν είχα
απάνου πάντα ο δόχτορας και πάντα κάτω η τρίχα.

*Η κάμερά μου εβρόντουνε κι εγιόμωσε όλη σκόνη,
και μέσα μου έλεα τι θα λεν οι μαύροι μου γειτόνοι.*

Ο θόρυβος των ζυγαριών ήταν ακατάπαυτος όπως κάνει ο
ψωμάς εδώ στην Κέρκυρα τη νύχτα. Τότε τον λυπήθηκα
και ήθελα να πάω να τον βγάλω έξω. Όταν όμως κανείς
κώθει πως κιντυεύει ο ίδιος, ξεχνά τους άλλους – γιατί

*Στη ζέστη ο φλάρης του χορού μία ματιά μου ρίχνει
* * * * στο πάτωμα μου δείχνει,
κι εγώ που λέω μη με καλεί στα ζύγη να με βάλει
μέσα η ψυχή μου εθύμωσε, σέρνω φωνή μεγάλη,
και βρίσκομ' έξυπνος, γυμνός, έξω από το κλινάρι
και με τα χέρια που έτρεμαν εις το λαιμό του φλάρη.
Είναι βουβός, αναισθητός και ξεμασκαρωμένος,
ωσάν καπνός εχάθησαν τα ζύγη, ο ζυγιασμένος.
Έμεινα, εστέναξα βαριά· το παν εσιωπούσε,
μες στην αυλή μου ο κόκορος βραχνόφωνα λαλούσε.
* * * * στην υπνοφαντασιά μου
θωρώ τες τρίχες, τα μαλλιά και τες γραφάδες χάμου.
Τ' όνειρο πρώτα επίστευα, και τώρα δεν πιστεύω,
τρίβω τα μάτια, τα θωρώ, πιάνω, τα πασπατεύω,
τα συμμαζώνω, κι έπειτα που 'δα η κυρά τι γράφει
κοντά στο φλάρη τα 'βαλα που εμύριζε από δειάφη.*

*Καλ' όνειρο, στη Ζάκυθο τίναξε τα φτερά σου
και πες που τ' άλλα ονειράτα θέλ' έρθουνε κοντά σου,
και πες, α ρωτηθείς για με: «Την κρίση του μη χάσει
τρέμει πολύ και δεν μπορεί καθόλου να γελάσει.»*

(Απ. 2, 251.1-4.13-28, 252.29-30.42-54, 253, 254)

7.3. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ ΖΑΚΥΘΟΣ (1826-1829)

Κεφάλαιο 1

1. Εγώ Διονύσιος Ιερομόναχος, εγκάτοικος στο ξωκλήσι του Αγίου Λύπιου, για να περιγράψω ό,τι στοχάζομαι λέγω:
2. Ό,τι εγύριζα από το μοναστήρι του Αγίου Διονυσίου, όπου είχα πάει για να μιλήσω με έναν καλόγερο για κάτι υπόθετες ψυχικές,
3. Και ήτανε καλοκαίρι, και ήταν η ώρα οπού θολώνουνε τα νερά, και είχα φθάσει στα Τρία Πηγάδια, και ήταν εκεί τριγύρου η γη όλο νερά, γιατί πάνε οι γυναίκες και συχνοβγάνουνε,
4. Εσταμάτησα σε ένα από τα Τρία Πηγάδια, και απιθώνοντας τα χέρια μου στο φιλιατρό του πηγαδιού έσκυφα να ιδώ αν ήτουν πολύ νερό.
5. Και το είδα ως τη μέση γιομάτο και είπα: Δόξα σοι ο Θεός.
6. Γλυκιά η όροσιά που στέρνει για τα σπλάχνα του ανθρώπου το καλοκαίρι, μεγάλα τα έργα του και μεγάλη η αφχαριστία του ανθρώπου.
7. Και οι δίκαιοι κατά τη Θεία Γραφή πόσοι είναι; Και συλλογίζοντας αυτό επαιζάνε τα μάτια μου στα χέρια μου οπού ήτανε απιθωμένα στο φιλιατρό.
8. Και θέλοντας να μετρήσω με τα δάχτυλα τους δίκαιους ασήκωσα από το φιλιατρό το χέρι μου το ζερβί, και κοιτώντας τα δάχτυλα του δεξιού είπα: Τάχα να είναι πολλά;
9. Και αρχίνησα και εσύγκρενα τον αριθμό των δικαίων οπού εγνώριζα με αυτά τα πέντε δάχτυλα, και βρίσκοντας πως ετούτα επερισσεύανε ελιγότεψα το δάχτυλο το λιανό, κρύβοντάς το ανάμεσα στο φιλιατρό και στην απαλάμη μου.

10. Και έστεκα και εθεωρούσα τα τέσσερα δάχτυλα για πολλή ώρα, και αιστάνθηκα μεγάλη λαχτάρα, γιατί είδα πως ήμουνα στενεμένος να λιγοστέψω, και κοντά στο λιανό μου δάχτυλο έβαλα το σμμοτινό του στην ίδια θέση.
11. Εμνέσκανε το λοιπόν αποκάτου από τα μάτια μου τα τρία δάχτυλα μοναχά, και τα εχτυπούσα ανήσυχα απάνου στο φιλιατρό για να βοηθήσω το νου μου να εύρει κάνε τρεις δίκαιους.
12. Αλλά επειδή αρχινήσανε τα σωθικά μου να τρέμουνε σαν τη θάλασσα που δεν ησυχάζει ποτέ.
13. Ασήκωσα τα τρία μου έρμα δάχτυλα και έκαμα το σταυρό μου.
14. Έπειτα θέλοντας να αριθμήσω τους άδικους, έχωσα το ένα χέρι μες στην τσέπη του ράσου μου και το άλλο ανάμεσα στο ζωνάρι μου, γιατί εκατάλαβα, αλίμονον! πως τα δάχτυλα δεν εχρειαζόντανε ολότελα.
15. Και ο νους μου εξαλίστηκε από το μεγάλο αριθμό· όμως με παρηγορούσε το να βλέπω πως καθένας κάτι καλό είχε απάνου του. [. . .]
16. Και μου ήρθε στο νου μου περσότερο από όλους αυτούς η γυναίκα της Ζάκυθος, η οποία πολεμάει να βλάφτει τους άλλους με τη γλώσσα και με τα έργατα, και ήταν έχθρισα θανάσιμη του έθνους. [. . .]

Κεφάλαιο 2

1. Το λοιπόν το κορμί της γυναίκός ήτανε μικρό και παρμένο.
2. Και το στήθος σχεδόν πάντα σημαδεμένο από τες αδδέλλες που έβανε για να ρουφήξουν το τηχτικό, και από κάτω εκρεμόντανε δύο θυζιά ωσάν καπνοσακούλες.

3. Και αυτό το μικρό κορμί επερπατούσε γοργότατα, και οι αρμοί της εφαινότανε ξεχλειδωτοι.
4. Είχε το μούτρο της τη μορφή του καλαποδιού, και έβλεπες ένα μεγάλο μάκρο αν κοιτάζες από την άκρη του πιγουνιού ως την άκρη του κεφαλιού.
5. Εις την οποία ήτανε μία πλεξίδα στρογγυλοδεμένη και από πάνω ένα χτένι θεόρατο.
6. Και όποιος ήθελε σμύσει την πιθαμή για να μετρήσει τη γυναίκα, ήθελ' εύρει το τέταρτο του κορμού στο κεφάλι.
7. Και το μάγουλό της εξερνούσε σάγριο, το οποίο <ήταν> πότε ζωντανό και πότε πονιδιασμένο και μαραμμένο.
8. Και άνοιγε κάθε λίγο ένα μεγάλο στόμα για ν' αναγελάσει τους άλλους, και έδειχνε τα κάτω δόντια τα μπροστινά μικρά και σάπια, που εσμίγανε με τα απάνου που 'τανε λευκότατα και μακρία.
9. Και μόλον που 'τανε νια, οι μηλίγγοι και το μέτωπο και τα φρύδια και η κατεβασία της μύτης γεροντίστικα,
10. Πάντα γεροντίστικα, όμως ξεχωριστά όταν ακουμπούσε το κεφάλι της εις το γρόθο το δεξί μελετώντας την πονηριά.
11. Και αυτή η θωριά η γεροντίστικη ήτανε ζωντανεμένη από δύο μάτια λαμπρά και ολόμαυρα, και το ένα ήτανε ολίγο αλληθώρικο.
12. Και εστριφογυρίζανε εδώ και εκεί γυρεύοντας το κακό, και το βρίσκανε και όπου δεν ήτουν.
13. Και μες στα μάτια της άστραφτε ένα κάποιον τι που σ' έκανε να στοχαστείς ότι η τρελάδα ή είναι λίγο που την άφησε ή κοντεύει να την κυτρώσει.
14. Και τούτη ήταν η κατοικιά της ψυχής της πονηρής και της αμαρτωλής.
15. Και εφάνερωνε την πονηρία και μιλώντας και σιωπώντας.
16. Και όταν εμιλούσε κρυφά για να βλάψει τη φήμη του

- ανθρώπου, έμοιαζε η φωνή της με το ψιθύρισμα του φα-
θιού πατημένο από το πόδι του κλέφτη.
17. Και όταν εμίλειε δυνατά, εφαινότουνα η φωνή της εκείνη
οπού κάνουν οι άνθρωποι για να αναγελάσουν τους άλλους.
 18. Και μολοντούτο, όταν ήτουν μοναχή, επήγαινε στον
καθρέφτη, και κοιτώντας εγέλουνε κι έκλαιε,
 19. Και εθάρρειε πως είναι η ωραιότερη απ' όσες είναι στα
Εφτάνησα.
 20. Και ήταν για να χωρίζει ανδρόγενα και αδέρφια επιδέξια
σαν το Χάρο.
 21. Και όταν έβλεπε στον ύπνο της το ωραίο κορμί της αδελ-
φής της εξύπναε τρομασμένη.
 22. Ο φθόνος, το μίσος, η υποψία, η ψευτιά τής ετραβούσα-
νε πάντα τα σωθικά,
 23. Σαν τα βρωμόπαιδα της γειτονιάς τα βλέπεις ξεντερολοί-
σμένα και λερωμένα να σημαίνουν τα σήμαντρα του πα-
νηγυριού και βουρλίζουν τον κόσμο.
 24. Αλλά μιλώντας πάντα για τα κακά των άλλων γυναικών
έσωσε ο νους της και επυρώθηκε,
 25. Και αισθανότουνα μία κάποια γλυκάδα εις το να τα ξανα-
μελετάει μονάχη της.
 26. Μολοντούτο εβαστιότουνα από τα κακά έργατα.
 27. Αλλά επειδή αγρίκουνε που την έλεγαν άσκημη, εβλά-
φτηκε η φιλαυτία της και εκριμάτισε.
 28. Και στο τέλος δεν είχε κράτο . . .

Κεφάλαιο 3

1. Και εσυνέβηκε αυτές τες ημέρες οπού οι Τούρκοι επο-
λιορκούσαν το Μισολόγγι, και συχνά ολημερίς και κάπο-
τε οληνυχτίς έτρεμε η Ζάκυθο από το κανόνισμα το πολύ.

2. Και κάποιες γυναίκες Μισολογγίτισσες επερπατούσαν τριγύρω γυρεύοντας για τους άνδρες τους, για τα παιδιά τους, για τ' αδέρφια τους που επολεμούσανε.
3. Στην αρχή εντρεπόντανε νά 'βγουνε και προσιμένανε το σκοτάδι για ν' απλώσουν το χέρι, επειδή δεν ήτανε μαθημένες. [. . .]
6. Αλλά όταν επερισσέψανε οι χρείες εχάσανε την ντροπή, ετρέχανε ολημερνίς.
7. Και όταν εκουραζόντανε εκαθόντανε στ' ακρογιάλι κι ακούανε, γιατί εφοβόντανε μην πέσει το Μισολόγγι.
8. Και τες έβλεπε ο κόσμος να τρέχουνε τα τρίστρατα, τα σταυροδρόμια, τα σπίτια, τα ανώγια και τα χαμώγια, τες εκκλησιές, τα ξωκλήσια γυρεύοντας.
9. Και ελαβαίνανε χρήματα, πανιά για τους λαβωμένους.
10. Και δεν τους έλεγε κανένας το όχι, γιατί οι ρώτησες των γυναικών ήτανε τες περισσότερες φορές συντροφευμένες από τες κανονιές του Μισολογγιού και η γη έτρεμε αποκάτου από τα πόδια μας.
11. Και οι πλέον πάμφτωχοι εβγάνανε το οβολάκι τους και το δίνανε και εκάνανε το σταυρό τους κοιτάζοντας κατά το Μισολόγγι και κλαίοντας.

Κεφάλαιο 4

-
6. Και ιδού μεγάλη ταραχή ποδιών, σπού πάντοτες αύξαινε.
 7. Και εσταμάτησε κοιτάζοντας κατά τη θύρα και φουσκώνοντας τα ρουθούνια της.
 8. Και ιδού παρесиάζουνται ομπρός της οι γυναίκες του Μισολογγιού. Εβάλλανε το δεξί τους στα στήθια και επροσκυνήσανε και εμείνανε σιωπηλές και ακίνητες.
 9. «Και έτσι δα, πώς; Τι κάνουμε; Θα παίξουμε; Τι ορίζετε,

κυράδες; Εκάμετε ανεβαίνοντας τόση ταραχή με τα συρτοπάπουτσα, που λογιάζω πως ήρθετε να μου δώσετε προσταγές».

10. Και όλες εμείνανε σιωπηλές και ακίνητες· αλλά μία είπε: «Αμ' έχεις δίκιο. Είσαι στην πατρίδα σου και στο σπίτι σου, και εμείς είμαστε ξένες και όλο σπρώξιμο θέλουμε».
11. Και ετότες η γυναίκα της Ζάκυθος την αντίσκοψε και αποκρίθηκε: «Κυρά δασκάλα, όλα τα χάσατε, αλλά από εκείνο που ακούω η γλώσσα σας έμεινε.
12. »Είμαι στην πατρίδα μου και στο σπίτι μου; Και η αφεντιά σου δεν ήσουνα στην πατρίδα σου και στο σπίτι σου;
13. »Και τι σας έλειπε, και τι κακό είδατε από τον Τούρκο; Δε σας άφηνε φαητά, δούλους, περιβόλια, πλούτια; Και δόξα σοι ο Θεός είχατε περισσότερα από εκείνα που έχω εγώ.
14. »Σας είπα εγώ ίσως να χτυπήστε τον Τούρκο, που ερχόστανε τώρα σε με να μου γυρέψετε και να με βρίσετε;
15. »Ναίσκε! Εβγήκατε όξω να κάμετε παλικαριές. Οι γυναίκες επολεμούσατε (όμορφο πράμα που ήθελ' ήστανε με τουφέκι και με βελέσι· ή εβάνετε και βρακί;). Και κάτι εκάμετε στην αρχή, γιατί επήρατε τα άτυχα παλικάρια της Τουρκιάς ξάφνου.
16. »Και πώς εμπόρειε ποτέ του να υποφτευτεί τέτοια προδοσία; Τό 'θελε ο Θεός; Δεν ανακατωνόστανε με δαύτον μέρα και νύχτα;
17. »Τόσο κάνει και εγώ να μπήξω το μαχαίρι μες στο ξημέρωμα στο λαμό του αντρός μου (που να τονέ πάρει ο διάολος).
18. »Και τώρα που βλέπετε πως πάνε τα πράματά σας κακά, θέλετε να πέσει το βάρος απάνου μου.
19. »Καλή, μά την αλήθεια. Αύριο πέφτει το Μισολόγγι, βάνουνε σε τάξη την Ελλάδα τη ζουρλή οι βασιλιάδες, εις τους οποίους έχω όλες μου τες ελπίδες,

20. «Και όσοι μείνουνε από τον ξελοθρεμό έρχονται στη Ζάκυθο να τους θρέψουμε, και με την κοιλιά γιομάτη μάς βρίζουνε».
21. Λέοντας εσιώπησε ολίγο κοιτάζοντας μες στα μάτια τες γυναίκες του Μισολογγιού.
22. «Και έτσι ξέρω και μιλώ και εγώ, ναι ή όχι; Και τώρα θα τι ακαρτερείτε; Ευρήκετε ίσως ευχαρίστηση να με ακούτε να μιλώ;
23. »Εσείς δεν έχετε άλλη δουλειά παρά να ψωμοζητάτε. Και, να πούμε την αλήθεια, στοχάζομαι πως θε να 'ναι μία θαράπαψη για όποιον δεν ντρέπεται.
24. »Αλλά εγώ έχω δουλειά. Ακούστε; έχω δουλειά». Και φωνάζοντας τέτοια δεν ήτανε πλέον το τριπίθαμο μπουρίκι, αλλά εφάνηκε σωστή.
25. Γιατί ασηκώθηκε με μεγάλο θυμό στην άκρη των ποδιών, και μόλις άγγισε το πάτωμα και εγκρίλωσε τα μάτια, και το άβλαστο μάτι εφάνηκε αλληθώρικο και το αλληθώρικο έσιαξε. Και εγίνηκε σαν την προσωπίδα την ύψινη σπού χύνουνε οι ζωγράφοι εις τα πρόσωπα των νεκρών για να * *
26. Και όποιος την έβλεπε να ξανάρθει στην πρώτη της μορφή έλεγε: Ο διάβολος ίσως την είχε αδράξει, αλλά εμετάνωσε και την άφησε, για το μίσος που έχει του κόσμου.
27. Και η θυγατέρα της κοιτάζοντάς την εφώναξε και οι δούλοι εξαστόχησαν την πείνα τους, και οι γυναίκες του Μισολογγιού εκατέβηκαν χωρίς να κάμουνε ταραχή.
28. Ετότες η γυναίκα της Ζάκυθος θάνοντας την απαλάμη απάνου στην καρδιά της και αναστενάζοντας δυνατά είπε:
29. «Πώς μου χτυπάει, Θε μου, η καρδιά, που μου έπλασες τόσο καλή!

30. »Με συγχύσανε αυτές οι πόρνες! Όλες οι γυναίκες του κόσμου είναι πόρνες.
31. »Αλλά εσύ, κόρη μου, δε θε να 'σαι πόρνη σαν την αδελφή μου και σαν τες άλλες γυναίκες του τόπου μου!
32. »Κάλλιο θάνατος. Και εσύ, μάτια μου, εσκιιάχτηκες. Έλα, στάσου ήσυχη, γιατί αν αναδευτείς από αυτήν την καθίκλα κράζω ευτύς οπίσω εκείνες τες στρίγκλες και σε τρώνε».
34. Και η γυναίκα ετότες εμπήκε στο δώμα της.
35. Και σε λίγο έγινε μεγάλη σιωπή. <και> άκουσα το κρεβάτι να τρίζει πρώτα λίγο και κατόπι πολύ. Και ανάμεσα στο τριξίμο εβγαίνανε λαχανιάσματα και γογγυσμοί.
36. Καθώς κάνουν οι βαστάζοι όταν οι κακότευχοι έχουν βάρος εις την πλάτη τους ανυπόφορτο.
37. Και έφυγα από την πέτρα του σκανδάλου εγώ Διονύσιος Ιερομόναχος. Και ό,τι έβγαίνα από τη θύρα του σπιτιού απάντηξα τον άνδρα της γυναικός οπού ανέβαινε.

Κεφάλαιο 6

6. Και μια φωνή δυνατή και ογλήγορη μου εβάρεσε την ακουή λέγοντας:
7. Ω Διονύσιε Ιερομόναχε, το μέλλοντα θε να γένει τώρα για σε παρόν. Ακαρτέρει και θλέπεις εκδίκησιν του Θεού.
8. Και μία άλλη φωνή μού είπε τα ίδια λόγια τραυλίζοντας.
13. Είδα αντίκρυ από τον καθρέφτη στην άκρη της κάμερας ένα κρεβάτι, και κοντά στο κρεβάτι ένα φως. Και εφαινότουνα πως δεν ήτουνα μες στο κρεβάτι τίποτες, και απάνου ήτανε πολλή μύγα κουλουμωτή.
14. Και απάνου στο προσκέφαλο είδα σα μία κεφαλή ακίνητη και λιανή σαν εκείνες που κάνουνε στα χέρια και στα στήθια οι πελαγίσοι με το βελόνι.

15. Και είπα μέσα μου: Ο Κύριος μου έστειλε ετούτη τη θεωρία για σύμβολο σκοτεινό της θέλησής του.
16. Για τούτο εγώ, παρακαλώντας θερμά τον Κύριον να καταδεχτεί να με βοηθήσει για να καταλάβω αυτό το σύμβολο, εσίμωσα το κρεβάτι.
17. Και κάτι αναδούτηκε μες στα σεντόνια τα λερωμένα και ξεντερολοισμένα και αιματοωμένα.
18. Και κοιτάζοντας καλύτερα στην εικόνα του προσκέφαλου εταραχτήκανε τα σωθικά μου, γιατί από ένα κίνημα που έκαμε με το στόμα εγνώρισα τη γυναίκα της Ζάκυθος που εκοιμότουνα σκεπασμένη από το σεντόνι ως το λαιμό, όλη φθαρμένη από το τηχτικό.

Κεφάλαιο 7

8. Ξάφνου η γυναίκα έβγαλε το χέρι από το σεντόνι και εχτύπησε, και οι μύγες ασηκωθήκανε.
9. Και ανάμεσα στη βουή οπού εκάνανε άκουσα τη φωνή της γυναικός οπού εφώναξε: Όξω, πόρνη, από 'δώ. Δε σου δίνω μήτε ένα ψίγαλο.
10. Και ετίναξε το χέρι όξω από το κρεβάτι σα για να διώξει μακριά την αδελφή της που της φαινότουνα πως ήλθε να διακονέψει.
11. Και εξεσκεπάστηκε σχεδόν όλη από το λερωμένο σεντόνι και εφάνηκε ένα ψοφογάτσουλο οπού ξετρουπώνει από την κροπιά ένας ανεμοστρούφουλας.
12. Αλλά εχτύπησε το χέρι της σε μια κάσα πεθαμένου, που ευρέθηκε εκεί ξάφνου, και εκόπηκε το όνειρο της αμαρτωλής.
13. Και άνοιξε τα μάτια της, και βλέποντας την κάσα ανατρίχιασε, γιατί εσχιάχτηκε μη τη βάλανε εκεί στογάζοντάς τηνε πεθαμένη.

14. Και ετοιμαζότουνα να φωνάξει δυνατά για να δείξει πως δεν επέθανε, αλλά ιδού προβαίνει από την κάσα μία κεφαλή γυναίκεια φθαρμένη και αυτή από το τηχτικό, που αγκαλά και πλέον ηλικιωμένη πολύ της έμοιαζε.
15. Πηδάει στη ζερβιά του κρεβατιού, αλλά εχτύπησε τη μούρη της σε μίαν άλλη κάσα, και όξω από αυτή ένα κεφάλι γέρου, και ήτανε ο γέρος που εγνώριζα.
16. Και έτσι εγνώρισα ότι έμελλε της γυναίκος βρεθεί πριν ξεφυγήσει ανάμεσα στον πατέρα της και στη μάνα της και στη θυγατέρα της.
17. Και έφριξα και έστριψα στην αντίκρυ μερία το πρόσωπό μου, και εξανάσανε το μάτι μου στον καθρέφτη, ο οποίος δεν έδειχνε παρά τη γυναίκα μοναχή και εμέ και το φως.
18. Γιατί τα σώματα των άλλων τριών ησυχάσανε στο μνήμα τους, από τα οποία θα πεταχτούν όταν βαρέσει η Σάλπιγγα,
19. μαζί μ' εμέ, το Διονύσιο τον Ιερομόναχο, μαζί με τη γυναίκα της Ζάκυθος, μαζί με όλα τα τέκνα του Αδάμ στη μεγάλη κοιλάδα του Ιωσαφάθ.

Κεφάλαιο 8

1. Αλλά η μάνα της χωρίς να κοιτάζει κατά τη θύρα, χωρίς να κοιτάζει τη θυγατέρα της, χωρίς να κοιτάζει κανέναν, αρχίνησε:
2. Ετούτη τη στιγμή το μάτι και το αυτί του παιδιού σου σε παραμονεύει από την κλειδωνότρουπα, και σε απομακρύνει, γιατί σκιάζεται το κακό σου. Και έτσι έκαμες και εσύ μ' εμέ.
3. Για τούτο σόδωσα την κατάρα μου γονατισμένη και ξέπλεκη εις την πίκρα της φυγής μου, όταν ασήμαιναν όλες οι εκκλησίες την ημέρα του Πάσχα.

4. Σ' την ξανάδωσα μίαν ώρα πριν ξεψυχήσω και τώρα σ' την ξανάδίνω, κακό και ανάποδο θηλυκό.
5. Και η τρίδιπλη κατάρα θέλει είναι αληθινή και ενεργητική στο κορμί σου και στην ψυχή σου, καθώς είναι αληθινά και ενεργητικά στον φαινόμενο και στον άορατο κόσμο τα τρία πρόσωπα της Αγίας Τριάδας.
6. Έτσι λέοντας έβγαλε ένα ζωνάρι που ήτανε του ανδρός της, το χουχούλισε τρεις φορές και το πέταξε μες στα μούτρα της.
7. Και ο γέρος ετραύλισε ετούτα τα ύστερα λόγια, και η παιδούλα αναδεύθηκε στο κόκκινο προσκέφαλο σαν το μισοσκοτωμένο πουλί.

Κεφάλαιο Ύστερο

1. Και εχαθήκανε με τες κάσες, και η γυναίκα μοναχά ετότες άκουσε δύναμη να μπορέσει να πεταχτεί.
2. Και εχύθηκε πηδώντας ψηλά σα τ' άστρο το καλοκαίρι που στον αέρα χύνεται δέκα οργιές άστρο.
3. Και εχύπησε στον καθρέφτη και οι μύγες εφύγανε και εβουίζανε στο πρόσωπό της κουλουμωτές.
4. Και αυτή, λογιάζοντας πως ήταν οι γονέοι της, έτρεχε εδώ και εκεί,
5. Ανοιγοκλειώνοντας τη φούχτα κάτι νά 'βρει για διαφέντεψη, και ηύρηκε το ζωνάρι, και με κείνο άρχισε να χτυπάει.
6. Και όσο εχτυπούσε, τόσο οι μύγες εβουίζανε, και τόσο αυτή εκατατρόμαζε, όσο που τέλος πάντων έχασε το νου της ολότελα. Και την άφησε ο νους, αλλά τα πάθη δεν την αφήσανε, η υποψία, η σκληρότη, η κακία, το αναγέλασμα κτλ.
7. Γιατί τρέχοντας με το πουκάμισο, που η φιλάργυρη το 'χε κάμει κοντό, έτρεξε το μάτι της στον καθρέφτη,

8. και εσταμάτηξε και δεν εγνώρισε τον εαυτό της, και άπλωσε το δάχτυλο και αναγέλασε:
9. «Ω κορμί, ω κορμί! Τι πουκάμισο! Ε καταλαβαίνω εγώ. Και ποιος πονηρός μπορεί να μου κρύψει την πονηρία του; Εκείνο το πουκάμισο με κάνει να καταλάβω πως καμώνεται τρέλα για να 'ν' έτοιμος να κριματίσει.
10. »Αλλά ποιος να 'ναι; Μά την αλήθεια που της μοιάζει ολίγο. Αα! είς' εσύ, μπομπόκορμο, βρομοπόρνη, μυγόχεσμα του σπιταλιού, τσίμπλα της γουρούνας, σκατή, γαϊδούρα, κροπολόγα.
11. »Νά, τέλος πάντων, ό,τι σου προφήτεψα, και οι φίλοι σου <οι> γηαπημένοι. Δε σόμεινε μήτε δισκάρι να διακονεύεις με δαύτο.
12. »Είσαι στα χέρια μου. Τι θέλεις; Να σου κάμω ψυχικό; Τώρα σ' το κάνω. Να ιδώ α σου μείνει φωνή να πεις πως είμαι μουρλή».
13. Έτσι λέοντας έκαμε ένα γύρο και εβάλθηκε με μεγάλη λύσσα να χορεύει, και το πουκάμισο το κοντό ευρισκότουνα στο πρόσωπό της. Και τα μαλλιά, μαύρα και λιγδωμένα, έλεγε πως είναι φιδόπουλα οπού γένονται ανάμεσό τους κομμάτια απάνου στον κορνιαχτό.
14. Και στη ζέστα του χορού έκανε με το ζωνάρι μία θηλιά, και ο χορός εβάσταξε όσο να κάνει τη θηλιά.
15. Και είπε: «Ακλούθα με από πίσω από τον καθρέφτη, να σου κάμω το ψυχικό.
16. »Γιατί έρχεται κάπου κάπου ο γάιδαρος ο γιατρός, οπού θα σ' έχει και εκείνος, και του σκαρφίστηκε πως είμαι άρρωστη».
17. Και επήγε οπίσω από τον καθρέφτη, και την άκουα να κάνει μεγάλη ταραχή.
18. Και έσκασε ένα γέλιο μεγάλο που αντιβούισε η κάμερα φωνάζοντας: Νά, μάτια μου, το ψυχικό.

19. Τότε έπεσα με τα γόνατα χάμου να κάμω δέηση για να την κάμει ο Κύριος να μην είναι έξω φρενών κάνε για το λίγο ακόμη πόνει να ζήσει, και να της πάψει η κακία.
20. Και τελειωμένη η δέηση εκοίταξα χάμου οπίσω από τον καθρέφτη στοχάζοντάς τηνε λιγωμένη, και δεν ήτον εκεί.
21. Και αιστάνθηκα το αίμα μου να τραβηχθεί από τα μάγουλά μου.
22. Και έπεσε το κεφάλι απάνου στα στήθια μου, και είπα μέσα μου:
23. Ο Θεός ξέρει πού έφυγε η δύστυχη, ενώ επαρακάλεια για αυτήν με τη θερμή της ψυχής μου.
24. Και επέρασα πέρα με το κεφάλι σκυφτό και στοχασμένο να πάω να την εύρω.
25. Και άκουσα στο μέτωπο κάποιον τι που μ' εχτύπησε κι έπεσα ξαφνισμένος τ' ανάσκελα.
26. Και είδα τη γυναίκα της Ζάκυθος που εκρεμότουνα και εκυμάτιζε.

(Απ. 2, 33-41.1-5, 43-51.5-10)

Ε Π Ι Λ Ο Γ Η Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α Σ

1. ΕΚΔΟΣΕΙΣ

1. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ, *Τα Ευρισκόμενα*, εν Κερκύρα, τυπ. «Ερμής» Αντ. Τερζάκη, 1859 (έκδ. Πολυλά).
2. *Άπαντα Διονυσίου Σολωμού*, ήτοι τα μέχρι σήμερα εκδοθέντα μετά προσθήκης πλείστων ανεκδότων..., εν Ζακύνθω, τυπ. «Ο Παρνασσός» Σεργ. Ραφτάνη, 1880 (έκδ. Δε Βιάζη).
3. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ, *Άπαντα τα Ευρισκόμενα*, μετά προλόγου περί του βίου και των έργων του ποιητού υπό Κωστή Παλαμά, Αθήναι 1901, Βιβλιοθήκη Μαρασλή (αναδημ. 1921, έκδ. Ελευθερουδάκη).
4. *Πανηγυρικόν τεύχος επί τη Εκατονταετηρίδι κτλ. (1798-1898)*, εν Αθήναις, 1902 (Βιογραφία Σολωμού υπό Λ. Ζώη, Άπαντα τα Ευρισκόμενα, Σχόλια και Επεξηγήσεις).
5. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ, *Τα Ιταλικά Ποιήματα*, πρόλ.-μτφρ. Γ. Καλοσγούρου, εν Αθήναις, εκδ. Ελευθερουδάκη, 1921.
6. Δ. Σολωμός, επιμ. Ν.Β. Τωμαδάκη, Εισαγωγή (Ο Βίος, Το Έργον) σο. Θ-ροδ', Τα Έργα, Αθήναι, «Βασική Βιβλιοθήκη», 1954, 21959 (έκδ. Τωμαδάκη).
7. *Άπαντα Διονυσίου Σολωμού*, επιμ.-σημ. Λίνου Πολίτη, Αθήνα, «Ίκαρος», τ. 1ος: *Ποιήματα* (1948, γ' εκδ. 1971), τ. 2ος: *Πεζά και Ιταλικά* (1955, γ' εκδ. 1968), τ. 2ος Παράρτημα: *Ιταλικά (Ποιήματα και Πεζά)* (1960, β' εκδ. 1969) (έκδ. Πολίτη συντομογρ.: Άπ. 1, Άπ. 2, Άπ. 2π).

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

8. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ, *Άπαντα Ποιήματα και Πεζά*, πρόλεγ. Μαρ. Σιγούρου, εν Αθήναις, ΟΕΣΒ, 1957.
9. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ, *Αυτόγραφα Έργα*, επιμ. Λίνου Πολίτη, Α΄ Φωτοτυπίες, Β΄ Τυπογραφική Μεταγραφή, Θεσσαλονίκη, Αριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, 1964 (συντομογρ.: ΑΕ).
10. *Άπαντα Διονυσίου Σολωμού*, επιμ.-σημ. Γ.Ν. Παπανικολάου, Α΄, Β΄, Αθήναι, 1970, 1972.
11. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ, *Άπαντα*, τ. 3ος: *Αλληλογραφία*, επιμ.-μτφρ.-σημ. Λ. Πολίτη, Αθήνα, «Ίκαρος», 1991.
12. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ, *Ποιήματα και Πεζά*, επιμ.-εισαγ. Στυλ. Αλεξίου, Αθήνα, «Στιγμή», 1994 (έκδ. Αλεξίου).

2. ΜΕΛΕΤΕΣ

- ΑΓΓΕΛΑΤΟΣ Δ., «Σύγχρονες σολωμικές μελέτες», *Μαντατοφόρος* 35-36 (Ιούν.-Δεκ. 1992), 5 κ.ε.
- ANGELATOS D., *La femme de Zante (1826-1833), oeuvre de Dionysios Solomos*, Université de Paris - Sorbonne - Institut Néohellénique, Paris, 1986.
- ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., *Εκδοτική αναθεώρηση του Α΄ Σχεδιάσματος των «Ελεύθερων Πολιορκημένων»*, μεταπτυχιακή εργασία, Θεσσαλονίκη, 1988.
- ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΓΓ., «Φως-Σώμα. Φως και υπερβατική σωματικότητα στο ποιητικό τοπίο του Σολωμού», *Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, τ. 28 (1979-85): 249-297.
- ΑΛΕΞΙΟΥ ΣΤΥΛ., *Παρατηρήσεις στο Σολωμό*, *Lirica greca da Archiloco à Elytis. Studi in onore di F.M. Pontani*, Padova, Liviana Ed., 1984, σσ. 309-317.
- , «Σολωμικά. 1. Αιμ. Ροδόσταμο, 2. Πόρφυρας, 3. Ελεύθεροι Πολιορκημένοι», ανάτ. περ. *Παλίμψηστον*, τ. 3, Ηράκλειο Κρήτης, 1986, σσ. 11-34.
- , «Λανθάνον κείμενο του Σολωμού για τα γεγονότα του 1848 στην Ιταλία», *Το Δέντρο*, τχ. 44-45, 1989: 12 κ.ε.

- ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, *Η Ποίηση στη ζωή μας*, Αθήνα 1923 (β' εκδ. «Εστία», χ.χ.).
- , *Τα τραγούδια μας*, Αθήνα 1934 (ανατ. εκδ. Δ. Παπαδήμα, 1967).
- ΒΑΛΕΤΑΣ Γ., «Ο Σολωμός και η νεοελληνική κριτική», *Νέα Εστία*, 104 (Χριστούγεννα 1978), σσ. 151-212.
- ΒΑΡΝΑΛΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική*, Αθήνα, εκδ. «Στοχαστής», 1925.
- , *Σολωμικά*, Αθήνα, εκδ. «Κέδρος», 1957.
- BEATON R., «Dionysios Solomos: The Tree of Poetry», *Byzant. And Modern Greek Studies*, 2 (1976): 161-182.
- ΒΕΛΟΥΔΗΣ Γ., *Διονύσιος Σολωμός. Ρομαντική ποίηση και ποιητική. Οι γερμανικές πηγές*, Αθήνα, «Γνώση», 1989.
- , *Διονυσίου Σολωμού, «Στοχασμοί» στους Ελεύθερους Πολιορκημένους*, ιταλ. κείμεν., μτφρ., εισαγ., σχόλια, Αθήνα, «Περίπλους», 1997.
- COUTELLE L., «Παρατηρήσεις πάνω στο χειρόγραφο του Διαλόγου του Σολωμού», *Ο Ερασιστής*, 6 (1968), σσ. 33-42.
- , *Formation poétique de Solomos (1815-1833)*, Αθήνα, «Ερμής», 1977.
- , *Πλαισιώνοντας τον Σολωμό (1965-1989)*, Αθήνα, «Νεφέλη», 1990.
- ΔΗΜΑΡΑΣ Κ.Θ., «Για την έκδοση του Σολωμού», εφημ. *Ελεύθερον Βήμα*, 1.7.1938.
- , «Σημειώσεις γύρω στο Διάλογο», *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, 3 (1947-48): 273-275.
- ΔΡΟΥΛΙΑ Λ., «Γύρω στις πρώτες σολωμικές εκδόσεις και μεταφράσεις», *Μνημόσυνον Σοφίας Αντωνιάδη*, Βενετία, Βιβλιοθήκη Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, 1974, σσ. 380-401.
- , «Η πρώτη δημοσίευση και μετάφραση των στρ. 151-158 του σολωμικού Ύμνου», περ. *Ο Ερασιστής* 12 (1975), σσ. 1 κ.ε.
- ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ ΣΠ., *Πόθεν η κοινή λέξις «τραγουδώ»; Σκέψεις περί*

- ελληνικής ποιήσεως*, υπό Σ.Ζ., εν Αθήναις, τυπ. Π. Σούτσα και Λ. Κτενά, 1859.
- ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ ΣΠ., *Η λαϊκή ζωή και γλώσσα στο ελληνόγλωσσο έργο του Διονυσίου Σολωμού*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, εκδ. «Περίπλους», 1987.
- , «Για μια νέα έκδοση της “Γυναίκας της Ζάκυθος” του Σολωμού», *Περίπλους*, χρ. Δ', 13-14 (1987), σσ. 49-53.
- , «Εκδοτική δοκιμή στον “Πόρφυρα” του Δ. Σολωμού», περ. *Πόρφυρας*, 47 (Οκτ.-Δεκ. 1988), σσ. 7-24.
- , 1995: «Δ. Σολωμού, *Carmen Seculare* (ολοκληρωμένο ποίημα)», *Πόρφυρας*, 75 (1995): 35-41.
- ΚΑΙΡΟΦΥΛΑΣ Κ., *Ο άγνωστος Σολωμός*, Αθήνα, «Στοχαστής», 1927.
- , *Σολωμού ανέκδοτα έργα*, Αθήνα, «Στοχαστής», 1927.
- ΚΑΛΟΣΓΟΥΡΟΣ Γ., «Ιταλικά ποιήματα του Σολωμού», *Παναθήναια*, Β' (1902), σσ. 114-116, 193-197 [= Δ. Σολωμού, *Τα Ιταλικά ποιήματα*, πρόλ.-μτφρ. Γ. Καλοσγούρου, Αθήνα, Ελευθερουδάκης, 1921].
- ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ Ε.Γ., *Η σχέση ανθρώπου-φύσης στο Σολωμό*, Χανιά, 1979.
- , «Καλή ναι η μαύρη πέτρα σου», *Ερμηνευτικά κλειδιά στον Σολωμό*, Αθήνα, «Εστία», 1992.
- , «“Το Χρυσόνευρο”. Ένα λανθάνον λυρικό επεισόδιο των Ελεύθερων Πολιορκημένων, Β'», περ. *Πόρφυρας*, 1997: 463-476.
- ΚΕΧΑΠΙΟΓΛΟΥ Γ., *Προτάσεις για τον «Πόρφυρα» του Σολωμού*, Αφιέρωμα στον καθηγητή Λίνο Πολίτη, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 153-184.
- , «Προτάσεις για το “Carmen seculare” του Σολωμού», *Αριάδνη*, 5 (1989), σσ. 407-431.
- , «Η λεγόμενη Σκιά του Ομήρου», *Πρακτικά Δεκάτου Συμποσίου Ποίησης*, σσ. 131 κ.ε.
- ΚΡΙΑΡΑΣ ΕΜΜ., *Διονύσιος Σολωμός. Ο Βίος - Το Έργο*, Αθήνα, «Εστία», 1969.
- , «Εκδοτικά ζητήματα του σολωμικού έργου», *Νέα Εστία* 44 (1948), σσ. 1414-1418.

- * LAMBROPOULOS VASS., «Incompleteness as Damnation: The Poetics of the romantic fragment in Dionysios Solomos, *The Free Besiegel*», *Literature as national institution: Studies in the Politics of Modern Greek Criticism*, Princeton U.P., 1988, σσ. 85-99.
- ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ ΖΗΣ., *Για το Σολωμό, τη λύρα τη δίκαιη*, Αθήνα, «Ίκαρος», 1974.
- MACKRIDGE PETER, *Dionysios Solomos*, Bristol Classical Press, 1989.
- MERLIER O., *Solomos. La vision prophétique du moine Dionysios ou la Femme de Zante. Essais d'anastylose de l'oeuvre*, Introduction-translation-commentaires par O.M., Centre d'Etudes d'Asie Mineur. Archive Melpo et Octave Merlier I, Paris, Les Belles Lettres, 1987.
- ΠΑΛΑΜΑΣ Κ., «Η κριτική και ο Σολωμός (Θέματα για ξετύλιγμα)», *Κριτική*, 1 (1903), σσ. 5-10, 36-42 [= *Άπαντα*, ΣΤ', (1964), σσ. 79-94 = Δ. Σολωμός (1970), σσ. 115-128].
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ ΛΙΑΗ, *Ο «Κρητικός» του Σολωμού στο αυτόγραφο τετράδιο Ζακύνθου αρ. 11*, Θεσσαλονίκη 1978.
- PERI MASSIMO, «Fra Solomos e Polilas: Στοχασμοί», *Studi in onore di E. Mioni*, Padua, Liviana Ed., 1982: 73-81.
- ΠΟΛΙΤΗΣ Λ., *Γύρω στο Σολωμό. Μελέτες και άρθρα (1938-1958)*, Αθήνα, Institut Français d'Athènes, (β' έκδ. επανυξημένη, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1985).
- , «Η δομή του "Κρητικού"», *Κερκυραϊκά Χρονικά*, 15 (1970), σσ. 181-188 [= *Θέματα της Λογοτεχνίας μας*, 2η σειρά. Θεσσαλονίκη, εκδ. Κωνσταντινίδη, 1976, σσ. 86-98 = *Γύρω στο Σολωμό*, 1985, σσ. 402-413].
- , «Το Πρώτο σχέδιο του "Λάμπρου". Πρόδρομη φιλολογική έκδοση από το αυτόγραφο τετράδιο Ζακύνθου αρ. 12», περ. *Νέα Εστία*, τ. ΞΒ' (Χριστούγεννα 1978), σσ. 250-276.
- , «Φιλολογικά Θέματα», περ. *Τα Νέα Γράμματα*, 2 (1936): 343-346.
- , «Πα την έκδοση του Σολωμού», περ. *Νέα Εστία*, 2: (1938): 731-735, 803-814.
- , *Η Γυναίκα της Ζάκυνθος*, Αθήνα, «Ίκαρος», 1944 ανατ. 1986.

- ΠΟΛΥΛΑΣ ΙΑΚ., *Πόθεν η μυστικοφοβία του κ. Σπ. Ζαμπελίου; Στοχασμοί Ι.Π.*, εν Κερκίρα, τυπ. «Ερμής», 1860.
- , *Η φιλολογική μας γλώσσα. Σκέψεις Ι.Π.*, εν Αθήναις, τυπ. της «Εστίας», 1892.
- ΡΟΖΑΝΗΣ ΣΤΕΦ., *Η αισθητική του αποσπάσματος. Μια κριτική προσέγγιση στον «Λάμπρο» του Σολωμού*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, 1985.
- ΡΟΤΟΛΟ V., Il «Dialogo sulla lingua» di D. Solomos, Palermo 1970 – «Η διγλωσσία του Σολωμού», *Το Δέντρο*, 44-45 (1989): 51 κ.ε.
- ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ Γ.Π., «Δύο αφανή προβλήματα δομής του “Κρητικού”», *Ο Ερασιστής*, 11 (1974) [= Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Αφιέρωμα στον Κ.Θ. Δημαρά, ό.π., σσ. 443-455].
- , «Εισήγηση σε μια νέα ανάγνωση της “Γυναίκας της Ζάκυθος”», περ. *Περίπλους*, χρ. Γ, 9-10 (Ανοιξη-Καλοκαίρι 1986), σσ. 11-28.
- , «Το ατελές ποίημα σε ξένους και Έλληνες ρομαντικούς», *Περίπλους*, 23 (Φθινόπωρο 1989), σσ. 129-50.
- ΣΠΑΤΑΛΑΣ ΓΕΡ., «Έλεγχος των εκδόσεων του Διον. Σολωμού», *Νέα Ζωή (Αλεξανδρείας)*, 11 (1922-1923), σσ. 80-86.
- , *Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική κι οι φυσικές υπερβολές της πολεμικής κριτικής*, Αθήναι 1926.
- , *Τα χειρόγραφα του Σολωμού κι η έκδοση του 1859*, Μ.Γ. Βασιλείου, Αθήνα, 1955.
- ΣΤΑΗΣ ΕΜΜ., *Κριτική. Ο «Λάμπρος» του Σολωμού*, έγραψεν Ε.Σ. Κυθήριος τον Ιανουάριον του 1853, Αθήνησι, τυπ. Χ.Ν. Φιλαδέλφειος, 1853.
- , «Περί Σολωμού», *Αθηνά*, 5 (1893), σσ. 441-470.
- ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ Ι., «Η διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας», *Νέα Εστία*, 111 (1932), σσ. 398-403, 460-468, και αυτοτελής: Αθήναι, Ι. Κολλάρος, 1932 [= *Μελέται και Άρθρα*, Αθήναι, «Εκδόσεις του Αιγαίου», 1956, σσ. 240-256].
- , «Κριτικά εκδόσεις νεοελληνικών λογοτεχνημάτων», *Νέα Εστία*, 18 (1935), σσ. 990-1000 [= *Μελέται και Άρθρα*, Αθήναι 1956, σσ. 420-435].

- , «Για την έκδοση του Σολωμού», *Τα Νέα Γράμματα* 2 (1936): 347-359.
- ΤΣΑΝΤΣΑΝΟΓΛΟΥ ΕΛ., «Οι Αδελφοποιτοί - Ένα μετακινούμενο σολωμικό θέμα», *Αφιέρωμα στον καθηγητή Α. Πολίτη*, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 145-151.
- , *Μια λανθάνουσα ποιητική σύνθεση του Διονύσιου Σολωμού. Το αυτόγραφο τετράδιο Ζακύνθου αρ. 11*. Εκδοτική δοκιμή, Αθήνα, «Ερμής», 1982 (αρχική έκδ.: Θεσσαλονίκη 1978).
- , *Διονυσίου Σολωμού, «Η Γυναίκα της Ζάκυνθος»*, Ηράκλειο, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1991.
- , *Διονυσίου Σολωμού, «Η Γυναίκα της Ζάκυνθος»*, Εισαγωγή, Κείμενο, Γλωσσάρι. Εικόνες Χρόνη Μπότσογλου, Αθήνα, «Ωκεανίδα», 1993.
- ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ Ν., *Ο Σολωμός και ο Αρχαίος (Μελέται)*, Αθήναι 1943 [= *Νεοελληνικά Δοκίμια και Μελέται*, Αθήναι 1983: περιέχει 5 ακόμη άρθρα για το Σολωμό].
- , *Εκδόσεις και χειρόγραφα του ποιητού Δ. Σολωμού*, «Εστία», Αθήνα, 1935.
- , «Άγνωστοι στίχοι του Σολωμού», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, 1936: 213 κ.ε.
- ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗΣ ΜΑΝ., *Νεοελληνικάί πηγαί του Σολωμού, Κρητική λογοτεχνία - Δημώδη μεσαιωνικά κείμενα - Δημοτική ποίησης*. Διατριβή επί διδακτορία, Αθήναι, Πανεπιστήμιο Αθηνών. Βιβλιοθήκη Σαριτόλου, 1, 1968.
- , *Σύγχρονα σολωμικά προβλήματα (κριτική συμβολή)*, Αθήναι, 1969.
- , *Κωστής Παλαμάς, Διονύσιος Σολωμός*, ΝΕΒ, «Ερμής», 1970.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ
- ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ ΘΕΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΣΟ
ΛΩΜΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΜΕ ΕΙΣΑΓΩΓΗ,
ΣΧΟΛΙΑ & ΑΝΘΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ Ε.Γ.
ΚΑΨΩΜΕΝΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΤΗΚΕ ΕΚΔΟ
ΤΙΚΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ Γ. ΜΑΜΑΗ ΚΑΙ Κ.
ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ, ΠΟΥ ΘΕΩΡΗΣΕ ΚΑΙ
ΤΑ ΔΟΚΙΜΙΑ, ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ
ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΗ «ΛΙΤΕ
ΡΑ» ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΗΝ «ΤΕ
ΧΝΟΓΡΑΦΗ» ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ ΤΟΥ
1998 ΣΕ ΧΑΡΤΙ ΣΑΜΟΥΑ FABRIANO
100 ΓΡΑΜΜΑΡΙΩΝ ΜΕ ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙ
ΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΟΥ Γ. ΜΑΜΑΗ